

NEAGU DJUVARA

Războiul de șaptezeci și șapte de ani
și premisele
hegemoniei americane

(1914–1991)

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DJUVARA, NEAGU

Războiul de șaptezeci și șapte de ani (1914-1991)
și premisele hegemoniei americane : eseu de istorie-politologie /
Neagu Djuvara. – București: Humanitas, 2008

Index

ISBN 978-973-50-2366-9

94(73)“1914/1991”

© HUMANITAS, 2008

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel./fax 021/311 23 30

C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.libhumanitas.ro

www.librariilehumanitas.ro

Titlul ales nu este unul cu iz gazetăresc.¹ Cred că sintagma „Războiul de Șaptezeci și Șapte de Ani“ are șanse de a se impune istoricilor din veacurile viitoare, așa cum se vorbește azi de „Războiul de Treizeci de Ani“ pentru seria de conflicte care s-au desfășurat pe cuprinsul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană între 1618 și 1648 și s-a soldat, la Pacea din Westfalia, prin ciopârțirea Germaniei; sau de „Războiul de O Sută de Ani“ pentru a desemna duelul intermitent dintre două dinastii – cea din Franța și cea din Anglia – pentru dominarea spațiului francez; în fine, de „Războiul Peloponesiac“, a cărui istorie întrunește într-un singur mănunchi un șir de ciocniri între, de o parte, Atena și confederația pe care o domina și, pe de alta, Sparta cu aliații săi; ciocniri sporadice de zeci de ani, care n-au fost grupate sub acest titlu decât de genialul Thucydides, părintele științei istorice și, prin aceasta, unul dintre precursorii istoriografiei, singurul martor și cronicar, pentru noi, al evenimentelor – așa încât un critic francez a putut scrie că Războiul Peloponesiac nu există decât „după Thucydides“. Contemporanii săi

1. Volumul de față reprezintă versiunea amplificată a conferinței cu același titlu, ținută la Teatrul Național din București, la 12 martie 2006.

nu și-au dat seama că acele lupte pentru supremație dintre Liga Ateniană și Sparta cu aliații ei formau un tot și erau o singură verigă în marea desfășurare a Istoriei.

Tot astfel, sunt convins că marea conflagrație izbucnită în 1914 – cea mai vastă încăierare între state pomenită până atunci –, încheiată în 1918–1919 prin Pacea de la Versailles, care a creat iluzia că pune, din acel moment, capăt tuturor conflictelor, n-a fost decât o suspendare vremelnică a ostilităților; acestea vor izbucni din nou douăzeci de ani mai târziu, practic cu aceiași combatanți, distribuiți însă altfel pe eșichier, și vor fi și mai devastatoare, nemailăsând în față în 1945 decât două mari puteri rivale, Statele Unite și Uniunea Sovietică; în sfârșit, lunga perioadă de vreo patruzeci și cinci de ani care urmează nu va fi decât o luptă surdă între aceste superputeri, isprăvită în 1991 prin prăbușirea, dinăuntru, a Uniunii Sovietice, care lasă hegemonia mondială Statelor Unite ale Americii. Perioada de șaptezeci și șapte de ani, între 1914 și 1991, n-a fost astfel decât *un singur mare război pentru revelarea puterii căreia îi revenea de-acum rolul de a domina ultima fază a civilizației occidentale*. Voi încerca să explic în următorul capitol această afirmație într-un exercițiu de istorie comparată, prin descrierea precedentelor analogice pe care le găsim în istorie.

I

INCURSIUNE ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ

Fazele ce apar organic la toate civilizațiile

*Civilizația Occidentală a intrat, de cinci sute de ani,
în penultima fază, cea a luptei pentru hegemonie
sau a erei „regatelor combatante“*

Etapele acestei faze

Trebuie să fac aici referire la lucrarea mea de filozofie a istoriei – la origine, o parte a tezei mele de *doctorat d'État* (docență) la Sorbona –, publicată la Paris în 1975 și tradusă mai târziu în românește.¹

Reluând unele teorii de interpretare a ciclicității Istoriei, îndeosebi ultimele două, care s-au bucurat de mare răsunet: a germanului Oswald Spengler (*Der Untergang des Abendlandes*, 1918, 1922, 2 volume) și a britanicului Arnold Toynbee (*A Study of History*, 1934–1954, 10 volume), am încercat – cu mai multă prudență însă și mai multă smerenie – să definesc întâi ce numim „civilizații” în înțelesul de mare ansamblu politic și cultural desprins din Istorie; apoi, să delimitez în totalitatea neîntreruptă a Istoriei universale, în acel *continuum* la prima vedere nediferențiat câte asemenea ansambluri, câte „civilizații” putem deosebi. Întrucât cunoașterea istorică, din lipsă de repere (vestigii, monumente, scrieri etc.), nu poate pătrunde în

1. *Civilisations et lois historiques. Essai d'étude comparée des civilisations*, Mouton, Paris–La Haye, 1975, 448 p. (volum distinct cu Premiul pentru istorie al Academiei Franceze, în 1976); cf. *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor*, trad. rom. de Șerban Broché, Humanitas, București, 1999, 2004, 2006, 2007, 566 p.

timp în trecutul nostru mai departe de aproximativ anii 4000 î.e.n., așadar în totul șase mii de ani – cifră înspăimântător de mică față de milioanele de ani ai speciei umane –, n-am putut distinge în acest răstimp decât douăsprezece unități de civilizație.

Deschizând o paranteză, reamintesc că Spengler și Toynbee folosesc alți termeni pentru a desemna aceste unități istorice inventariate: primul le numește *Kultur* – rezervând termenul *Zivilisation* pentru faza finală a unei *Kultur*, fază de unitate politică și de început de sclerozare; al doilea le spune, simplu, *Society*, și enumerarea lungă, prea lungă, la care a purces a acelor *Societies* e, după părerea mea, cu totul irațională și neștiințifică. Dat fiind că limba română datorează limbii franceze imensa majoritate a neologismelor pe care le-a adoptat de la începuturile occidentalizării noastre, am ales să folosesc termenul preluat din franceză, anume „civilizație“, deoarece însuși „inventatorul“ termenului *civilisation*, marchizul de Mirabeau (*L'Ami des hommes ou Traité de la population*, 1756) îl folosește în ambele sale înțelesuri: în sensul monist, adică desemnând starea de rafinament la care ajunsese Europa Occidentală sau, mai precis, o clasă superioară în sânul acestei Europe, în opoziție cu sălbăticiii sau barbarii; și în sensul *pluralist*, când a evocat într-un text „civilizații efemere [ca] Galileea, Egiptul, Grecia, Cartagina, Africa, Asia, Spania“... Fuseseră deci, chiar pentru el, în cursul istoriei, mai multe „civilizații“.

Termenul e de-acum folosit de toți istoricii, chiar și de cei mai puțin dispuși să filozofeze, adică să admită că ar exista în evoluția societăților umane niște șabloane, anumite regularități sau, pentru a folosi expresia aplicată de Basil Munteanu la istoria literară comparată, unele „constante variabile“. Toți istoricii vor vorbi, de pildă, de o civilizație egipteană, de o civilizație elenică, de o civilizație

chineză etc., recunoscând astfel implicit că, într-un anumit areal și pentru o anumită curgere de timp, un grup de popoare, mai totdeauna de obârșii deosebite, au adoptat un mod de viață, moravuri și concepții comune, un stil în artă și, de cele mai multe ori, o singură formă de religie, fără ca istoricii respectivi să admită însă că aceste ansambluri ar putea reprezenta entități naturale, animate de o dinamică proprie. Mănunchiul de singularități observate pe o anumită durată și într-un spațiu geografic delimitat ne permite să încercăm o delimitare a civilizațiilor, de la începutul erei istorice și până azi. Apoi, procedând la o comparație între toate acele unități identificate, să vedem dacă ele nu prezintă, toate, uimitoare similitudini în desfășurarea lor, îngăduindu-ne să specificăm care sunt acele „constante variabile“ care apar la toate.

1. Definiție

Să vedem însă mai întâi definiția pe care am dat-o unei civilizații în înțelesul de mare unitate istorică... Am convenit să aplicăm termenul „civilizație“ societăților umane care:

1. au acoperit o arie geografică relativ întinsă pentru vremea când au apărut, îmbrățișând mai multe etnii sau mai multe state organizate
2. au realizat o anumită unitate în moravuri, în tehnici, în arte, în credințe
3. și care, desfășurându-se, în general, pe o durată de peste două mii de ani, *au trecut prin fazele aceleiași scheme de evoluție politică.*

În enumerarea mea, voi înșira douăsprezece civilizații, constituind *grosso modo* trei generații de câte două unități ființând paralel. Una singură dintre ele e ipotetică, *civilizația indusiană*, cea care a precedat civilizația indiană care începe odată cu infiltrarea la sud de Himalaya, în subcontinentul indian, a „rudeilor” noastre indo-europene, arienii. Civilizația indusiană nu ne e cunoscută decât prin ruinele, la câteva sute de kilometri distanță, a două orașe de pe Valea Indusului, Harappa și Mohenjo Daro, ambele foarte înaintate în ce privește urbanismul, cu vestigii artistice vădit înrudite cu viitoarea artă indiană și cu urme dintr-un scris care n-a putut fi încă descifrat. Din această pricină, civilizația indusiană nu ne poate fi de folos deocamdată într-un studiu comparativ, dar trebuie menționată.

Greu de folosit sunt, pe de altă parte, civilizația cretană și civilizațiile din America precolumbiană, din cauza sărăciei de documente; iar, la acestea din urmă, și fiindcă faza finală, faza imperială (aztecii din Mexic, incașii din Peru) a fost întreruptă de intervenția brutală și cu totul imprevizibilă a unor oameni de altă rasă, de pe alt continent, înzestrați cu arme neînchipuite – caii și puștile: spaniolii. Din aceeași pricină, ne va fi puțin folositoare evoluția civilizației bizantine, întrucât unificarea ei s-a făcut de către un invadator de altă credință, din alt ciclu de cultură, Imperiul Otoman! Greu de interpretat sunt și civilizația indiană și civilizația Orientului Mijlociu (zisă și babiloniană), de data aceasta din cauza duratei anormal de lungi a perioadei ce tocmai ne interesează aici, cea care precedă faza de unitate finală. În sens opus, dar cu același rezultat e și cazul civilizației egiptene, cunoscută amănunțit doar în faza ei imperială; în ce privește lunga perioadă ce o precedă, putem doar deduce că au fost, în penultima fază, două regate care și-au disputat întâietatea – cel din nord și cel din sud –, de unde dubla coroană a faraonilor din perioada unitară, când începe pentru noi era cunoștințelor istorice.

În ultimă instanță, unitățile care ne vor folosi cel mai mult pentru un studiu comparativ, fiindcă sunt integral cunoscute, sunt doar patru din douăsprezece:

- civilizația chineză sau extrem-orientală,
- civilizația elenică sau greco-romană,
- civilizația arabă sau islamică,
- civilizația occidentală.

Celelalte opt ne vor servi doar ocazional, când ne pot aduce o confirmare suplimentară a unor „constante” observate la acestea patru.

2. Succesiunea fazelor

Revenind la afirmația de la punctul 3 de mai sus, anume la constatarea că toate civilizațiile, de la apariția și până la dispariția lor, au trecut prin aceleași faze de evoluție politică, iată succesiunea pe care am observat-o:

Mai întâi o *fază larvară*, când anumite triburi sau neamuri sunt animate deodată de o energie, de un dinamism care le îndeamnă să intre în contact, cel mai adesea violent, cu alte grupuri, alte culturi, pe care le copleșesc, creând un nou amestec.

A doua fază s-o numim *faza de formare* într-un spațiu delimitat, când, în ciuda unor neîncetate conflicte intestinale, se degajă un nou model de structură socială și un stil comun în gândire și în artă.

Urmează *faza de înflorire*, când expansiunea e la culme și creativitatea artistică mai bogată ca oricând (înainte și după). În plină fază de înflorire, începe însă, în general, *faza luptei pentru hegemonie*, când principalele unități statale înfiripate în acel spațiu își dispută întâietatea, fiecare

regat străduindu-se să rămână singur dominator, să fie singur „imperial“. Reluând terminologia adoptată de Toynbee după o expresie consacrată din istoria Chinei, am numit această fază perioada „regatelor combatante“ (*the Contending States*). A cincea fază, ultima, ar fi faza imperială, când unul singur dintre competitori i-a învins pe toți ceilalți și-și asigură dominația pe tot întinsul acelei culturi, în general pentru mai multe sute de ani.

Cazul-tip pe care îl adoptăm e, așadar, cel al civilizației chineze sau extrem-orientale. Pe teritoriul actualei Chine, spre nord, pe la începutul primului mileniu î.e.n., mai precis spre sfârșitul veacului al VIII-lea, constatăm existența a șapte sau opt state rivale, de structură medievală, adică feudală, apărute pe ruinele unui vechi imperiu, despre care avem doar vești de legendă. Rând pe rând, vreme de aproape cinci sute de ani, câte unul dintre aceste mici regate pare să capete supremația și să impună unitatea; până când, în 221 î.e.n., regatul Qin (care-și va lăsa numele întregii regiuni) înființează, sub conducerea împăratului chinez Qin Shi Huangdi (în vechea transcriere, Tsin Ce Huang Ti – schimbată sub regimul comunist), primul imperiu din zonă, cu peste o sută cincizeci de ani înainte ca un Caius Iulius Caesar să pună bazele statului unificator al lumii elenice, Imperiul Roman.

Din capul locului, o primă remarcă: în ambele cazuri (Qin, Roma) învingătorul e cel mai excentric din punct de vedere geografic (Qin era un stat periferic din vest, ieșit, după părerea etnologilor, din amestecul chinezilor cu barbari care izgoniseră cu generații în urmă o veche dinastie Wei) și cel ce s-a afirmat cel mai târziu ca pretendent la supremație. În cazul Romei, modelul e și mai caracteristic: avem de-a face cu un neam expansionist din

afara lumii elenice, dar a cărei elită politică a adoptat cu pasiune cultura și idealurile elenismului. De asemenea, aria sa geografică – Italia, Hispania, Gallia – e cea mai excentrică față de focarele elenismului. Fenomenul observat în precedentele două cazuri e confirmat nu numai de un al treilea exemplu dintre cele patru unități-model alese mai sus, și anume Imperiul Otoman ca unificator al civilizației arabe, ci și de toate celelalte exemple pe care le spicuim din celelalte civilizații unde putem observa ultima etapă a erei „regatelor combatante”. De pildă, primul unificator (incomplet) al Indiei, Ciandragupta – Sandrocosos al greco-macedonenilor –, provine din clanul Maurya, cel mai îndepărtat în zona de extindere a arienilor; persii, care unifică lumea Orientului Mijlociu după o foarte lungă perioadă a „regatelor combatante”, sunt indo-europeni târziu veniți în acel areal. Și mai impresionante sunt, din afara vechiului continent, exemplele incașilor în cazul Perù și al aztecilor în cazul Mexic. Așadar, vădit *avem de-a face cu un fenomen organic și planetar.*

Cum stăm atunci cu civilizația occidentală?

3. Cazul civilizației occidentale

Care e situația civilizației noastre față de acest tipar din istoria universală, adică față de constatarea că, în toate civilizațiile cercetate, faza de unitate finală e precedată de câteva secole de lupte între regate ce râvnesc la supremație, iar *învingătorul este, în cele din urmă, totdeauna cel mai excentric din punct de vedere geografic și cel intrat cel mai târziu în competiție?*

În lumina celor de mai sus, vom vedea, în încheiere, că apariția hegemoniei americane în contextul civilizației

occidentale nu e câtuși de puțin accidentală ori chiar ciudată, cum crede mai toată lumea; e, dimpotrivă, izbuțirea unui proces organic, înscris de veacuri în destinul Occidentului.

Începutul civilizației occidentale se cuvine să-l punem la mijlocul veacului al V-lea din era noastră, mai exact cu o sută de ani înainte de dispariția finală a Imperiului Roman (în partea lui apuseană, detronarea lui Romulus Augustulus, în 476), iar, din punct de vedere geografic, în Gallia, a cărei romanizare începuse de aproape cinci sute de ani. Acolo are loc întemeierea unui nou stat de către un trib barbar germanic, francii, peste un vast teritoriu, cu o veche organizare administrativă, socială și religioasă și o limbă oficială răspândită aproape uniform. Din această confruntare și acest amestec va ieși încet, cu veacurile, o lume nouă, cu o singură religie, foarte prezentă și constrângătoare, cu un sistem juridic compozit, adică multă vreme deosebit pentru băștinași și pentru năvălitorii sedentarizați, cu o evoluție a limbii curând foarte diferențiată după regiuni, în sfârșit – și mai cu seamă – cu o profundă schimbare în structura politico-socială, când, din pricina neîncetătelor invazii (sarazini, unguri, normanzi) și a insecurității generalizate, se naște sistemul feudal.

Modelul feudal născut în Franța se va extinde treptat la toată Europa, din ce în ce mai variat însă. Mai întâi, în Spania, în Anglia, în Germania, în Italia. Apoi, în țările slave, Moravia, Cehia, Polonia, Croația; la noii năvălitori, ca ungurii, chiar în jurul anului 1000. La țările ortodoxe (Bulgaria, Serbia, Rusia, voivodatele române), modelul se impune mult mai târziu și sensibil modificat, sub influența Ungariei și Poloniei; iar din 1204, odată cu nefericita

cucerire a Constantinopolului de către flota și oștile Cruciadei a IV-a, până în inima Imperiului Bizantin, cu consecințe dramatice și de durată.

Am schițat în pagina de mai sus primele două faze ale ciclului civilizației apusene. Odată cu apariția (îmi vine să scriu „izbucnirea”) Renașterii în veacurile al XIV-lea–al XVI-lea în Italia și Țările de Jos, coincidând cu prodigioasa aventură, pe toate oceanele, a navigatorilor portughezi, apoi și spanioli, englezi, francezi, olandezi, ne aflăm în plină fază de înflorire. Și, ca de regulă, la mijlocul acestei faze începe și perioada „regatelor combatante”.

Primul care încearcă să unifice Europa – de fapt, doar Europa Occidentală – la vest de fosta lume bizantină, atunci cotropită, în chiar leagănul ei, de Turcia otomană – e Carol Quintul, Habsburg ajuns (din 1516) rege al Spaniei și (între 1519 și 1556) împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană. Prin combinația căsătoriilor princiare, el moștenise de la cei patru bunici ai săi – de partea tatălui, împăratul Maximilian de Habsburg și Maria, fiica faimosului duce al Burgundiei Carol Cutezătorul (Charles le Téméraire); de partea mamei, Ferdinand de Aragon și Isabela de Castilia – Aragonul, Castilia, Sicilia, Ducatul Burgundiei, în sfârșit Austria cu posesiunile ei anexe și vocația la tronul Sfântului Imperiu. Spania, care isprăvisese abia de câteva zeci de ani (1492) lunga *Reconquista* a întregii peninsule de la mauri, avea pe atunci una dintre cele mai bune oștiri din Europa. Din Mexic și din Perú, corăbiile începuseră să vină an de an încărcate cu comori de aur și de argint. Germania putea furniza împăratului zeci de mii de mercenari dintre cei mai căutați în Europa. În sfârșit, Ducatul Burgundiei, care cuprindea și Flandra și Țările de Jos, posedea economia cea mai înaintată,

cu industria ei de postavuri scumpe. În veacurile al XIV-lea și al XV-lea, ducii de Burgundia, vasali ai regelui Franței, dar mai avuți și uneori mai ambițioși decât el, căpătaseră porecla „marii-duci ai Apusului“ (*les Grands-ducs d'Occident*). Carol Quintul se credea astfel îndrituit și în stare să înfăptuiască o adevărată împărăție a Europei. Dar între cele două principale țări ale sale, Spania și Germania, se afla Regatul Franței, cel mai populat din Europa și cel mai bine încheșat în ce privește puterea regală. Iar pe atunci rege al Franței era „fenomenul“ Francisc I.

„Fenomen“ din mai multe puncte de vedere: întâi fizic. La o vreme când media staturii bărbaților era la circa 12 cm sub media actuală (aproape nici unul dintre contemporanii noștri din Europa n-ar mai intra într-o armură medievală!), Francisc I măsura doi metri. Doi metri de musculatură. Regele Franței era un uriaș; el a inspirat personajele fantastice și grotești ale lui Rabelais, Gargantua și Pantagruel. Dar avea o inteligență vie, o voință de fier, gust pentru fast și pentru artă.

Obstacolul francez va zădărnici ambițiosul plan al lui Carol Quintul. Degeaba iese învingătoare armata sa la Pavia, în 1525, și-l duce pe Francisc I în captivitate. Pacea dezastruoasă pe care acesta o va iscăli la Madrid după luni de zile de șovăială va fi anulată de Adunarea Stărilor Generale la întoarcerea regelui în Franța. Reîncepe războiul, care se va desfășura cu intermitențe. Și atunci, Francisc I face un gest greu de închipuit în lumea creștină a vremii sale: se aliază, împotriva Habsburgului, cu sultanul otoman Soliman Magnificul. A pus interesul națiunii și al dinastiei înaintea imperativelor religiei. Și Carol Quintul, care crezuse că poate strânge Franța ca într-un clește între Spania și Germania, e luat el însuși în clește

între Franța și Imperiul Otoman. După zeci de ani de înfruntări, e silit să recunoască eșecul mărețului său proiect și se retrage, ca odinioară Dioclețian, împărțindu-și domeniile: Spania cu posesiunile ei, fiului său Filip, Austria, fratelui său Ferdinand.

Deschid aici o nouă scurtă paranteză: bătălia de la Pavia, din veacul care va vedea, în ultimii săi ani, aventura lui Mihai Viteazul, ilustrează în chip izbitor compoziția armatelor din acea vreme. Nu mai au prioritate înfruntările de cavaleri și ridicarea „oastei celei mari” compuse din țărani. Întâietatea o vor câștiga armele de foc, mânuite de oameni de meserie. În armata regelui Spaniei și în armata regelui Franței, spaniolii, respectiv francezii nu sunt decât cinci-șase mii. Carol Quintul are douăzeci de mii de mercenari germani, iar Francisc I douăzeci de mii de mercenari elvețieni – așa că s-a putut spune, oarecum în derâdere, că bătălia de la Pavia fusese o răfuială între mercenari nemți și elvețieni. Alt amănunt anecdotic: oastea regelui Franței, surprinsă în noapte, n-a putut avea nici o trupă călare. Însuși regele se bătea pe jos, alături de pedestrime, și, trădat de statura lui de uriaș, a atras toată înverșunarea adversarilor împotriva lui, până a fost prins de oamenii unui Medici, „Giovanni delle Bande Nere”, aliat credincios al împăratului.

Zadarnic va încerca Filip II, fiul lui Carol Quintul, să mențină preponderența spaniolă în treburile Europei, visul lui se va îneca în mările din jurul Angliei, odată cu corăbiile vestitei „Invincibile Armade” (*La Armada Invencible*).

Următoarea tentativă de hegemonie o va avea Franța după Războiul de Treizeci de Ani (1618–1648), pe care l-am pomenit. Împotriva Habsburgului din Austria, campion al catolicismului care-i strivise întâi pe adversarii săi cehi, s-au ridicat, pe rând, scandinavii protestanți: întâi

danezii, apoi suedezii lui Gustav Adolf. Aceștia – lucru greu de închipuit când îi cunoști pe suedezii de astăzi – se vor deda în Cehia și în Germania la neînchipuite devastări. În cele din urmă, intervine Franța catolică, guvernată de cardinalul Richelieu. Iarăși cântărise mai greu interesul național decât apartenența religioasă. Iar la Pacea din Westfalia, Franța trage toate foloasele, impunând pentru două veacuri blocului german, mai fărâmițat ca înainte, un fel de tutelă politică și culturală.

Când suntem îngroziți de cumplitele devastări și jertfe umane, de zecile de milioane de morți pricinuite de ultimele două conflicte mondiale, putem totuși relativiza oarecum tragedia pe care am trăit-o, constatând că, în cei treizeci de ani ai războiului din 1618–1648, în urma bătăliilor, ravagiilor armatelor, distrugerilor, foametei, molimilor, populația spațiului german a scăzut cu două treimi! Din treizeci de milioane, au rămas doar zece milioane!

După Westfalia și după ce va fi murit, în 1661, iscusitul cardinal Mazarin, care a guvernat Franța vreme de optsprezece ani, Ludovic XIV (urcat pe tron la vârsta de cinci ani, în 1643) va urmări cu obstinație și orgoliu nemăsurat țelul de a face din Regatul Franței puterea hegemonică în Europa. Va duce patru lungi campanii împotriva tuturor vecinilor (unele de o excesivă duritate, cum a fost devastarea Palatinatului), va înfrunta mai multe coaliții și, deși va rotunji regatul prin anexarea mai multor provincii – unele oarecum firești, în sensul că erau de limbă franceză, altele mai puțin, ca de pildă sudul Flandrei, de limbă neerlandeză, sau Alsacia, de limbă germană, și Roussillon-ul, de limbă catalană –, la moartea sa, în 1715, scopul măreț pe care-l urmărise era departe de a se fi împlinit,

iar țara era istovită și sărăcită. Ultimul război pe care l-a purtat, războiul pentru succesiunea Spaniei, încheiat prin Pacea de la Utrecht, din 1713, care dădea tronul Spaniei nepotului său de fiu, Filip, lăsa francezilor cel puțin credința că scăpaseră, la sud, de încercuirea habsburgică.

Apoi, fastul desfășurat în ochii Europei și ai lumii de cel poreclit *le Roi-Soleil* „Regele-Soare“, splendoarea castelului de la Versailles, care va inspira atâtea palate din toată Europa – și până și din America și Asia –, ca și apariția atâtor talente excepționale în literatură și artă, încât s-a putut vorbi de „secolul lui Ludovic XIV“, cum se spunea „secolul lui Pericle“ sau „secolul lui August“, în fine impunerea, în tratatele internaționale, a limbii franceze ca limbă diplomatică în locul latinei, toate acestea conferă Franței de după Ludovic XIV o aureolă de întâietate în Europa și în lume.

Cele două domnii care umplu secolul al XVIII-lea până la Revoluția Franceză – a lui Ludovic XV (1715–1774), și el rege la cinci ani, ca străbunicul său, și a lui Ludovic XVI (1774–1792) – lasă, la prima vedere, impresia unor domnii slabe. E drept că Ludovic XV, după un război de șapte ani împotriva Angliei și a coaliției urzite de ea, cedează mai toate bazele militare și comerciale franceze din India și pierde colonia din Canada. Dar faptul se datorează mai puțin proastei guvernări sau slăbirii puterii militare, cât lipsei de interes în țară pentru emigrare (când Franța cedează Canada Angliei în 1763, coloniștii francezi sunt doar 60.000, față de 350.000 de britanici) iar elita intelectuală a țării e nepăsătoare față de problemă. A rămas de pomină sentința lui Voltaire, ce considera nesăbuită încăierarea a două mari puteri europene *pour quelques*

arpents de neige au Canada („pentru câteva pogoane de zăpadă în Canada“)!

Dar, alături de aceste scăderi și câteva altele, erau multe aspecte pozitive, pe care istoricii din ultimii două sute de ani le-au cam uitat sau ocultat; obsedați de cauzele și urmările Revoluției Franceze, ei ocolesc aceste aspecte pozitive și deformează grav imaginea Franței din veacul al XVIII-lea. Uită că, în tot acel răstimp, Franța a fost de departe țara cea mai populată și cea mai bogată din Europa; că, singura pe tot continentul, avea drumuri de macadam de la un cap la altul al țării; că inginerii ei creaseră artileria cea mai perfecționată și că organizarea armatelor franceze servea de model (aproape tot vocabularul militar german, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, e de origine franceză!); că, pentru prima oară, flota franceză, în timpul Războiului de Independență al Statelor Unite, învinge flota engleză; în fine, că limba și cultura franceză se impun de la Lisabona la Sankt Petersburg. Marele strateg Frederic II al Prusiei, făuritorul viitoarei puteri a Germaniei, făcea versuri în franțuzește, înființa un liceu francez la Berlin; tot lui i se atribuie butada că nu vorbea nemțește decât cu grăjdarii! Dacă nu se ține seama de tot acest context, nu se înțelege nici de ce Revoluția Franceză a avut un impact atât de mare în toată Europa, nici cum a putut avea Napoleon un instrument militar atât de temut – geniul său militar nu explică totul.

În ce ne privește pe noi, românii, numai acest enorm prestigiu secular explică adevărata pasiune cu care tinerii români din prima jumătate a veacului al XIX-lea, din clipa când împrejurările politice ne-au îngăduit să reluăm legătura cu Apusul, au îmbrățișat educația, limba și cultura franceze – oarecum târziu, când puterea politică a Franței era deja în scădere. Urmările

acestei pasiuni mai dăinuie și azi, latent, prin covârșitoarea înrăurire pe care franceza a avut-o asupra limbii noastre moderne.

Din toate aceste motive, consider că era preponderenței franceze a ținut, neîntrerupt, de la Pacea din Westfalia (1648) și domnia lui Ludovic XIV până la căderea lui Napoleon, în 1815. Europa întreagă, începând cu elitele intelectuale și sociale, a fost pe cale de „franțuzire”; așa că visul de dominație europeană al lui Napoleon nu era chiar nebunesc. Era doar prematur, națiunile Europei nefiind coapte pentru o unitate impusă cu forța. (La fel, imensul imperiu construit de Alexandru Macedon s-a fărâmițat îndată după moartea lui, fiindcă încercarea de conglomerare a universului său venise cu două veacuri prea devreme în desfășurarea ciclului civilizației elenice.)

Următoarea tentativă de hegemonie îi va aparține Germaniei, de la Bismarck (1864) la Hitler (1945). Relativ scurtul răgaz dintre capitularea germană din noiembrie 1918 și începutul dictaturii lui Hitler, în 1933, a fost un moment de pace iluzorie, când Aliții, în special francezii, au crezut că, impunând Germaniei condiții economice draconice, o vor reduce la neputință. Dezastrul economic care a urmat a dus, dimpotrivă, la rezultatul opus, la exasperarea națiunii întregi, care nu-și istovise dinamismul și care va porni, după o pauză de mai puțin de douăzeci de ani, cu și mai mult avânt decât generațiile anterioare, către realizarea visului – nerealist – al supremației mondiale.

Cele două războaie mondiale, urmate de „războiul rece” dintre URSS și SUA, au reprezentat ultimul act al erei „regatelor combatante” și accedarea SUA la hegemonia

mondială. Ceea ce este, cum am mai spus, împlinirea unei cvasifatalități: apariția subită, conform șablonului, a unei puteri de prim rang, geografic cea mai depărtată și intrată ultima în competiție.

În contrast cu starea de spirit de după Primul Război Mondial, când populațiile țărilor implicate în război fuseseră încredințate că începuse o eră de pace universală, în 1945 – toți cei care au trăit momentul o pot mărturisi – sentimentul dominant în lumea întreagă era a cel de insecuritate și îngrijorare. Groaza produsă de lansarea, în august 1945, a celor două bombe atomice, la Hiroshima și Nagasaki, a avut ca efect apariția temerii că izbucnirea unui al treilea război mondial ar putea însemna o catastrofă planetară fără precedent. Iar această teamă era întreținută de tensiunea care apăruse îndată după prăbușirea Germaniei între cele două lagăre ale învingătorilor; de o parte URSS, de cealaltă SUA și Marea Britanie, cărora li se asociase, după 1944, și Franța, mult slăbită însă de capitularea din 1940, de lunga ocupație germană și de disensiunile interne care urmaseră. Dar și Marea Britanie se va dovedi curând prea istovită de șase ani de război în linia întâi, din care o parte o suportase singură împotriva germanilor și italienilor. Astfel încât va apărea clar, foarte curând, că, față de neîncetata și violenta agresivitate a URSS, SUA erau, de fapt, singurul campion al Occidentului democratic.

Avem însă la început o situație paradoxală, unică desigur în istoria universală, anume că cei șase ani, 1945–1951, cât SUA au posedat monopolul armei atomice, deci putința de a impune sub amenințare politica lor în Europa și în lume, sunt tocmai anii când Rusia a pus stăpânire pe jumătate din Europa, iar, în Asia, China lui Cien Kai-Și, credincioasă americanilor, a căzut în întregime în mâna comuniștilor lui Mao Zedong.

Aceasta dovedește că, în primii ani după dubla victorie din 1945, împotriva Germaniei și împotriva Japoniei, clasa politică americană, în majoritatea ei, nu era încă animată de chemarea de a asigura Statelor Unite rolul de putere dominantă și monopolistă și de „jandarm” planetar al democrației.

Această chemare, această vocație se va înfiripa treptat și din ce în ce mai adânc, pe măsură ce SUA au fost nevoite să răspundă unor agresiuni flagrante ale URSS. Aceasta din urmă a încercat o singură dată să provoace direct frontul occidental, când a vrut să-i constrângă pe americani, britanici și francezi să părăsească enclava de la Berlin (blocada Berlinului, în 1948–1949, pe care URSS a ridicat-o când a văzut ferma și neclintita hotărâre a Aliaților de a nu ceda și după ce organizarea unui neîncetat și eficace pod aerian îi anulase practic efectele). În alte zone, sovieticii au lucrat cu diabolică dibăcie prin intermediari coreeni, chinezi, indochinezi, iranieni, prin țări africane foste – sau încă actuale – colonii. Aceste împunsături periferice au pus SUA la grea încercare. Au avut succese parțiale ca în Coreea (1950–1953), momente de umilire ca în Iran (1979) sau înfrângeri și retrageri ca în Vietnam (1975). Tentativele sovietice n-au avut însă, în cele din urmă, altă consecință decât aceea de a-i convinge pe americani de necesitatea absolută de a-l doborî pe adversarul principal, pentru a rămâne singura putere de rangul întâi. Aceasta s-a realizat în scurtă vreme și aproape pe neașteptate în timpul celui de-al doilea mandat al președintelui Ronald Reagan (1984–1988), când, în cursa înarmărilor, americanii au ridicat miza cheltuielilor bugetare la un nivel atât de înalt, încât URSS, a cărei economie, în ciuda statisticilor înșelătoare, era de trei ori mai slabă – cum voi explica mai departe – decât a SUA, a trebuit să părăsească

cură. Înfrângere care provoacă o adevărată implozie a edificiului artificial pe care-l reprezenta aglomerarea impusă de Rusia în jurul ei după Revoluția bolșevică din 1917.

În 1945, după o perioadă a „regatelor combatante” de peste patru sute de ani și după trei încercări majore de hegemonie, din șapte sau opt competitori inițiali sau succesivi, rămăseseră prezenți doar doi, Rusia și SUA.

Avem aici extraordinara predicție a lui Tocqueville² din 1835. Tânăr magistrat, dornic de a-și lua un fel de an sabatic după Revoluția din 1830 – care-l scosese din slujbă pe tatăl său, regalist legitimist, pe când el însuși avea aspirații liberale –, și-a inventat, cu un coleg, Beaumont, o misiune de studiere a sistemului carceral din SUA. Sosit în primul loc prevăzut pentru studiu, l-a lăsat pe tovarășul său să aprofundeze cercetarea oficial programată, în vreme ce el a cutreierat pe orice vreme, cu toate riscurile, călare, în caleașcă, cu corabia, toată țara, primit cu simpatie de toți, de la președintele federației până la cel mai modest cetățean. Era nerăbdător să înțeleagă cum se chivernisește această nouă națiune izvorâtă din bătrâna Europă, dar de-acum atât de deosebită. Nădejdea lui era să găsească acolo soluția pentru prefacerile pe care trebuiau negreșit să le facă vechile regate din Europa, fără a dăruia și a șterge tot avutul și strălucirea strânse de veacuri, cu alte cuvinte nu prin revoluții nimicitoare, ci printr-o cumpănită evoluție. Providența n-a vrut să învingă dintâi această viziune, ci concepțiile, ce răsturnau întregul trecut, ale contemporanului său Karl Marx.

Tocqueville s-a întors din SUA cu o carte epocală: *De la démocratie en Amérique* (*Despre democrația din America*), care a avut oarecare răsunet în mediile intelectuale

2. Alexis de Tocqueville (1805–1859), scriitor și om politic francez.

epocii, dar fără urmări concrete. Au trebuit să treacă peste o sută de ani ca tezele lui să devină un fel de evanghelie a liberalismului politic de azi. Dacă evoc în contextul actual această carte e fiindcă, printre multe alte considerații de o admirabilă luciditate, Tocqueville vine la un moment dat cu afirmația că cele două mari puteri ale lumii, în veacul următor, vor fi Rusia și SUA. Să anticipezi în anii 1830 că Rusia va fi cea mai mare putere din Europa, când știi că ea l-a doborât pe Napoleon și că va fi pe zi ce trece țara europeană cea mai populată, era o concluzie la îndemâna oricărui publicist. Dar ca să prevezi că a doua mare putere va fi acea națiune închegată de abia vreo patruzeci de ani și având, pe vremea aceea, doar vreo trei milioane și jumătate de locuitori și ca să intuiești că acolo mijește o societate de sorginte europeană, dar de tip nou, care cu vremea va inspira sistemele de guvernare din toată Europa – trebuia să fii genial. Acum, în 1945, Europa și lumea se trezeau cu doar doi campioni în lupta pentru hegemonia mondială, cei doi prevăzuți de Toqueville cu o sută zece ani înainte. Nu-i oare istoria lumii cel mai pasionant dintre romane?

II

SCHIȚA DESFĂȘURĂRII

„RĂZBOIULUI DE ȘAPTEZECI ȘI ȘAPTE DE ANI“

Primul Război Mondial (1914–1918)

Perioada interbelică

Al Doilea Război Mondial (1939–1945)

„Războiul Rece“ (1945–1991)

Voi încerca să rezum în acest capitol cum a decurs încălțitul joc de șah al puterilor implicate în ultimul act al perioadei „regatelor combatante“ a civilizației occidentale.

Din 1870, când, cu c surprinzătoare iuțeală, Armata prusacă a lui Moltke, însoțită de armatele întregii Confederații Germane, coordonate de-acum de Prusia, învinge Armata franceză a lui Napoleon III, Germania apare dintr-o dată ca prima putere din Europa. Războiul împotriva Franței îi păruse lui Bismarck a fi calea cea mai sigură pentru a cimenta unitatea Germaniei sub conducerea Prusiei. Schimbările în organizarea confederației vor fi simbolizate prin încoronarea regelui Prusiei ca împărat al Germaniei. Renăștea astfel, sub o formă mai restrânsă, dar mult mai încheată și eficientă, străvechiul și arhaicul Sfânt Imperiu Roman de Națiune Germană, lichidat dintr-o dată în 1806 de Napoleon, pentru a nu lăsa în ființă decât mai modestul Imperiu Austriac al lui Francisc II de Habsburg.

Prăbușirea Franței lui Napoleon III i-a putut surprinde pe contemporani, dată fiind politica de grandoare pe care o dusesse împăratul pe parcursul întregii sale domnii. Istoricul, azi, poate găsi acestei căderi cauze mai profunde decât ocazionalele deficiențe militare ale generalilor și politicienilor francezi. Ceea ce nu era încă aparent atunci va fi evident în ajunul izbucnirii

Primului Război Mondial, și anume formidabilele modificări demografice din Europa. În vreme ce, în epoca lui Napoleon I Bonaparte, Franța avea aceeași populație ca Rusia, iar Anglia și Germania erau de două sau de trei ori mai puțin populate, o sută de ani mai târziu populația Franței nu crescuse decât cu o treime, iar populațiile Marii Britanii și Germaniei se triplaseră. Cauza probabilă a brutalei scăderi demografice înregistrate în Franța e atribuită de istoricii de tendință regalistă legilor revoluționare care au introdus egalitatea moștenirii între descendenții unui cuplu, suprimând majoratul. Consecința firească și imediată a fost străduința familiilor de a nu avea decât unul sau doi copii – în toate mediile sociale și, în special, în rândurile țăranimii, acolo unde înainte vreme se socotea că mulți copii sunt o binecuvântare a lui Dumnezeu. (Același motiv de restricție voită la nivelul natalității se dă și în cazul sașilor din Transilvania, al căror număr a rămas aproape stabil din Evul Mediu până spre vremurile noastre.)

Ca dovadă că scăderea natalității franceze în veacul al XIX-lea nu trebuie atribuită vreunei cauze de deteriorare fiziologică a națiunii stă exemplul paralel al canadienilor francezi. După cum am zis mai sus, aceștia erau doar 60.000 în 1763, când au pierdut deodată sprijinul metropolei. Sub imboldul adversității pricinuite de guvernarea Angliei sau, mai târziu, a anglofonilor locali și strâns uniți în jurul preoților lor catolici, care nu îngăduiau avortul sau mijloacele anticoncepționale, canadienii francezi au ajuns șase milioane la sfârșitul secolului al XX-lea; în două sute de ani, de o sută de ori mai numeroși, pe când numărul semenilor lor din fosta metropolă sporise cu doar o treime!

Îndată după victoria împotriva Franței și proclamarea imperiului, Germania și-a afirmat rolul de putere continentală dominantă în două mari congrese diplomatice pe care le-a convocat la Berlin. Primul a avut loc în 1878, pentru a limita ambițiile Rusiei în Balcani după războiul

victorios din 1877 împotriva Turciei. Germania e sprijinită atunci de diplomația britanică a iscusitului prim-ministru Disraeli, pentru care menținerea în putere a „omului bolnav“ (Imperiul Otoman) era indispensabilă echilibrului european. În treacăt, n-a scăpat prilejul de a cere Turciei, drept răsplată a intervenției sale, cedarea insulei Cipru, prețioasă de la deschiderea Canalului Suez, pentru apărarea căii maritime a Indiei. Cu doi ani înainte, Disraeli făcuse din regina Victoria împărăteasă a Indiei.

Aș dori să semnalez aici o particularitate a istoriei Europei în perioada „regatelor combatante“: spre deosebire de alte mari puteri europene, ca Spania, Franța, Germania sau Rusia, Anglia n-a încercat niciodată să se aventureze în rolul de putere dominantă pe Continent. Anglia a jucat, de fiecare dată, chiar de la început, în vremea duelului Carol Quintul–Francisc I, doar rolul de terță putere care manevrează ca să împiedice victoria competitorului care-i părea cel mai primejdios, chiar dacă schimba alianțele de îndată ce balanța atârna de cealaltă parte. Acest joc diplomatic și militar poate fi urmărit în tot cursul veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea. Anglia s-a mulțumit să fie, secole de-a rândul, puterea care garantează păstrarea echilibrului european. În schimb, pe toate celelalte continente, s-a străduit fără răgaz să-și alcătuiască, pentru belșugul insulelor sale de medie întindere, cel mai mare imperiu colonial din istoria lumii. Un singur eșec: atunci când intervenția eficientă a Franței lui Ludovic XVI în Revoluția Americană a lipsit-o de perla cea mai de preț a coroanei sale de peste mări, America de Nord, din jos de Canada.

A doua conferință europeană importantă convocată de Bismarck la Berlin a fost cea din 1885, poreclită conferința de „împărțeață a prăjiturii africane“. În 1876, regele Leopold II al Belgiei, foarte grijuliu în ceea ce privește

posibilitatea de înavuțire a dinastiei sale și informat, prin explorările întreprinse de sir Henry Morton Stanley, pe care le inițiasse chiar el, de uriașele rezerve miniere ale văii fluviului Congo, a înființat o Asociație Internațională Africană, botezată curând Asociația Internațională a Congo-ului, și chiar, în teorie, un „stat independent al Congo-ului“. Această inițiativă a deschis tuturor țărilor europene deja posesoare de colonii sau baze comerciale în Africa (Anglia, Portugalia, Spania, Franța, Danemarca), precum și puterilor încă „necăpătuite“ ca Germania sau Italia pofta de a se extinde. Pentru a preveni orice conflict între puteri cu acest prilej, Bismarck s-a gândit să convoace un congres internațional. Bineînțeles, nici o țară din Africa nu a fost reprezentată, nici Etiopia sau Marocul, încă independente, nici Egiptul sub tutelă britanică, nici Libia, încă protectorat otoman. Și atunci, ca să nu ajungă imensul teritoriu al fostelor regate congoleze, de două ori mai întins decât Franța și Germania împreună, în posesia uneia din marile puteri, s-a găsit soluția inedită de a i se atribui regelui Belgiei ca proprietate personală. (Acesta, mort în 1909, l-a cedat statului belgian în 1908). În 1885, s-a procedat însă la o distribuire și a restului continentului african, prin felii paralele, pornind de la posesiunile sau bazele deja existente – de unde aspectul actual al statelor africane din nord-vest, arătând ca niște felii paralele de prăjitură, de unde porecla pomenită. Două dintre „felii“, Togo și Camerun, au fost atribuite Germaniei, plus alte două mari teritorii, unul în sud-vestul continentului, celălalt în est. O a treia hotărâre importantă a congresului din 1885 a fost internaționalizarea fluviilor africane, în special Congo-ul și Nigerul. E interesant de notat că, în perioada 1871–1900, Germania n-a descurajat nici una dintre inițiativele coloniale franceze (Indochina, Tunisia, Madagascar, Pacific),

sperând că acestea îi vor distra atenția de la dorința de a recupera Alsacia și Lorena.

Prin cele două congrese, din 1878 și 1885, Germania imperială se considera de acum ca prima putere din „concertul european“. După ce eliminase Austria din Confederația Germană, prin victoria de la Sadowa (1866), Germania s-a grăbit să facă din ea un aliat statornic. Habsburgul, silit să-și îndrepte atenția numai asupra posesiunilor sale dinspre răsărit – Cehia, Ungaria, actuala Slovacie, Galiția cu Bucovina, Transilvania, Croația, Slovenia, Banatul și Voivodina –, a considerat că Austria propriu-zisă, leagănul de limbă germană al puterii sale, nu mai era în măsură să conducă singură un imperiu cuprinzând atâtea neamuri cu limbi și credințe deosebite și a căutat să modifice, pentru a o întări, structura cârmuirii. Dar, în loc să aleagă formula unei federații în care toate națiunile constitutive să primească același tratament și să participe la guvernare proporțional cu ponderea lor demografică și gradul lor de educație, a ales soluția care s-a dovedit cea mai inefficientă, în noul context spiritual al vremii, anume împărțirea puterii cu una singură dintre națiuni, cea ungară, lăsând acesteia pe mână toată partea răsăriteană a imperiului, adică, în plus față de Ungaria propriu-zisă, actuala Slovacie, partea de vest a actualei Ucraine, zisă și Ucraina subcarpatică, Transilvania, Banatul, Voivodina și Croația.

Noul stat austro-ungar va deveni îndată un credincios aliat al Germaniei. În 1883, va semna cu aceasta o alianță la care va adera și Italia (certată cu Franța după ce aceasta supusese unui regim de protectorat Tunisia, unde italienii emigrau de mult în număr mare și pe care ar fi dorit s-o colonizeze țara). La această Triplă Alianță („Triplice“)

va adera și noul Regat al României, la îndemnul regelui Carol I și cu aprobarea prim-ministrului Ion Brătianu, ambii convinși atunci că România trebuia să se sprijine pe Germania împotriva ambițiilor rusești asupra țărilor balcanice și Constantinopolului.

Alegerea Ungariei ca singur partener în guvernarea imperiului, cu o largă autonomie în zona sa, cu un guvern și un parlament aparte la Budapesta, poate părea azi mai greu de înțeles; în spiritul vremii, motivele mi se par a fi fost următoarele:

Mai întâi, dintre toate posesiunile habsburgice, Ungaria avea, singură, un trecut de mare stat medieval. Regatul croat fusese anexat de regii unguri chiar de la sfârșitul veacului al XI-lea; Cehia avea dimensiuni prea reduse și, cu toate că jucase un rol însemnat până în veacul al XVI-lea, prin faptul însuși că fusese cuprinsă în sânul Sfântului Imperiu Roman cu rang de mare-elector, își pierduse oarecum individualitatea, iar Războiul de Treizeci de Ani o adusese, în cele din urmă, la starea de simplă provincie. În schimb, Ungaria, neîntrerupt de la domnia lui Ștefan I cel Sfânt și până la moartea lui Mathias Corvinul, timp de o jumătate de mileniu, fusese cea mai mare putere din centrul Europei și stăpânise, rând pe rând sau împreună, aproape toate țările pe care compromisul dualist din 1867 i le lăsa acum. Doar că veacul nu mai îngăduia aceeași perspectivă.

Al doilea atu al Ungariei a fost, la vremea aceea, aristocrația. Istoricul de azi pierde uneori din vedere însemnătatea primordială pe care a avut-o în Europa, până în plin veac al XIX-lea, „nașterea“, apartenența la înalta aristocrație. Prezența unei numeroase și foarte active aristocrații ungare în societatea austriacă și în jurul tronului habsburgic a jucat în 1867 un rol determinant. După ce se estompase întrucâtva amintirea revoltei conduse cu ai săi curuți de Francisc II Rákóczi, o mare parte din fosta nobilime maghiară – atât cea din Transilvania și din Banat, cât, și mai cu seamă, cea care rămăsese, în tot

timpul stăpânirii turcești, dincolo de Ungaria propriu-zisă, în zonele nordică și vestică ale vechiului regat pe care o putuseră păstra Habsburgii – s-a raliat în bloc în jurul coroanei, pe vremea împărătesei Maria Tereza. Unii dintre reprezentanții ei au ajuns la cele mai înalte poziții în aristocrația împărăției, posedând imense moșii și printre cele mai luxoase palate. Un Esterházy și-a putut clădi pe o moșie a lui un castel inspirat de Versailles. Nobilii maghiari au constituit cu încetul o mare parte, dacă nu chiar majoritatea ofițerimii din imperiu, ceea ce va explica oarecum – când va izbucni deodată, în 1848, în Europa întreagă, spiritul revoluționar și naționalist – succesul, unic în felul lui, al Revoluției Ungare de la 1848–1849.

În sfârșit, cele de mai sus dovedesc că alegerea, în 1867, ca asociată a Austriei tocmai a națiunii care se revoltase cu îndârjire și cu succes împotriva ei în 1848, pe când națiunile amice – croații lui Jelačić și românii lui Avram Iancu – erau lăsate la o parte, e paradoxală numai în aparență.

Austro-Ungaria a întreprins curând o politică de pătrundere în sud-est, adică peste națiunile slave din Peninsula Balcanică. Primul prilej i-a fost oferit de Congresul de la Berlin din 1878, unde, ca și Anglia, ca răsplată a „bunelor sale oficii“, a primit o fărâamă din Imperiul Otoman, sub forma administrării temporare a provinciilor Bosnia și Herțegovina, cele tocmai unde începuseră, din 1876, revoltele împotriva stăpânirii turcești și care vor fi pretextul Războiului Ruso-Turc din 1877. Diplomații de atunci n-au intuit câtuși de puțin că tocmai acolo, după vreo douăzeci și cinci de ani, va sări scânteia care va dezlănțui cel mai mare conflict de până atunci din istoria omenirii. Acest amestec nou și cu totul nejustificat al împărăției habsburgice în lumea slavilor de sud, care, cu toate că aveau vechi și adânci disensiuni între ei pe motive religioase și istorice (croați catolici, sârbi ortodocși, bosniaci musulmani),

erau totuși legați prin solidaritate de neam și de limbă, va stârni, mai cu seamă la sârbi, reacții violente și din ce în ce mai necontrolate. Situația s-a agravat în 1908, când Austro-Ungaria, sfidând opinia publică internațională, a făcut un pas decisiv, anexând oficial tot ținutul Bosniei și Herțegovinei. Germania, în același timp, căuta să capete influență politică și economică spre sud, în Bulgaria, Grecia, Turcia (calea ferată până la Bagdad) și până în Persia, unde interesele ei se ciocneau de ale Rusiei și Marii Britanii.

În contrapondere cu blocul germano-austriac, Franța și Rusia, trecând peste repulsia reciprocă a celor două regimuri politice (de o parte singura mare republică din Europa, de cealaltă regimul cel mai autocratic și nedemocratic), își dau mâna sub domnia țarului Alexandru III (1881–1894) semnând un tratat de alianță. Esențial pentru această alianță antigermană era să-și asigure și sprijinul Marii Britanii. Lucrul n-a fost ușor nici de partea franco-engleză, nici de partea anglo-rusă. Între Anglia și Franța erau vechi rivalități coloniale în Africa. În 1898, incidentul de la Fashoda (Sudan) fusese pe punctul de a determina dezlănțuirea unui conflict militar. În cele din urmă, după urcarea pe tron a regelui Eduard VII (1901–1910), cele două țări au ajuns la ceea ce s-a numit „Înțelegerea cordială” (*L'Entente cordiale*). Rivalitățile anglo-ruse în Asia (Persia, Afganistan, Japonia) au făcut și mai dificilă apropierea dintre Rusia și Marea Britanie. Victoria Japoniei împotriva Rusiei în 1904–1905 s-a datorat, în mare parte, ajutorului britanic (construirea flotei, instructori englezi pe vasele de război până în plină bătălie). De aceea, când s-a apropiat criza fatală din 1914, Germania nu avea încă certitudinea că Marea Britanie i se va împotrivi în caz de conflict. Iar această incertitudine va avea consecințe grave.

Acum, după aproape un veac de la evenimente, putem considera, obiectiv, că pofta de dominație a Germaniei a fost cauza inițială și cea mai profundă a conflictului care a izbucnit în cele din urmă; dar onestitatea intelectuală ne silește să admitem că au fost elite politice cu tendință belicistă în ambele lagăre, în special în Franța. Astfel, istorici din Puterile Centrale au putut susține – cu toate că nu sunt dovezi clare în documente sau memorialistică – că președintele Republicii Franceze, lorenul Raymond Poincaré, în vizita urgentă pe care a făcut-o la Sankt Petersburg între 20 și 23 iulie 1914 împreună cu prim-ministrul Viviani, când criza dintre Austro-Ungaria și Serbia era în faza ei acută, i-ar fi încurajat pe țar și pe prim-ministrul Rusiei să adopte o atitudine dârză în sprijinirea Serbiei. Ceea ce ar fi avut ca urmare gestul fatal al guvernului rus de a decreta mobilizarea generală la 29 iulie 1914, de teamă că marea întindere a imperiului și prea slaba sa rețea de căi ferate avea să găsească Rusia nepregătită. Măsură care a fost luată ca pretext de Germania pentru a declara război întâi Rusiei (1 august), apoi Franței (3 august). Hotărârea Angliei de a declara război Germaniei nu va fi luată (4 august) decât în urma violării de către Germania a neutralității Belgiei.

Cred că nu e de prisos să reamintesc aici „filmul“ evenimentelor dramatice care au dus, ca în tragediile antice, la deznoământul fatal din 1 august 1914.

În luna iunie 1914, se pregătise la Viena o vizită oficială a moștenitorului tronului, arhiducele Franz Ferdinand, în Bosnia-Herțegovina, provincie anexată de curând imperiului, cum am spus mai sus. Franz Ferdinand era nepotul împăratului Franz Joseph și nu accesese la rangul de succesor al acestuia decât după drama morții la Mayerling, în 1889, a arhiducelui

Rudolf, singurul fiu al lui Franz Joseph. Interesant pentru istorici și paradoxal e faptul că noului principe moștenitor i s-au atribuit concepții politice liberale, care ar fi putut duce cu vremea împărăția la o formă de stat federal. Unul dintre sfetnicii săi a fost românul bănățean Aurel Popovici.

În ziua de 28 iunie 1914, în capitala Bosniei, Sarajevo, arhiducele Franz Ferdinand și soția sa morganatică sunt asasi-nați de revoluționarul sârb Gavrilo Princip. Complicitatea unei organizații teroriste antiaustriece din Serbia pârând evidentă, Austria trimite, la 23 iulie, un ultimatum de patruzeci și opt de ore guvernului sârb, cerându-i să ia un șir de măsuri împo-triva mișcărilor iredentiste sârbești. Serbia, după ce s-a asigurat că Rusia o va sprijini în caz de atac austriac, dă pe 25 iulie un răspuns moderat, refuzând însă un singur punct, anume ca poliția austriacă să colaboreze în Serbia cu poliția sârbă în căutarea vinovaților atentatului de la Sarajevo. Austria con-sideră răspunsul nesatisfăcător și, la 28 iulie, declară război Serbiei – ceea ce dezlănțuie șirul de mobilizări și de declarații de război pe care le-am pomenit.

1. Desfășurarea campaniilor militare (august 1914–noiembrie 1918)

Pentru mulți observatori militari – mă gândesc, de pildă, la regele Carol I al României –, superioritatea mili-tară a Germaniei asupra Aliaților, sprijinită de un număr destul de mare de divizii ale Austro-Ungariei, apărea indis-cutabilă. Franța, animată de un spirit viu de revanșă, de recucerire a provinciilor pierdute în 1870, făcuse și ea un efort în pregătirea unei armate relativ numeroase, deoarece se instituisse de zeci de ani serviciul militar obli-gatoriu. Dar să nu uităm, cum am semnalat mai sus, că Franța din 1914 n-avea nici 40 de milioane de locuitori,

pe când Germania ajunsese la peste 60 de milioane. Disproporția era mare, iar Anglia, care nu cunoștea încă serviciul militar obligatoriu, nu putea din capul locului strânge, pe baza unei armate de conscripție, decât un număr de divizii limitat. Desigur, exista legenda mării mase rusești – apăruse chiar în Franța formula „ruloul compresor”, pentru a zugrăvi plastic efectul pe care diviziile Rusiei, mare cât un continent și numărând peste 120 de milioane de locuitori, urmau să-l aibă asupra Germaniei –, dar strategii germani cunoșteau slăbiciunile organizării militare a Rusiei, încetineala fatală a deplasării unităților, iar recenta și atât de surprinzătoare înfrângere de către japonezi încredințaseră Statul-Major german că putea la început să nu aducă decât un număr limitat de unități pe frontul de răsărit, lăsând acolo efortul principal pe seama Austro-Ungariei, iar cea mai masivă și rapidă acțiune să fie îndreptată către frontul francez. La care s-a adăugat și acțiunea de ocolire a aripii stângi a dispozitivului francez prin violarea neutralității Belgiei; gest care, în cele din urmă, se va dovedi a fi nu numai o fărădelege pe plan moral, ci și o eroare, prin galvanizarea armatei acestei mici țări și provocarea reacției imediate a Marii Britanii.

Socoteala comandamentului german era clară și, din punct de vedere strategic, corectă: o putere continentală luptând pe două fronturi și înconjurată de puteri, în ansamblu, mult superioare pe mare nu putea fi învingătoare decât într-un război de scurtă durată. Aceeași socoteală o făceau, în sens opus, și Franța și Marea Britanie, care-și dădeau seama că numai într-o perspectivă îndelungată își vor putea valorifica supremația maritimă și vor putea eventual primi ajutor în oameni și hrană de la întinsele lor colonii de peste oceane. De aceea, atacul frontal, în

august–septembrie 1914, al unor divizii germane, superioare numeric forțelor franceze, putea avea un efect imediat și hotărâtor. Speranța comandamentului german s-a năruit deodată la porțile Parisului, prin victoria franceză în bătălia de pe Marna (5–12 septembrie 1914).

Generalul Joseph Joffre, șeful Statului-Major francez, surprins de atacul german prin Belgia, care schimba în adâncime dispozitivul frontului francez prin depășirea aripii sale stângi, adoptase tactica unei retrageri coordonate, pentru a ajunge să facă front întregii înaintări germane. O asemenea retragere destul de grabnică timp de patru săptămâni risca să submineze însă moralul trupelor, iar terenul din apropierea Parisului, în afară de râuri, nu oferea multe puncte de sprijin. În asemenea împrejurare, când unitățile germane cele mai înaintate se aflau la doar patruzeci de kilometri de Capitală, pe malul Mamei, afluent al Senei, brusca întorsătură favorabilă Armatei franceze s-a datorat, pe de o parte, unei inadvertențe a comandamentului german – care, în graba de a depăși Parisul pe la nord-vest, împinsese Armata I a generalului von Kluck prea departe de Armata a II-a a lui von Bülow –, iar, pe de alta, iscusitei observații a unui tânăr aviator francez, care, după un zbor de recunoaștere, a fost izbit de marea distanță care despărțea coloanele celor două armate inamice. Întors la baza lui, s-a grăbit să raporteze ce observase generalului Joseph Gallieni, guvernatorul militar al Parisului (să nu uităm însă că aviația militară era de-abia la începuturi, iar opinia unui observator din aviație risca să nu fie luată în considerare de înaltele foruri militare). Gallieni a sugerat atunci generalissimului Joffre să arunce grabnic toate rezervele disponibile în gaura dintre cele două armate germane. Joffre a acceptat sugestia și l-a lăsat pe Gallieni să rechiziționeze cele câteva mii de taxiuri din Capitală, pentru a strămuta zeci de mii de oameni de la sud la nord de Paris. „Taxiurile de la Marna“, cu toate că n-au reprezentat decât un episod secundar din marea bătălie, au rămas în imaginarul

epocii ca un moment crucial. (Aș vrea să pomenesc, cu acest prilej, o frază a lui Joffre, pronunțată mulți ani după război; cum se tot spunea ici-colo că victoria de pe Marna nu era meritul lui, Joffre a rostit odată următoarea sentință, pe care o găsesc memorabilă și universal aplicabilă: „Nu știu cine a câștigat bătălia de pe Marna. Dar știu că, dacă ar fi fost pierdută, eu aș fi pierdut-o.“)

Victoria de pe Marna a avut urmări de lungă durată. Armata germană a trebuit să se retragă cu circa o sută de kilometri spre nord-est; iar, când studiem harta operațiunilor pe frontul franco-belgo-britanic în tot răstimpul celor patru ani de război, constatăm că cele mai mari bătălii care s-au succedat, cele mai strașnice încercări de străpungere de o parte și de alta – cu sute de mii de morți, cum a fost pe Somme sau la Verdun –, nu au modificat linia frontului decât cu pătrunderi fără efecte hotărâtoare; de unde acest aspect de stagnare a frontului apusean, cu toate uriașele jertfe umane.

Pe frontul de răsărit, germanii generalilor von Hindenburg și von Ludendorff aveau în schimb, din primele săptămâni, o victorie strălucită la Tannenberg, în Prusia Orientală (26–29 august 1914), care a împins frontul, de la început și cu o singură excepție, în 1916, pe tot timpul ostilităților, dincolo de granița imperiului țarilor.

Față de această relativă echilibrare a forțelor aflate față în față pe câmpurile de luptă și la vest, și la est, ambele lagăre făceau intense eforturi diplomatice pentru a atrage noi aliați de partea lor. Din primele săptămâni, Puterile Centrale avuseseră un prim și foarte important succes cu intrarea în război de partea lor, la 29 octombrie 1914, a Turciei, care de veacuri se bucura de sprijinul Franței sau Angliei, sau al amândurora, cum fusese cazul, la mijlocul

veacului al XIX-lea, cu Războiul Crimeii. Noua întorsătură a politicii externe turcești fusese luată cu vremea, întâi din pricina încălcărilor colonialiste ale Angliei (de pildă, în Egipt și Sudan), apoi prin importante investiții economice pe care le făcuse Germania în Turcia, și – *last but not least* – prin faptul în aparență marginal, dar care a avut urmări politice, anume că, de zeci de ani, sultanul încredințase formarea și instruirea armatei sale Germaniei. După 1905, odată cu noua influență politică a ofițerilor instruiți de germani, diplomația germană s-a bucurat de mare trecere la Istanbul. Se adăugau, bineînțeles, și motivele seculare de neînțelegere dintre Turcia și Rusia la granița Caucazului. Ostilitatea Turciei a pus grave probleme Marii Britanii: imposibilitatea de a da ajutor Rusiei în Marea Neagră, riscuri de atac în Cipru și, mai cu seamă, spre Canalul Suez etc. De atunci, Aliații se vor strădui din răspuțeri să câștige de partea lor Grecia și Bulgaria. În Grecia, cu toate că se bucurau de simpatia unui om politic de prim plan, Venizelos, s-au izbit de reticențele regelui Constantin. Într-atât, încât n-au putut aduce Grecia în lagărul lor decât cu sila, prin ocuparea portului Salonic de către flotele engleză și franceză, în octombrie 1915.

Pentru a convinge guvernul bulgar să aleagă Antanta, diplomația Aliaților a dus lungi și dificile negocieri, mergând până la a propune bulgarilor părți din teritoriul pe care-l luaseră sârbii în 1912 și 1913 în Macedonia – sârbi pentru care se dezlănțuise războiul și cărora anglo-francezii se gândeau să le propună, în schimb, compensații în Albania, Muntenegru și Croația. Dar mai era și nefericita hotărâre a României, la Pacea de la București (august 1913), de a anexa Cadrilaterul... Bulgaria se hotărăște să intre în război alături de Austro-Ungaria

și Germania (11 octombrie 1915), atacând Serbia – care rezistase eroic singură, vreme de un an – și provocând ocuparea totală a țării, prinsă în clește între austro-ungaro-germani, pe de o parte, și bulgari, pe de alta.

Singurul succes, oarecum neașteptat, pe care l-au înregistrat Aliații din primele zile a fost hotărârea concomitentă – fără a fi fost coordonată – a Italiei și a României, teoretic aliați ai Puterilor Centrale, de a adopta o politică de neutralitate. Ceea ce a atras imediat după sine încercări ale diplomației aliate de a le atrage în lagărul anglo-franco-rus. Pe măsură ce s-au prelungit, dincolo de orice previziune, ostilitățile, un număr din ce în ce mai mare de state, de pe toate continentele, se vor apropia de Aliați: pe lângă Italia și România – Japonia, Portugalia, Brazilia și, în cele din urmă, aportul hotărâtor, SUA.

Italia s-a hotărât (23 mai 1915) după ce Aliații au acceptat toate condițiile teritoriale pe care le punea. Intrarea ei în acțiune a silit Austro-Ungaria să retragă importante efective de pe fronturile sârb și rusesc.

De partea română, negocierile – bineînțeles, secrete – au fost foarte dificile și lungi. Prim-ministrul Ionel Brătianu n-a vrut să se hotărască până nu va fi avut convingerea că balanța a început să atârne de partea Aliaților (încetarea ofensivei germane de la Verdun, puternica înaintare a armatei generalului Aleksei A. Brusilov în Bucovina) și Aliații nu vor fi acceptat toate exigențele teritoriale ale României în Transilvania, Banat și Bucovina. Și, în cele din urmă, n-a cedat decât în fața unui ultimatum dat de generalissimul francez Joffre. Prin tratatul secret semnat cu Anglia, Franța și Rusia la 17 august 1916, România se angaja să intre în război în termen de zece zile. La 27 august 1916 (14 august stil vechi), România declară război

Austro-Ungariei și, a doua zi, de Sfânta Maria Mare, primele unități românești trec Carpații și dinspre Moldova, și dinspre Muntenia.

Fiind vorba de soarta țării noastre, să mi se dea voie aici să insist mai mult asupra condițiilor participării noastre la Primul Război Mondial și să exprim, pe de altă parte, păreri deosebite de majoritatea celor care, de zeci de ani, sunt răspândite de manuale și tratate istorice, fără a mai pomeni de o imensă publicistică.

Să cugetăm întâi la situația geografică foarte particulară a României în momentul când se avântă în bătălia de giganți pe care o dau șapte mari state din Europa (Franța, Marea Britanie, Germania, Austro-Ungaria, Italia, Rusia și Turcia). Țări mici până atunci în joc erau doar două: Serbia, al cărei teritoriu a fost ocupat de inamic în întregime, și Bulgaria. Frontul nostru față de inamicul inițial, Austro-Ungaria, e, din capul locului, mai lung decât frontul franco-german sau decât frontul italo-austro-ungar, adică toată creasta Carpaților, din Bucovina la Porțile de Fier. Anexarea Cadrilaterului în 1913 ne-a creat însă la sud un nou dușman, Bulgaria de-a lungul Dunării și de-a curmezișul Dobrogei. Întregul front virtual reprezintă, așadar, 1.200 de kilometri, *frontul de război cel mai lung din toată Europa* (frontul rusesc de la Baltică la Marea Neagră n-are decât 1.100 de kilometri)! Aceasta fiind situația strategică, negociatorii aliați, în special rușii, au încercat să convingă partea română, când va fi intrat în acțiune, să aleagă la început o atitudine defensivă pe linia Carpaților, ale căror trecători erau relativ ușor de apărat cu efective subțiri și să ducă atacul principal la sud, împotriva Bulgariei, în scopul de a o prinde în clește cu Armata franco-engleză de la Salonic și de a o scoate cu totul din conflict. Printre strategii români, cel mai înzestrat dintre ei, Averescu, era de aceeași părere. Ionel Brătianu și consilierii săi însă s-au obstinat să considere că atacul major trebuia făcut către Transilvania, din motive psihologice, căci numai către Ardeal putea să fie însuflețit ostașul român să pornească la luptă. În cele din urmă, statele-majore

aliat, nerăbdătoare să vadă România făcând pasul decisiv, au acceptat punctul de vedere al guvernului român, dar, pentru orice observator atent, era clar că la comandamentul suprem rusesc se afirma fără ocol că România nu se poate apăra decât pe Carpații Orientali și pe Siret. Și acest punct de vedere (ar trebui astăzi să-l privim fără părtinire) era cel mai înțelept. Priviți o hartă a Europei: prelungirea frontului ruso-germano-austriac de peste o mie de kilometri, cu „hernia“ de mai multe sute de kilometri pe care o reprezenta întreaga Muntenie, cu granița Carpaților Meridionali, plus granița Dunării, era o ade-vărată aberație strategică. Brătianu și consilierii săi n-au vrut s-o vadă. Au pornit de la trei premise, care s-au dovedit, toate trei, eronate: 1. că bulgarii nu vor ataca, fiindcă sunt ținuiți la sud de armata aliată de la Salonic și fiindcă nu vor voi să lupte împotriva „fraților lor“ ruși; 2. că rușii vor disloca 200.000 de oameni în Dobrogea; 3. că germanii nu vor putea aduce de pe alte fronturi, în ajutorul austro-ungarilor, mai mult de șapte divizii. În realitate: a) bulgarii, luând-o înainte, au atacat puternic (chiar în ziua când România iscălea tratatul secret cu Aliții!) frontul franco-anglo-sârb de la Salonic, mușcând adânc în cele două flancuri ale sale și paralizând acest front pentru doi ani; b) rușii nu s-au ținut de cuvânt și n-au înaintat decât 40.000 de oameni în Dobrogea; c) mai cu seamă, ofensiva generalului Brusilov în Bucovina s-a prefăcut deodată într-o teribilă înfrângere, împingând din nou linia frontului adânc în teritoriul rusesc și liberând importante forțe germano-austro-ungare; totodată, oprirea ofensivei germane de la Verdun și relativa acalmie și pe frontul italian au permis Germaniei să adune peste patruzeci de divizii împotriva României, făcând, pentru câteva luni, din frontul românesc sectorul cel mai activ al războiului în toată Europa. Acestea fiind împrejurările și desfășurarea imprevizibilă a evenimentelor, soarta României în 1916–1917 s-a dovedit dramatică.

Între timp, de doi ani, războiul maritim se desfășurase în special între flotele britanice și germane, cu sorți variate,

pe toate oceanele. Flota britanică, numeric superioară, nu s-a încumetat decât după aproape doi ani (31 mai–1 iunie 1916) să dea o mare bătălie cu flota germană în strâmtoarea daneză Jütland. Flota britanică a amiralului John Jellicoe a rămas stăpână, împiedicând de atunci vreo ieșire masivă a germanilor spre oceane, cu toate că aceștia fuseseră superiori din punct de vedere tactic și cu pierderi mai puține.

De atunci, amiralitatea germană și-a concentrat eforturile asupra războiului submarin, domeniu în care a păstrat superioritatea până la sfârșitul conflictului; în cursul anului 1917, pierderile flotelor aliate – atât cele de război, cât și cele de comerț – s-au ridicat la un nivel atât de înalt (875.000 de tone numai în luna aprilie 1917!), încât înaltul comandament german a nădăjduit un moment că-i va putea îngenunchea pe Aliați pe această cale. Una dintre consecințe a fost însă exasperarea țărilor neutre, greu lovite și ele de atacurile submarine, și, în cele din urmă, în 1917, unul dintre motivele – sau pretextele – intrării în război a SUA împotriva Germaniei.

Pe frontul de est, germanii au reluat ofensiva în vara anului 1917. Cu ajutorul unei importante misiuni franceze de ajutorare și datorită sosirii, în sfârșit, a armamentului făgăduit de Aliați, Armata română, greu zdruncinată de cele cinci luni de lupte din 1916, s-a putut reface în nordul Moldovei în cursul lunilor de iarnă, cu tinerele contingente (1917–1918–1919–1920). Prin luptele grele din iulie și august 1917 (ofensiva Averescu de la Mărăști și victoriile defensive de la Mărășești și Oituz), scopul ofensivei germane – care era cel de a sparge „lacătul” Focșani–Nămolosa–Galați, pentru a răzbate la Odessa – n-a putut fi atins.

2. *Revoluția Rusă și urmările ei*

Această frumoasă izbândă românească avea să fie, din păcate, zădărnicită de dramaticele desfășurări politice din Rusia. Chiar din luna martie 1917, cu luni înainte de reactivarea frontului de luptă, o serie de greve muncitorești (formarea de „soviete“ în toate întreprinderile) și de răzmerițe în Armata și Flota rusească au dus la o criză guvernamentală acută la Sankt Petersburg (rebotezat Petrograd de la începutul războiului) și, în cele din urmă, la abdicarea țarului Nicolae II (15 martie 1917). Mai multe guverne provizorii s-au succedat, până a ajuns prim-ministru avocatul socialist Aleksandr F. Kerenski, om talentat și de bunăcredință, dar care s-a dovedit incapabil de a restabili ordinea, din ce în ce mai tulburată de elementele extremiste, animate de un agitator de o inteligență diabolică, Lenin, pe care germanii l-au infiltrat, din refugiul său elvețian, până în spatele frontului în Rusia. Cu toate că partidul său, zis *bolșevic*, ieșise minoritar la alegerile sovietelor, un puci militar și muncitoresc îl aduce la putere la 7 noiembrie 1917 (25 octombrie stil vechi, de unde expresia consacrată „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie“).

Chiar a doua zi, Lenin, promovat șef al noului guvern – numit de-acum Politbiuro¹ (Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist [bolșevic] al URSS) –, dă publicității un decret echivalând cu un apel către toți beligeranții pentru o încetare imediată a ostilităților. Aliații, considerând că momentul nu le e încă

1. Nu e lipsit de interes să notăm că Lenin e singurul rus din primul Politbiuro – și încă doar prin bunicul patern, ceilalți ascendenți ai săi fiind kalmâci, evrei, germani –, toți ceilalți membri ai guvernului provenind din naționalitățile alogene ale Rusiei!

destul de favorabil, îl resping. Germania și Austro-Ungaria însă îl acceptă îndată și au loc fără întârziere primele negocieri de armistițiu.

Astfel se face că, deși guvernul român hotărâse la 3 decembrie să nu facă acest pas, două zile mai târziu e silit să cedeze, deoarece comandantul suprem al frontului ruso-român, generalul rus Dmitri Șcerbacev, urmând instrucțiunile guvernului său, a propus armistițiu comandantului suprem al forțelor Puterilor Centrale pe acel front, generalul von Mackensen. România era prinsă în laț. Brătianu demisionează și, după un interval de o lună cu generalul Averescu în fruntea guvernului, este adus la guvernare fruntașul conservator Alexandru Marghiloman, considerat mai apt de a obține condiții mai puțin dure în negocieri cu Germania.

Căci, după semnarea unui armistițiu la Focșani (6 decembrie 1917), act cu caracter doar militar și provizoriu, s-a pus îndată, sub presiunea germanilor, chestiunea începerii unor negocieri de pace. Problema era de importanță covârșitoare nu numai pe moment – adică, în caz contrar, reluarea ostilităților fără ajutor rusesc, fără posibilitatea aprovizionării cu armament –, ci și pentru viitor, cu un vecin revoluționar extrem de agresiv la Răsărit, nu numai punând stăpânire pe Odessa și împrejurimi, dar desfășurând o acțiune generalizată de convertire a populației din Basarabia și a ostașilor români din Moldova. Marea majoritate a politicienilor români a fost atunci încredințată că situația era disperată, că refugierea Casei Regale la Odessa prezenta riscuri inacceptabile, iar reluarea ostilităților fără aprovizionarea cu armament, o imposibilitate. O mică facțiune a clasei politice, în frunte cu regina Maria și conservatorul Take Ionescu, era însă de părere că trebuia riscată o rezistență prin retragerea armatei, rămasă întreagă și neatinsă de bolșevizare, în sudul Rusiei, unde ar fi putut duce lupta mai departe, punând mâna pe rezervele rusești de armament și împrăștiind bandele bolșevice încă neorganizate. Că această viziune nu era utopică ne-o dovedește exemplul așa-numitei „legiuni cehe“, de mai puțin de 100.000 de oameni, foști

prizonieri sau dezertori de neam slav din Armata austro-ungară, care au izbutit să străbată toată Siberia, să stăpânească luni de zile calea ferată transsiberiană și să ajute eficient armata contrarevoluționară a amiralului Kolceak înainte de a răzbi până în țara lor prin America, făcând ocolul lumii.

Brătianu l-a convins pe regele Ferdinand că singura soluție era negocierea păcii, încercând s-o târăgâneze cât mai mult. Lucru de mirare e că a fost atât de convingător, încât reprezentantul Franței, contele de Saint-Aulaire, a considerat și el că nu exista alternativă și i-a tras după el și pe ceilalți trei reprezentanți ai puterilor Antantei – britanic, italian și american –, pentru a declara, împreună, că guvernul român nu putea face altceva în acele împrejurări, mai cu seamă după încheierea Păcii de la Brest-Litovsk (3 martie 1918) dintre Rusia Sovietică și Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia.²

Negocierile, grele și lungi, s-au desfășurat între guvernul Marghiloman și reprezentanții Germaniei, Austro-Ungariei, Bulgariei și Turciei la Palatul Bufta. S-a semnat, în cele din urmă, la 5 mai 1918, Pacea zisă de la București, dezastruoasă pentru România. Cadrilaterul și o parte din județul Constanța erau cedate nemijlocit Bulgariei. Nordul Dobrogei era pus, până la încheierea unei păci generale, sub un condominium germano-austro-ungar-bulgaro-turc. De-a lungul întregului lanț al Carpaților, România ceda Austro-Ungariei o fâșie dincoace de creste, pentru a zădărnici de-acum orice încercare de întărire. În sfârșit, întreaga economie a țării – petrol, minereuri, cereale, vite – era pusă la dispoziția Puterilor Centrale.

Un singur moment favorabil sub guvernarea Marghiloman: hotărârea Sfatului Țării de la Chișinău de a cere

2. Dezmințit și destituit de strașnicul nou prim-ministru al Franței, Clemenceau („Tigrul“), Saint-Aulaire a fost reabilitat după război și a ajuns ambasador al Franței la Londra. În memoriile sale (*Confessions d'un vieux diplomate*), își exprimă aprecierea față de Ionel Brătianu prin fraza: „Mai mare decât Lloyd George, mai mare decât Clemenceau“...

reîntregirea Moldovei și deci unirea Basarabiei cu Regatul României (27 martie/9 aprilie 1918), act înlesnit de solicitarea în prealabil a unui ajutor al Armatei române pentru a pune capăt dezordinii provocate de bandele bolșevice.

Nouă săptămâni după semnarea Tratatului de la București, soarta armelor în Occident se întorcea deodată în favoarea Aliatilor, iar Germania capitula la 11 noiembrie 1918. Întorsătura a fost destul de uimitoare, deoarece prăbușirea frontului rusesc îngăduise germanilor să aducă, până în primăvara 1918, cincizeci de noi divizii în sprijinul frontului lor din vest. Ludendorff a încercat cât mai grabnic o nouă ofensivă hotărâtoare în nordul Franței, pentru a nu permite americanilor să debarce mai mult decât cele câteva divizii deja sosite. A făcut o primă încercare de recunoaștere a dispozitivului aliat în martie 1918, apoi, începând de la 27 mai, a organizat cea mai masivă ofensivă de după bătălia de la Verdun: două sute douăzeci de divizii, față de cele mai puțin de o sută nouăzeci pe care le putea opune Antanta, unde se înșirau diviziile britanice, belgiene, franceze și două divizii portugheze, în sfârșit doar șase divizii americane – bine echipate și antrenate, dar la început dependente de Franța și Marea Britanie pentru toată artileria și armamentul greu. Ludendorff avea însă dreptate să se grăbească, fiindcă, până în noiembrie, americanii vor fi două milioane. Timp de două luni și jumătate, se va desfășura una dintre cele mai mari bătălii din cei peste patru ani de război. I s-a zis „a doua bătălie de pe Marna“, căci, după primele opt zile, germanii au izbutit să ajungă din nou pe Marna, la optzeci de kilometri de Paris.

Cum de au putut Aliții, inferiori numeric, să resoarbă după două luni de aprigi ciocniri această pungă adâncă și, de la începutul lui august, să silească Armata germană la o continuă retragere rămâne greu de explicat. O primă măsură care a pus capăt unor disfuncții ale frontului aliat, provocate de independența fiecărui comandament național și de proasta coordonare între statele-majore, a fost acceptarea generalului francez Ferdinand Foch ca generalisim al tuturor forțelor aliate. În al doilea rând, s-ar părea ca, în ansamblu, artileria franceză să fi fost mai eficace decât artileria germană și, mai cu seamă, masa tancurilor aruncate în luptă de francezi și englezi mult mai însemnată decât a germanilor.

Carele de luptă sau tancurile – adică o artilerie blindată și mobilă, ceea ce revoluționa tactica militară – au fost o realizare concomitentă, dar independentă, a francezilor și englezilor în 1917, din nefericire necoordonată. Englezii au făcut marea greșală să pornească la atac, fără știrea comandamentului francez, doar un grup insuficient de tancuri. Atacul a fost oprit de artileria germană după o înaintare prea puțin semnificativă; iar tancurile distruse și capturate au permis Germaniei după puține luni să-și adapteze și ea industria la fabricarea carelor de luptă.

A fost apoi continua sporire a unităților americane. Un alt element neîndoielnic a fost subita scădere a moralului soldatului german. Ne putem întreba dacă o subalimentare de ani de zile n-a jucat și ea un rol. Germania, blocată pe mare și cu o agricultură mai puțin prosperă decât a Franței, supunea de ani de zile toată populația la serioase restricții alimentare. În Franța nu s-au pus asemenea probleme, iar asistența americană, chiar înainte de cea militară, a fost importantă, fără a mai pomeni de aportul coloniilor

franceze și engleze. În sfârșit, faptul că populația germană era debilitată de patru ani de uriașe eforturi și de sângerare cu milioanele a ușurat pătrunderea largă în mediile muncitorești din Germania și Austro-Ungaria – unde renășteau și speranțele naționale ale popoarelor considerate minoritare – a propagandei comuniste răspândite din Rusia. După război, presiunea crescândă a socialiștilor și a extremei stângi în Germania va fi privită de naționaliști ca un act de trădare, care ar fi constrâns pe nedrept țara la capitulare, când armata era încă întreagă, iar solul patriei, neocupat de dușman.

Ludendorff mai invocă o cauză exterioară imprevizibilă: „gripa spaniolă” adusă de ostașii americani! Și care a făcut într-adevăr ravagii în Armata germană.

„Gripa spaniolă” a fost adusă de un vas venind din China pe Coasta de Vest a SUA. (I s-a spus „spaniolă” fiindcă a izbit mai ales populațiile sărace de imigranți din America Centrală, care nu vorbeau decât spaniola!) Epidemia, conform unui fenomen observat de savanți, a luat proporții din ce în ce mai dramatice pe măsură ce înainta spre răsărit. Pierderile în Armata germană ar fi fost enorme, și de acolo a pătruns molima și în România.³

Astfel a luat sfârșit Primul Război Mondial, pe care toate națiunile aliate, istovite de uriașul efort și de imensele pierderi suferite în oameni și bunuri, au crezut, în entuziasmul lor momentan, că era ultimul dintre războaiele omenirii – când, de fapt, se va dovedi ulterior că

3. Tatăl autorului acestor rânduri, căpitan (în rezervă) la geniu, a murit de „gripă spaniolă” la București, la câteva zile după semnarea armistițiului din noiembrie 1918.

nu fusese decât prima „manșă“ din ultima mare înfruntare dintre puteri, pentru a alege care era să fie țara hărăzită să unifice civilizația occidentală.

3. Tratatetele de pace

Negocierile pentru o pace generală au început destul de grabnic, în ianuarie 1919, în Castelul de la Versailles, care a dat numele păcii încheiate la 28 iunie 1919 între Germania și toate țările aliate – numeroase în cele din urmă. Deosebirile de situații și de interese creaseră însă necesitatea unor negocieri separate cu celelalte puteri din lagărul învins, Austro-Ungaria, Turcia, Bulgaria. Întâi, apăreau urmările prăbușirii celor două mari puteri multinaționale din centrul și răsăritul Europei: Rusia și împărăția austro-ungară. Prima pierduse mai toate teritoriile nerusești din Europa – Finlanda, Polonia, Ucraina, Basarabia, Georgia – și semnase, la 3 martie 1918, cu Germania și Austro-Ungaria Pacea separată de la Brest-Litovsk, iar relațiile sale cu Franța, Marea Britanie și SUA erau deocamdată conflictuale, cu debarcări aliate la Murmansk, la Odessa, la Vladivostok și sprijinirea șovăitoare a campaniilor antibolșevice (Anton I. Denikin, Piotr N. Vranghel, Aleksandr V. Kolceak). A doua împărăție fusese și mai grav amputată, prin despărțirea Ungariei de Austria, apoi pierderea Cehiei, Slovaciei, Croației, a nordului provinciilor sârbești și a celor trei provincii cu populație majoritar românească. Cât despre Turcia otomană, ciuntită de vastele sale teritorii arăbești stăpânite vreme de patru sute de ani, situația sa internă era adânc șubrezită și va fi și mai mult, în urma nefericitei inițiative a Greciei

de a dobândi coastele egeene ale Anatoliei, cu deasă populație grecească. Inițiativă care va aduce o spectaculoasă răsturnare în favoarea Turciei, regenerată și revoluționată de Mustafa Kemal Atatürk (conflictul greco-turcesc din Anatolia, 1919–1922).

Astfel s-a ajuns la iscălire a alte patru tratate: cu Austria la Saint-Germain la 10 septembrie 1919, cu Bulgaria la Neuilly la 27 noiembrie 1919, cu Turcia la Sèvres la 10 august 1920 (anulat după conflictul greco-turc și înlocuit cu unul mult mai favorabil Turciei la Lausanne la 24 iulie 1923), în sfârșit la Trianon la 4 iunie 1920, cu Ungaria.

Situația României la Versailles a fost destul de singulară: pe de o parte, inițiativa lui Béla Kun, prim-ministrul comunist al Ungariei, de conivență cu Rakovski, din sudul Rusiei, de a ataca Armata română, instalată pe linia Munților Apuseni cu asentimentul Aliatilor, a adus reacția guvernului român (din nou condus de Ionel Brătianu), care, neținând seama de opoziția Aliatilor, i-a respins pe unguri până la Budapesta (ocupată de la 4 august la 10 decembrie 1919).

Pe de altă parte, delegația română la negocierile de pace de la Versailles s-a găsit în situație dificilă, deoarece Aliții considerau că Pacea de la București cu Puterile Centrale pricinuisese *ipso facto* caducitatea Tratatului de la 17 august 1916 prin care ni se făgăduiau Transilvania, Banatul și Bucovina. Ionel Brătianu s-a obstinat să nu admită acest argument juridic și a refuzat, de asemenea, să accepte un control internațional al drepturilor minorităților. În cele din urmă, a demisionat (27 septembrie 1919), pentru a lăsa locul ardeleanului Vaida-Voevod, mai suplu, care a ajuns (se zice, cu sprijinul francmasoneriei franceze) la înțelegere cu reprezentanții Aliatilor, astfel încât și România a semnat Tratatul de la Trianon.

Mai trebuie adăugat că, de fapt, conducerea tratativelor de la Versailles s-a aflat în mâna cvartetului Franța—Marea Britanie—SUA—Italia (reprezentate respectiv prin Clemenceau, Lloyd George, Wilson și Orlando). Puterile zise „cu interese limitate“ s-au găsit practic excluse de la marile hotărâri (Brătianu s-a văzut, de pildă, silit să iscălească tratatul cu Austria fără să-l fi putut măcar citi în prealabil!). Nu trebuie uitat, de asemenea, că americanii aveau acum un cuvânt de spus, ei, care nu participaseră la acordul secret din 17 august 1916 și, în linii generale, pretindeau să nu se mai admită târguieli și decizii întemeiate doar pe interese și alianțe politice. În acest sens, proclamarea de către Woodrow Wilson, în Congresul american, la 8 ianuarie 1918, a unui program de pace în paisprezece puncte trebuie privit ca un eveniment istoric crucial, afirmarea — cel puțin teoretic — a unei noi formule de politică internațională.

Cele paisprezece puncte ale lui Wilson se refereau, unele, la situații concrete ale războiului în curs (evacuarea Belgiei, a Serbiei, a României, reînființarea unui stat polonez etc.), altele la încheierea unor convenții internaționale privind libertatea comerțului, libera navigație pe mare, deschiderea strâmtorilor; și, punct esențial pentru națiunile din Europa Centrală și Orientală, afirmarea necesității de a ține seama de-acum de voința populară în ce privește delimitarea granițelor; în sfârșit, proiectul de a institui un organism internațional menit să asigure pacea lumii în viitor.

Astfel, Statele Unite al Americii, care intraseră ultimele în război și avuseseră cel mai puțin de suferit de pe urma conflictului, și în oameni, și în pierderi materiale, atârnavă tot atât de greu în hotărârile finale ale

învingătorilor ca Franța și Marea Britanie, marii învingători pe mare și pe uscat. Acestea, în cele din urmă, nu vor respecta cele mai multe dintre cele paisprezece puncte ale lui Wilson.

Paradoxul continuă în urma semnării păcii, deoarece, după terminarea mandatului lui Wilson (1920), *Senatul american nu va ratifica niciodată Tratatul de la Versailles, și astfel Statele Unite nu vor face parte din Liga Națiunilor*, inițiativa americană care era menită să asigure pacea pe viitor. Fapt care a avut consecințe dramatice, în sensul că germanii, mai târziu, nu vor fi convinși de implicarea, de-acum definitivă, a SUA în politica europeană. Totodată, era și dovada că, între cele două războaie mondiale, oamenii politici din SUA erau încă departe de a avea conștiința că țara lor, prin dimensiunile, dinamismul și uriașa sa dezvoltare economică, ar fi chemată, mai curând sau mai târziu, la vreun fel de *leadership* mondial. Straniu este că dovada acestei fatalități a venit tocmai de la izbucnirea marii crize financiare și economice americane din 1929, care s-a întins îndată ca un foc de miriște în lumea întreagă, dovedind cât de mult atârna de-acum economia mondială de economia americană. Acest dezinteres al oamenilor politici și, mai cu seamă, al opiniei publice va dăinui până la izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial, iar președintele Franklin Delano Roosevelt – de la bun început convins de necesitatea ca Statele Unite să se implice în conflict, în ajutorul Marii Britanii și Franței – va trebui să folosească o adevărată stratagemă pentru a aduce opinia publică și Congresul la aceeași convingere, prin ocolișul unui conflict în Pacific cu Japonia. Așadar, în perioada interbelică *nu se vede încă nici o urmă de vreo aspirație americană către leadership*.

4. Perioada interbelică

Condițiile impuse Germaniei de Pacea de la Versailles au fost draconice. Silită să-și recunoască vinovăția în izbucnirea conflictului, Germania urma să suporte în favoarea foștilor inamici nu numai imense despăgubiri în bani (evaluate, după doi ani, la 132 de miliarde de mărci-aur), ci și obligația de a livra mari cantități de cărbune Franței, Belgiei și Italiei vreme de zece ani și să construiască anual 700.000 de tone de nave pentru învingători timp de cinci ani, după ce trebuise să cedeze aproape toată flota ei comercială.

Aceste condiții excesiv de dure vor duce repede la prăbușirea economică și financiară a Germaniei. Moneda va cunoaște o devaluare catastrofală, cum nu se mai pomenise vreodată (același fenomen având loc și în Ungaria), nu numai cu repercusiuni ruinătoare asupra populației, dar provocând și dificultăți insurmontabile pentru plățile externe. Mai multe întruniri internaționale – în special din inițiativă americană – se vor strădui în zadar, ani de-a rândul, să găsească soluții. Încetinirea sau sistarea unor livrări de cărbune va duce, începând din primăvara anului 1921, la ocuparea militară franco-belgiană a regiunii Ruhr – împotriva voinței Marii Britanii –, cu urmări politice nedorite în Germania, unde se instalase un regim parlamentar democratic și relativ descentralizat, cu sufragiu universal și care a rămas cunoscut sub denumirea „Republica de la Weimar“ (de la micul, dar celebrul oraș cu același nume, care fusese în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea un mare centru cultural și unde s-a proclamat noua Constituție a Germaniei în 1919).

În 1924, un plan american de eșalonare a datoriilor germane a fost, în sfârșit, acceptat de toate părțile în cauză, dar marea criză internațională din 1929 va zădărnici toate planurile. În vara anului 1931, apărând evident că Germania nu mai era în măsură să plătească nici despăgubirile, nici datoriile, SUA au acceptat un moratoriu de un an al plăților (Planul Young).

Criza americană a început brutal în octombrie 1929 printr-un crah bursier, provocat, oarecum paradoxal, din supraproducție și speculație bursieră anarhică și necontrolată. Au urmat valuri de stopări în producție și șomaj în toată țara, falimente în serie, dereglarea prețurilor. Lipsa, la acea vreme, a legislației sociale adecvate a avut cele mai grave urmări în straturi largi de populație.

Abia după preluarea puterii de către democratul Franklin D. Roosevelt (ales în noiembrie 1932) au început să apară semne de refacere, cu aplicarea unor măsuri legislative de tip nou în America (*New Deal*), în domeniul agricol, în sistemul bancar, în privința măsurilor monetare (devaluare), în inițierea unor uriașe lucrări publice, în legislația muncitorească etc.

În țările europene, repercusiunile crizei americane au avut nu numai consecințe economice imediate și uneori și mai dramatice decât în Statele Unite, dar, în unele țări – politic mai șubrede –, și urmări politice. Fără îndoială, în Germania, criza economică venită de peste ocean, adăugându-se la toate dificultățile provocate de sfârșitul nefericit al războiului, a favorizat venirea la putere a lui Hitler, cu național-socialiștii (*Nationalsozialist – Nazi*).

La alegerile parlamentare din iulie 1932, național-socialiștii au obținut (cu 13 milioane de voturi) majoritatea relativă a mandatelor. După câteva luni de încercări neizbutite de a forma

un guvern din care să nu facă parte național-socialiștii, mareșalul Hindenburg, reales președinte al Republicii în 1932, s-a desemnat să-l numească pe Hitler cancelar la 30 ianuarie 1933. Astfel se face – caz excepțional în Europa, cum vom vedea – că Partidul Național-Socialist, cu aspirații totalitare, a ajuns la putere pe căi legale, după un vot popular, desfășurat democratic.

5. Succesiunea venirii la putere a partidelor de extremă dreaptă în Europa

Partidul Național-Socialist din Germania nu era primul partid de tip dictatorial care prelua puterea în Europa. Ascensiunea partidelor de extremă dreaptă a fost un fenomen caracteristic și foarte răspândit al Europei interbelice. El a avut două surse: întâi, teama de bolșevismul din Rusia și de infiltrările sale (cum s-a petrecut în multe state: Béla Kun în Ungaria, puternicele partide comuniste din Germania, Italia, Spania etc.); în al doilea rând, dezamăgirea față de neputința regimurilor parlamentare de a stăpâni situația economică și de a înlătura corupția. Prima țară mare unde apare un guvern dictatorial și totalitar e Italia, în 1922, cu „Marșul asupra Romei“ a lui Benito Mussolini (fost socialist) cu „fasciștii“ săi. Pentru a evita un război civil, regele Victor Emmanuel III îl însărcinează atunci cu formarea guvernului pe Mussolini, care curând va preface Italia într-un stat totalitar. Doctrina politică și economică pe care a dezvoltat-o se va numi „fascism“, termen care va denumi peste tot în Europa și în lume o anumită mentalitate și o anumită formă de guvernare.

Avem apoi, în 1926, dictatura mareșalului Józef Piłsudski în Polonia, instaurată în vederea înlăturării instabilității guvernamentale. În 1927, preia puterea, peste voința

partidelor și a Parlamentului, regele Alexandru în ceea ce se va numi, din 1929, Regatul Iugoslaviei, unde tendința sârbilor de a preface țara – concepută inițial în spirit federativ – într-o „Mare Serbie“ dusesse la conflicte acute, în special cu croații. În Germania, în martie 1934, după luni de zile de noi agitații parlamentare, Partidul Nazist își întemeia legal dictatura totală. În 1936, se instala în Grecia regimul dictatorial al generalului Ioannis Metaxás. În același an, după răsturnarea guvernului socialist-comunist (Frontul Popular) de către generalul Francisco Franco, începea lungul și sângerosul război civil din Spania (1936–1939), în care franchiștii au fost puternic ajutați de Italia și Germania, în vreme ce sprijinul primit de republicani din partea Franței și a Marii Britanii s-a dovedit timid.

6. Începe politica externă agresivă a lui Hitler

Între timp, Hitler se grăbea să șteargă toate urmările înfrângerii din 1918, apoi să împlinească pas cu pas ambițiosul său plan pentru marea Germanie, închipuit în *Mein Kampf*, cartea scrisă de el în închisoare, în 1924, după un prim puci neizbutit. În martie 1936, Hitler reocupă Renania, demilitarizată prin Tratatul de la Versailles. Franța, în lipsa asentimentului Marii Britanii, nu îndrăznește să intervină. În luna octombrie a aceluiași an, Italia și Germania formează Axa Roma–Berlin, iar în noiembrie un pact germano-japonez asociază Axei o a treia mare putere. Luase ființă asocierea a trei mari puteri pornite pe anexiuni teritoriale.

În octombrie 1935, Italia începuse invazia Etiopiei; Societatea Națiunilor și-a dovedit cu acel prilej totala neputință. Cu toate că s-au votat sancțiuni economice împotriva Italiei (reprezentantul României, Titulescu, a jucat atunci un rol însemnat), acestea s-au dovedit ineficace sau au fost ocolite. După șase luni de luptă inegală, italienii ocupă toată țara și o declară anexată, proclamându-l pe regele Victor Emmanuel III împărat al Etiopiei, după modelul reginei Angliei, împărăteasă a Indiei.

În martie 1938, după luni de zile de amenințări și agitație provocate de naziștii austrieci, Hitler invadează și anexează Austria (*Anschluss*). Italia e de-acum aliată, iar Franța și Anglia se mulțumesc cu proteste, în vreme ce germanii construiesc în mare grabă fortificații la granița lor de vest, numite „linia Siegfried“, în fața „liniei Maginot“, deja existentă în Franța.

Dar Hitler merge mai departe în același an: sub cuvânt că minoritatea germană din Cehoslovacia (peste trei milioane de persoane) e asuprită, caută să anexeze tot vestul coroanei muntoase a Cehiei (regiunea sudetă). În prezența unui ultimatum dat guvernului de la Praga, Franța și Marea Britanie, vădit nepregătite încă să riște un război, fac presiune asupra guvernului cehoslovac ca să cedeze. În urma unei grabnice întâlniri cvadripartite la München (Hitler, Mussolini, Neville Chamberlain, Édouard Daladier, la 28–29 septembrie 1938), Cehoslovacia cedează Germaniei toată regiunea limitrofă cu această țară, circa 16.000 km² cu 3.500.000 de oameni, pierzând totodată puternicul lanț de fortificații construit. Polonia ocupă, la rândul ei, regiunea Teschen, disputată între cele două țări, iar Ungaria anexează sudul Slovaciei, cu populație dens maghiară. Cehoslovacia mutilată e la cheremul Germaniei, și Mica Înțelegere (Iugoslavia, România, Cehoslovacia)

nu mai există. Hitler nu se mulțumește cu atât: la 14 martie 1939, Slovacia e declarată stat separat (sub tutela Germaniei), iar la 15 martie Germania ocupă ce a rămas din Cehia (Protectoratul Boemiei și Moraviei).

Capitularea franco-engleză de la München, din septembrie 1938, a căpătat încărcătură simbolică: „spiritul de la München” înseamnă de-acum pentru oamenii politici în orice împrejurare o mentalitate de slăbiciune sau de tergiversare față de inamicul potențial, tergiversare ce nu face decât să amâne în condiții defavorabile o scadență fatală. S-a putut susține astfel că anul de răgaz pe care l-au căpătat Anglia și Franța a fost mult mai favorabil febrilelor pregătiri militare ale Germaniei decât eventualei completări a lipsurilor Armatelor franceză și britanică, în special în aviație. Neîndoielnic, criza din septembrie 1938 a fost cea mai gravă din toată perioada interbelică și ambele părți, vreme de câteva zile, au făcut pregătiri ca de stare de război.⁴

După cotropirea Cehoslovaciei și dovada slăbiciunii alianței franco-engleze, apărea evident că Germania nu avea de gând să se oprească din drum. Deja izbutise să se asigure de simpatia Ungariei și silise România să semneze un acord comercial care o punea, economic, sub tutelă germană.

În Iugoslavia, după asasinarea, la Marsilia, în octombrie 1934, a regelui Alexandru de către revoluționari macedoneni și croați (ustași), guvernării erau șovăielnici.

4. Ca martor al acelor momente, fiind încă student la doctorat în Franța, pot istorisi că, în ajunul plecării lui Daladier la München, am părăsit Parisul, ca mulți alții, pentru a mă adăposti eu, soția și fetița nou-născută într-un sat pierdut din centrul Franței. Trenurile circulau cu geamurile vopsite în negru, ca în vreme de război.

Era vădit că țelul următor va fi Polonia. Francezii și britanicii negociau intens cu Uniunea Sovietică, în speranța de a putea încheia o alianță care să reprezinte o frână serioasă în fața expansionismului german. Obstacolul major era reticența țărilor intermediare, Polonia și România, de a acorda liberă trecere Armatei sovietice. Pe când delegațiile franceză și engleză se aflau încă la Moscova, încercând să rezolve dificila dilemă, explodează „bomba mediatică”: miniștrii de externe ai Germaniei și Uniunii Sovietice semnaseră, la 23 august 1939, un *pact de neagresiune* (Pactul Ribbentrop–Molotov). Germania era liberă să atace Polonia.

7. Al Doilea Război Mondial (1939–1945)

În urma ocupării Cehoslovaciei întregi de către germani, în martie 1939, Marea Britanie și Franța garantează oficial integritatea teritorială a Poloniei și a României. Gestul nu-l oprește pe Hitler. După câteva luni de provocări și incidente în Danzig și în coridorul ce desparte, din 1919, Germania centrală de Prusia Orientală, în dimineața de 1 septembrie 1939 Germania atacă Polonia cu forțe masive și fără declarație de război. Londra și Parisul trimit note la Berlin că sunt dispuse să intre în negocieri, cu condiția ca, în prealabil, trupele germane să se retragă. Germania respinge propunerea, iar la 3 septembrie 1939 Franța și Marea Britanie declară război Germaniei. *Așa a început al doilea mare război intraeuropean din veacul al XX-lea. Se vor înfrunta aceiași actori, dar piesele sunt schimbate pe tabla de joc: Italia, Japonia, România, care*

fuseseră de partea Aliaților în primul război, se vor afla acum de partea Germaniei.

8. Schiță sumară a diverselor campanii din Al Doilea Război Mondial pe toate fronturile – pe uscat, pe mare, în aer

Lanțul de fortificații germane („linia Siegfried“) de pe granița franco-germană îi împiedica pe franco-englezi să ducă un ajutor imediat Poloniei și reținea pe frontul de vest forțe germane semnificative. Din această cauză, pe frontul respectiv s-a instalat un război de poziții. Francezii, imobilizați luni de zile pe „linia Maginot“, au numit situația din iarna 1939–1940 *la drôle de guerre* „războiul ciudat“.

În schimb, germanii, care puteau arunca 1.700.000 de oameni împotriva Poloniei – deținând nu doar superioritatea numerică, ci și în tancuri și aviație –, au forțat Polonia în câteva săptămâni la capitulare (27 septembrie 1939). Aceasta în vreme ce, de la 17 septembrie, sovieticii invadau și ei țara pe toată frontiera de la răsărit. La 29 septembrie 1939, germanii și sovieticii se înțeleg asupra împărțirii Poloniei: Germania anexează orașul liber Danzig și circa 50.000 km² între Silezia și Prusia Orientală. Restul Poloniei occidentale e prefăcut într-un „Guvernământ general“ sub cârmuire germană. Polonia de răsărit, cu o populație de 13 milioane, e anexată de URSS, iar cele trei mici țări baltice, Estonia, Letonia și Lituania, sunt silite să cedeze baze militare Armatei sovietice.

Întrucât Finlanda refuză aranjamente similare, URSS invadează țara la 30 noiembrie 1939 pe toată granița ei. Marele asediu nu s-a putut da în anotimpul de iarnă decât

în strâmțul istm al Kareliei (situat între lacul Ladoga și Golful Finic). Finlandezii rezistă eroic mai bine de trei luni. La 12 martie 1940, frontul lor („linia Mannerheim“) este, în cele din urmă, străpuns; sunt nevoiți să accepte pacea la Moscova, cedând o parte din Karelia, portul Viipuri (azi, Vâborg) și câteva insule.

La 9 aprilie 1940, Germania, în vederea întăririi frontului său maritim împotriva Angliei, ocupă Danemarca și debarcă în Norvegia. Britanicii și francezii reușesc o debarcare navală în nordul Norvegiei, alungându-i pe germani din portul Narvik. Dar frontul principal se mută curând mai la sud: *la 10 mai 1940, Germania ocupă Olanda și invadează Belgia și Franța pe la nord de „linia Maginot“.*

Aplicând tactica folosirii punctuale și masive a tancurilor și cu o superioritate aeriană numerică și tehnică (esadrele de avioane de bombardament și faimoasele atacuri în picaj ale avioanelor Stuka), germanii sparg frontul de la Sedan – la legătura dintre „linia Maginot“ și prelungirea ei improvizată la granița franco-belgiană –, izolând Armata belgiană, laolaltă cu diviziile franceze și engleze sosite în ajutorul ei. Regele Belgiei Leopold III hotărăște capitularea (20 mai 1940), iar forțele engleze și franceze încearcă o dezastruoasă reîmbarcare spre Anglia la Dunkerque (28 mai–4 iunie 1940).

În Marea Britanie, Neville Chamberlain demisionase și lăsase locul lui Winston Churchill, mai combativ. În Franța, șeful Statului-Major, generalul Gamelin, e înlocuit în grabă cu generalul Weygand, fostul adjunct al mareșalului Foch – operație mai mult psihologică, având în vedere scăderea brutală a moralului armatei. În zadar: germanii înaintează vijelios în toate direcțiile, iar la 10 iunie

Italia declară război Franței și atacă de-a lungul graniței italo-franceze pe uscat, în aer și pe mare.

În fața dezastrului, la 16 iunie, prim-ministrul Paul Reynaud demisionează, pentru a lăsa locul mareșalului Pétain, erou din Primul Război Mondial, care, a doua zi, la 17 iunie, cere Germaniei armistițiu.

La 18 iunie, la Londra, colonelul Charles de Gaulle, de curând promovat general și trimis acolo în misiune de Paul Reynaud, lansează un apel la rezistență: „Am pierdut o bătălie, n-am pierdut războiul“... Prea puțini îl vor urma atunci în Franța continentală. La 22 iunie 1940, noul guvern al Franței, prezidat de mareșalul Pétain, semnează armistițiul la Compiègne: Franța e dezarmată și două treimi din teritoriu îi este ocupat de germani.

În treimea neocupată, noul guvern francez se va instala în stațiunea balneară Vichy, de unde-i rămâne, în viitor, cu conotație infamantă, numele de „regimul de la Vichy“.

Britanicii, temându-se ca o parte din flota franceză care era staționată pe coastele Algeriei să nu cadă în mâinile germanilor, o atacă pe neprevăzute la 5 iunie la Mers el Kebir și, în fața refuzului de a se preda, o scufundă (printre altele, un portavion și trei mari cuirasate recente și de cea mai bună calitate). Francezii nu vor ierta aceasta englezilor niciodată, cu toate că, doi ani mai târziu, când Germania ocupă deodată și sudul Franței, restul flotei franceze ancorate la Toulon se va saborda și ea (27 noiembrie 1942).

9. Războiul aerian deasupra Angliei

În acest răstimp, în Apus, Germania încerca să îngenuncheze Marea Britanie prin atacuri masive de aviație. De la începutul lui august 1940, puternicele escadre de

bombardiere, formate din sute de avioane, au început să atace Anglia, cu scopul prioritar de a distruge aerodromurile, aviația și industria de război, în vreme ce se decreta o blocadă pe apele din jurul insulelor britanice. În septembrie, s-a început bombardarea sistematică a orașelor, în special a capitalei, Londra.

Îndată după prăbușirea Franței, SUA au acceptat să livreze Marii Britanii importante cantități de armament (puști, mitraliere, artilerie, muniție), pentru a compensa pierderile Armatei britanice pe Continent și, curând, printr-o înțelegere între Churchill și președintele Roosevelt al SUA, se pune la cale un ajutor din ce în ce mai substanțial în toate domeniile, în special prin livrare de nave, inclusiv nave de război.

Totodată, printr-un efort enorm al aviației de vânătoare – unde s-au distins și sute de piloți cehi și polonezi refugiați –, britanicii au pricinuit pierderi din ce în ce mai mari printre bombardierele germane (s-a socotit că au doborât aproape 2.400 de bombardiere, față de o pierdere de doar 800 avioane de vânătoare), în așa măsură, încât, la începutul lui noiembrie, când anotimpul devenise mai neprielnic, Hitler și Göring, făuritorul puterii aeriene a Germaniei, hotărâsc încetarea asediului aerian al Angliei.

La 10 noiembrie 1940, într-o ultimă încercare de a lovi mortal industria britanică și de a demoraliza populația, un atac gigantic rade orașul industrial (dar și istoric!) Coventry, lângă Birmingham. Mândri de isprava lor, germanii vor inventa verbul *coventryeren* „a coventriza“! Peste doi-trei ani, după intrarea în luptă a SUA, soarta nemiloasă va aduce cumplita răzbunare, „coventrizând“ aproape toate marile orașe germane, inclusiv capitala, Berlin.

Prăbușirea Franței și izolarea Marii Britanii se repercutează de îndată asupra atitudinii Uniunii Sovietice. Cele

trei mici țări baltice, Estonia, Letonia și Lituania, sunt invadate și integrate în URSS. La 26 iunie 1940, guvernul sovietic dă un ultimatum României să cedeze, în treizeci și șase de ore, Basarabia și nordul Bucovinei. Solicitat grabnic să intervină la Moscova pentru începerea unor negocieri, Hitler sfătuiește guvernul român să cedeze. Carol II, după ce Consiliul de Coroană, consultat, a votat, cu o majoritate de cincisprezece contra șase, pentru cedare, ordonă evacuarea Basarabiei și a nordului Bucovinei (27 iunie 1940). Departe de a ușura apărarea în partea de vest, această capitulare fără nici un gest de rezistență nu face decât să precipite, sub presiunea Germaniei și Italiei, cedarea către Ungaria a jumătății de nord a Transilvaniei (Dictatul de la Viena, 30 august 1940) și restituirea către Bulgaria a Cadrilaterului (Craiova, 8 septembrie 1940).

Această triplă catastrofă națională determină chemarea generalului Ion Antonescu la guvernare și abdicarea regelui Carol II, cu urcarea pe tron a tânărului rege Mihai (6 septembrie 1940), care domnise o dată, copil, între 1927 și 1930. Antonescu formează un guvern cu legionarii, care sunt conduși acum de Horia Sima și care obțin jumătate din toate posturile de răspundere. Consecință firească a schimbării de regim și a noii situații externe, Antonescu acceptă intrarea în România a unor unități militare germane, sub cuvânt de a instrui Armata română și de a apăra eventual câmpurile de petrol.

Pe alte fronturi, la 28 octombrie 1940, Italia atacă Grecia din Albania (pe care o copleșise în urmă cu doi ani). Pe de altă parte, la 23 noiembrie 1940, România aderă la Axa Berlin–Roma–Tokyo. Iugoslavia îi urmează exemplul la 25 martie 1941, dar a doua zi un puci militar naționalist răstoarnă guvernul regentului, principele Paul – punându-l

pe tron pe regele minor Petru – și strică înțelegerea. Germania reacționează brutal, invadând Iugoslavia din patru părți (Germania, Ungaria, România și Bulgaria, 6 aprilie 1941), strivind-o în câteva zile și penetrând și în Grecia, în ajutorul italienilor. *Războiul s-a extins altfel în Mediterana răsăriteană* (parașutare germană în Creta, 20 mai 1941) –, dar, totodată, s-a întârziat cu o lună momentul când Germania plănuia să atace Rusia, întârziere care va avea consecințe fatale pentru planurile lui Hitler.

10. Războiul în Răsărit

Cu toate că guvernul sovietic se aștepta, desigur, la o întorsătură și la stricarea cârdășiei încheiate pentru împărțirea Poloniei, el s-a lăsat totuși surprins de atacul neașteptat din iunie 1941.

La 22 iunie 1941, germanii atacă fără preaviz de-a lungul întregii granițe de vest a URSS, mii de kilometri de la Murmansk la Reni, avându-i ca aliați pe finlandezi, italieni, ungurii și români – aceștia din urmă, cu forțele numerice cele mai importante. În primele săptămâni, armate întregi sovietice sunt respinse sau încercuite, cu sute de mii de prizonieri. Românii înaintează mai încet, trec Nistrul și asediază Odessa. După patru luni, când au venit zăpezile iernii, germanii pătrunseseră adânc în Rusia, până la porțile Moscovei și Leningradului și luând orașul Rostov pe Don, în nord-estul Mării Azov.

De la Rostov, sunt însă respinși. Nu pot pătrunde în Moscova, iar Leningradul asediat va rezista toată durata războiului fără să cadă, în parte din pricină că finlandezii au refuzat să continue

lupta dincolo de fostele granițe redobândite, care duceau până nu departe de Leningrad. În acest timp, generalul Antonescu, promovat mareșal, făcea rămășagul că, dacă rămâne cel mai activ și credincios aliat al Germaniei, va obține de la aceasta, după victorie, restituirea Transilvaniei de Nord. Astfel că n-a ascultat de îndemnul șefilor partidelor istorice, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, de a nu trece Nistrul, fiindcă prin acest gest ne pierdeam eventualul sprijin la o viitoare conferință de pace a Marii Britanii și Franței, care ne garantaseră granițele până la Nistru, și fiindcă îndeobște o țară mică nu trebuie să se încumete să se dușmănească pe veci cu vecinul uriaș pe care i l-au hărăzit istoria și geografia.

În timpul iernii 1941–1942, trupele sovietice, deprinse cu gerul cumplit și primind de-acum ajutoare substanțiale de la britanici și americani, au pornit un șir de contra-ofensive locale, izbutind să muște în multe locuri din dispozitivul german.

Dar, de la începutul iernii, un alt eveniment major venea să schimbe radical condițiile confruntării mondiale dintre puterile Axei Berlin–Roma–Tokyo și statele democratice din Vest: *intrarea în război a SUA*.

11. Statele Unite ale Americii se află în stare de război cu Japonia, Germania și Italia (7 decembrie 1941)

După cum am văzut, președintele democrat al SUA, Franklin Delano Roosevelt (văr îndepărtat al fostului președinte republican Theodore Roosevelt), reales în noiembrie 1940 pentru a treia oară, s-a arătat, încă de la

începutul războiului în Europa, favorabil unei intervenții pe Vechiul Continent, și mai cu seamă după prăbușirea Franței, când Marea Britanie a rămas să înfrunte singură Germania, care învinsese fulgerător pe toate fronturile.

Opinia publică americană rămânea însă, în cea mai mare parte, adeptă a tradiționalului izolaționism ce începuse să se manifeste imediat după sfârșitul Primului Război Mondial, zădărniciind planurile de pace mondială ale președintelui Wilson. Degeaba o parte a presei, favorabilă președintelui, încerca să pregătească spiritele împotriva Axei, prezentând veștile sub un unghi favorabil Marii Britanii, căci existau și voci progermane; chiar dintre cele foarte populare, cum a fost a aviatorului Charles Lindbergh, cel care reușise în 1927 prima traversare fără escală a Atlanticului, de la vest la est, și a cărei notorietate sporise după răpirea și uciderea copilului său, cinci ani mai târziu.

Guvernul american lua din ce în ce mai vădit măsuri de pregătire a războiului, cum au fost legile ce îngăduiau mobilizarea a 1.200.000 de oameni și a 800.000 în rezervă, apoi, în înțelegere cu Marea Britanie, instalații în Groenlanda daneză și debarcare de trupe în Islanda. Dar lui Roosevelt îi trebuia ocazia unui șoc major, care să zguduie întreaga națiune. I-a fost oferită de Japonia, cu care SUA aveau de luni de zile contacte determinate de cererile de extindere ale Japoniei în Pacific. În noiembrie 1941, americanii cer japonezilor ca, înainte de orice negociere, comercială sau de altă natură, să-și retragă mai întâi forțele din China și Indochina, dar japonezii întrerup tratativele și, prin surprindere, la 7 decembrie 1941, cu o escadră aeriană de pe portavioane, atacă flota americană ancorată la Pearl Harbour, în insulele Hawaii, cu efecte catastrofale (cinci mari cuirasate și trei crucișătoare scufundate, alte

nave grav avariate, 177 de avioane distruse). Dintr-o singură lovitură, Japonia pusese în pericol puterea navală a SUA în Pacific.

Emoția stârnită determină Congresul Statelor Unite să declare război Japoniei a doua zi (8 decembrie 1941). Trei zile mai târziu, Germania și Italia declarau război SUA.

Destăinuiți ulterioare au revelat lumii un amănunt greu de închipuit: Roosevelt fusese prevenit de serviciile secrete cu două zile înainte despre iminența atacului. Într-adevăr, printr-o întâmplare cu totul extraordinară, cu câteva luni înainte de izbucnirea războiului, o navă a flotei americane din Pacific dibuise prăbușirea în ocean a unui avion militar japonez și recuperase epava: pilotul căzut purta asupra lui codul militar secret al japonezilor. Astfel, serviciul special al marinei americane a fost în posesia codului japonez încă de la începutul războiului și putuse, la 5 decembrie 1941, să descifreze mesajul de pregătire a atacului aerian asupra insulelor Hawaii și să-l comunice președintelui. Roosevelt nu l-ar fi transmis comandantului flotei, scontând pe „electroșocul” pe care un atac-surpriză al japonezilor îl va face asupra opiniei publice americane. N-a prevăzut însă dimensiunea dezastrului.

Cu intrarea în joc a Statelor Unite, care curând își vor concentra principalul efort spre înfrângerea în primul rând a Germaniei, încheștată acum în lupta cu Uniunea Sovietică, începe o nouă fază, crucială, a celui de Al Doilea Război Mondial.

Aruncând o privire retrospectivă asupra lumii politice a Europei de la acea vreme, observăm cu stupefație ignoranța oamenilor politici din ambele tabere cu privire la ponderea Statelor Unite ale Americii. Nu numai Hitler sau Mussolini, dar nici mareșalul Pétain, nici Pierre Laval, prim-ministrul său, și nici mareșalul

Antonescu n-au intuit că, datorită formidabilului avans al economiei SUA față de potențialul oricăreia dintre puterile lumii, și cunoscând și dârzenia națiunii americane, era scris că tabăra căreia i se vor alipi Statele Unite trebuia, mai curând sau mai târziu, să iasă învingătoare. Această stranie orbire politică a împins și Japonia să se măsoare cu America, iar pe germani să nu înțeleagă îndată urmările fatale ale intervenției americane.

Într-adevăr, americanii au început să ajute masiv Uniunea Sovietică cu material de război și toată industria americană a fost, de la o zi la alta, orientată spre producția de război. Un exemplu: aplicând o formulă revoluționară de sudură metalică, s-a trecut la construirea a sute de nave botezate *Liberty Ships*, realizate în zece zile în loc de mai multe luni. Erau prevăzute să dureze doar zece ani, dar scopul era să țină cât ține războiul (de fapt, au mai rezistat zeci de ani după război). Când Roosevelt s-a lăudat la radio că America va scoate o mie de avioane pe săptămână, lumea a crezut că e un *bluff*. După primul an, ieșiseră 52.000 de avioane, dintre care unele de un calibru încă neîntâlnit („fortărețele zburătoare“).

De-abia însă după zece luni de la începutul implicării Statelor Unite a putut o escadră anglo-americană de 850 de nave să debarce, sub comanda generalului american Dwight Eisenhower, o armată în Maroc și Algeria (8 noiembrie 1942), să pună în câteva zile stăpânire pe Africa de Nord franceză – cu probabila conivență a amiralului francez Darlan, care reprezenta guvernul de la Vichy –, pentru ca apoi să plănuiască să treacă de acolo în sudul Italiei și în Franța.

De la intrarea lor în război, italienii încercaseră să pătrundă în Egipt din Libia și, din Etiopia, în Somalia britanică, dar,

în câteva luni, anglo-australienii ocupă toată Etiopia italiană și pătrund adânc în Libia. Din aprilie 1941, un corp expediționar german sub comanda generalului Erwin Rommel debarcă în ajutorul italienilor și-i respinge pe britanici până în Egipt. În anul 1942 asistăm la două atacuri și contraatacuri spectaculoase între britanici și germano-italieni, până când, chiar în ajunul debarcării anglo-americane în Africa de Nord, britanicii comandați de generalul Montgomery îl resping în sfârșit pe Rommel în Tunisia, de unde corpul expediționar german va fi silit să se reîmbarce (mai 1943).

Americanii, britanicii și canadienii încep invazia Italiei prin Sicilia (iulie 1943), provocând răsturnarea lui Mussolini de către regele Victor Emmanuel III (25 iulie 1943) și semnarea armistițiului cu Aliații de către succesorul său, generalul Pietro Badoglio (3 septembrie 1943). După câteva zile însă, Mussolini, salvat din închisoare de germani printr-o spectaculoasă operațiune parașutată, va reconstitui un guvern fascist fantomă în nordul Italiei, sub protecție germană. Dificultatea terenului și dârzenia rezistenței germane nu vor permite Aliaților să elibereze toată Italia decât după multe luni de lupte grele. La 26 aprilie 1945, capturat de partizani la granița cu Elveția pe când încerca să fugă, Mussolini era executat sumar împreună cu amanta lui, Clara Petacci, și spânzurat de picioare. Așa sfârșea mărețul său plan, al unei Italii imperiale.

12. Al doilea an de război în Rusia

Între timp, germanii reluaseră, de la începutul verii anului 1942, ofensiva în Rusia, cu succese mult mai puțin spectaculoase decât în vara precedentă; când iau, de pildă, portul maritim Sevastopol din Crimeea, cu ajutor românesc, orașul era asediat de opt luni. De acolo peste trecătoarea de la Kerçi și de la Taganrog prin Rostov, ocupă aproape toată partea de nord a Caucazului, fără a atinge

însă Marea Caspică și rezervele ei de petrol. De aceea, după ce trec Donul dincolo de Voronej, își propun să cucerească orașul Stalingrad (fostul Țarițan), marele centru de comunicații de la cotul Volgăi.

Aici comite comandamentul german o eroare strategică fatală, lăsând cele două aripi extreme – la nord-vest, spre cotul Donului, și la sud-est, în Stepa Kalmâcă – pe seama armatelor auxiliare, adică italiene, ungare și române, mai slab echipate și întinse în linii prea subțiri, pe sute de kilometri. La centru, germanii fac eforturi disperate de a ține sub control aglomerația urbană, unde fiecare clădire se preface într-o cazemată și trebuie cucerită pas cu pas. Ei se afundă deznădăjduiți în marele oraș, în vreme ce reprovizionarea armatei, din pricina extinderii distanțelor și a drumurilor desfundate de ploi, e din ce în ce mai dificilă. În ce-i privește, sovieticii făcuseră, în răgazul oferit de „pauza“ din iarna 1941–1942, mari progrese din punctul de vedere al armamentului, îndeosebi în privința tancurilor și artileriei (de exemplu, bazooka, „orga lui Stalin“ etc.), în vreme ce anglo-americanii, într-o uriașă efortare, le trimiteau armament și muniție (6.500 de avioane, 138.000 de camioane, alte vehicule etc.), precum și conserve de alimente, totul adus pe calea transportului maritim pe la Arhanghelsk, Vladivostok sau prin Iranul silit de ruși și britanici la colaborare (s-a socotit că, în răstimpul iulie 1942–iulie 1932, sovieticii au primit din America, pe lângă armament și muniție, 1.500.000 de tone de alimente). Astfel aprovizionați și profitând de începutul timpuriu al iernii, sovieticii dezlănțuie, la 19 noiembrie 1942, un formidabil atac în clește asupra celor două aripi ale dispozitivului german – aflate la distanță de sute de kilometri, în Stepa Kalmâcă și cotul Donului. În câteva zile, izbutesc străpungeri adânci și închid cercul în jurul nucleului german de douăzeci și două de divizii ale feldmareșalului Friedrich Paulus. Acesta cere voie să încerce o ieșire către vest, în vreme ce în ajutorul său ar ataca feldmareșalul Erich von Manstein, în sens opus. Hitler, cu demențială încăpățănare, se opune planului, condamnând astfel Armata lui Paulus, decimată (80.000 de oameni,

germani și români) și flămânzită, la capitulare (2 februarie 1943). În total, în bătălia de la Stalingrad *Armata română a pierdut 200.000 de oameni, morți, răniți, degerați, prizonieri – cel mai mare dezastru militar din istoria ei de veacuri.*

După Stalingrad, de-a lungul întregii ierni a anului 1943 și în primăvara următoare, asistăm la o retragere generală a Armatei germane către vest, cu toate că a mai făcut tentative de revenire și s-au dat câteva dintre cele mai mari ciocniri de divizii de tancuri din tot războiul. Dar, la sfârșitul lui martie 1944, sovieticii atinseseră deja granița României.

Guvernul român acceptase din decembrie 1943 să intre în negocieri secrete cu Uniunea Sovietică la Stockholm pentru ieșirea din război. Puține luni după care, neîncredătoare în hotărârea fermă a mareșalului Antonescu de a pune capăt colaborării cu Germania, partidele istorice începeau, în paralel, discuții tainice, întâi numai cu Aliații occidentali în diferite capitale neutre, apoi cu cele trei mari puteri, Marea Britanie, Statele Unite și Uniunea Sovietică (misiune condusă de Barbu Știrbei și Constantin Vișoianu la Cairo, începând din aprilie 1944).

La 19 august 1944, o puternică ofensivă sovietică rupe frontul germano-român din Moldova și are ca efect prăbușirea moralului Armatei române. La 22 august, mareșalul Antonescu se hotărăște, în sfârșit, să accepte ultimele condiții sovietice comunicate în mai și trimite, în dimineața de 23 august, un curier la Stockholm în acest scop⁵.

5. Întrucât acel curier se întâmplă să fie autorul acestor rânduri, cred de cuviință (cu toate că subiectul depășește cadrul unei asemenea schițe fugare, dar cu pretenție de generalitate) să aduc câteva precizări, pentru a disipa unele informații eronate și unele tentative tendențioase de dezinformare. Pare evident că, dacă mareșalul ar fi intenționat cu adevărat să semneze grabnic un armistițiu,

În după-amiaza aceleiași zile, regele Mihai, constatând că Antonescu nu voia să ceară imediat armistițiul, ci se pregătea să declare ambasadorului Germaniei intenția de a ieși din război (demers care ar fi antrenat automat – cum se întâmplase la Budapesta, în martie – răsturnarea de către germani a guvernului și instalarea unui „Quisling“⁶ la putere), procedează la arestarea lui și a principalilor săi colaboratori și ordonă Armatei române să înceteze lupta împotriva Uniunii Sovietice. Germanii nu acceptă să se retragă din țară și încearcă să ocupe Capitala. România se găsește de-acum în stare de război împotriva fostului aliat, alături de sovietici și Aliații occidentali. Va fi un nou război sângeros, de opt luni și jumătate, care va determina participarea activă a Armatei române la luptele care s-au dat

n-ar fi încredințat misiunea de a comunica negociatorului nostru de la Stockholm, ministrul plenipotențiar Fred Nanu, dispoziția verbală de a relua negocierea tocmai unui tânăr curier diplomatic, a cărui deplasare pe calea aerului ținea două zile și era chiar incertă. Ar fi folosit o telegramă cifrată, care ar fi ajuns în câteva minute. Pe de altă parte, instrucțiunile verbale erau: să fie întrebată ambasadoarea Sovietelor, Aleksandra Kollontai, *dacă URSS mai era dispusă să reia negocierile și, în caz afirmativ, dacă condițiile formulate în mai și la care guvernul de la București nu răspunsese de aproape trei luni mai erau valabile*. E clar că mareșalul voia să lungească discuțiile, sperând mai departe ivirea unui moment strategic mai prielnic. Ce moment mai prielnic se putea încă spera, când sovieticii se apropiau de Galați și erau la porțile Varșoviei, în vreme ce anglo-franco-americanii intrau în Paris? Era limpede că sosise ultimul moment ca România să părăsească alianța cu Germania, dacă mai nădăjduia să recupereze nordul Transilvaniei de la Aliați și sovietici la conferința de pace.

6. Vidkun Quisling (1887–1945), om politic norvegian favorabil nazismului, șeful guvernului după invazia germană (februarie 1942). După eliberarea Norvegiei, a fost condamnat la moarte și executat. Termenul „quisling“ a devenit, în multe limbi europene, ca substantiv comun, sinonim cu „trădător“ (*n. ed.*).

și înaintarea ei până în Cehia – fără să-i fie însă niciodată recunoscută calitatea de cobeligerant.

Defecțiunea română de la 23 august 1944 mută sudul frontului germano-sovietic cu sute de kilometri spre vest și scurtează războiul cu vreo șase luni. Cu o lună înainte, la 20 iulie 1944, avusese loc la cartierul general al Führe-rului o tentativă de suprimare a acestuia. Din nefericire, explozia nu l-a ucis, iar reacția lui Hitler nu s-a îndreptat doar asupra colonelului Claus Schenk von Stauffenberg, care amplasase bomba, ci și asupra unui șir întreg de înalți militari, presupuși complici, printre care și foarte popularul Erwin Rommel, „invitat” să se sinucidă. Dacă ar fi izbutit complotul, Germania ar fi cerut fără întârziere armistițiu și n-ar mai fi fost nevoie de un „23 august” în România, fără să mai vorbim de sutele de mii de morți care vor mai cădea în ambele tabere.

Eșecul acestui unic complot, de altfel tardiv, este un bun prilej de cugetare la caracterologia popoarelor: aici se vede cum unele mari calități ale unei nații, cum sunt, la germani, disciplina și spiritul de ascultare, atunci când sunt duse până la absurd, se pot preface în obtuzitate și chiar stupizenie. Trebuia să fie limpede de luni de zile, pentru orice minte sănătoasă, că Germania, strivită din două părți de adversari cu populație de cinci-șase ori mai numeroasă, nu mai avea nici o șansă de a ieși învingătoare. Și iată că totuși se apără cu disperare luni de zile, sub potop de bombe, și nu capitulează decât după ce șeful ei, atins de un soi de demență, se sinucide în buncărul său din capitala cotropită de inamic. Cred că, la acest nivel, e greu de găsit un caz analog în istoria universală.

O singură circumstanță atenuantă la acest verdict: e posibil ca hotărârea luată de Aliați la una dintre primele întâlniri la vârf ale conducătorilor anglo-americiani (Casablanca, 14-24 ianuarie

1943) de a impune Germaniei o capitulare necondiționată – aceasta, din pricina precedentului din 1918, pe care l-au considerat nefericit – să fi suscitât de atunci la germani un refuz psihologic de a se da pe mâna inamicului fără umbră de asigurare.

Între 4 și 11 februarie 1945, va avea loc la Ialta, în Crimeea, o conferință tripartită, la care vor participa Stalin, Churchill și Roosevelt (acesta din urmă, bolnav, va muri după două luni), pentru a hotărî care vor fi liniile mari ale păcii după prăbușirea, de acum neîndoielnică, a Germaniei. Acolo s-au prevăzut: ocuparea Germaniei de către URSS, SUA, Marea Britanie și Franța (admisă la cererea lui Churchill); judecarea naziștilor considerați criminali de război; păstrarea teritoriilor ocupate de sovietici (cele trei țări baltice, partea de răsărit a Poloniei, Basarabia etc.); ținerea de alegeri libere în Polonia și România; intrarea Uniunii Sovietice în război împotriva Japoniei la trei luni după capitularea Germaniei; în fine, convocarea unei conferințe internaționale la San Francisco, pentru crearea Organizației Națiunilor Unite.

Va trebui așteptată intrarea sovieticilor în Berlin, la 20 aprilie 1945, și joncțiunea forțelor rusești și americane pe Elba, la 25 aprilie, pentru a se afla, la 1 mai 1945, că Hitler s-a sinucis în buncărul său, împreună cu tovarășa sa, Eva Braun, cu care se căsătorise în ajun. Succesorul său, amiralul Karl Dönitz, hotărăște de îndată încetarea rezistenței. La 7 mai 1945, o delegație militară germană iscălește la Reims, cu reprezentanții aliați, capitularea, iar Churchill și Truman proclamă, la 8 mai, sfârșitul războiului în Europa. Cu Armata sovietică, e semnată capitularea a doua zi, 9 mai 1945, la Berlin.

La 5 iunie 1945, guvernul provizoriu al amiralului Dönitz e înlocuit printr-un Comitet de Control aliat, constituit

din generalul Dwight Eisenhower, mareșalul Bernard Montgomery și mareșalul Gheorghe K. Jukov. Astfel a luat sfârșit cel de-al Treilea Reich, a treia „împărăție germană“.

Conform prevederilor de la Ialta, un mare proces se va deschide la 20 noiembrie 1945 împotriva a douăzeci și patru de inculpați și opt organizații naziste, în fața unui tribunal internațional, la Nürnberg – unde avuseseră loc ani de-a rândul impresionantele manifestări de mase ale naziștilor. La 1 octombrie 1946, se va publica verdictul: au fost douăsprezece condamnări la moarte (Martin Bormann a fost condamnat în contumacie, deoarece, dispărut în buncărul de la Berlin, n-a fost regăsit niciodată). Mareșalul Hermann Göring, reușind să ascundă în gură o capsulă cu cianură, s-a sinucis în celulă. (Joseph Goebbels, faimosul ministru al propagandei și informației, se sinucisese cu întreaga familie în buncărul de la Berlin, după moartea lui Hitler). Ceilalți zece au fost executați prin spânzurare. Au existat și alte verdicte, printre care cel al lui Rudolf Hess – fostul „numărul trei“ al partidului – care, considerat că devenise mintal iresponsabil, a fost condamnat la închisoare pe viață, ajungând să fie, la nouăzeci și trei de ani, vreme de ani de zile, singurul prizonier politic încarcerat în închisoarea de la Spandau (Berlin), păzită de cele patru puteri ocupante.

Era prima dată în istorie când învinșii într-un război erau suprimați sau pedepsiți pe cale judiciară.

13. E doborâtă și Japonia

În tot acest răstimp continua și efortul americano-britanic de a respinge vasta invazie japoneză în tot sud-estul Asiei. Șase luni după Pearl Harbour, avusese loc, la nord de Hawaii, o mare bătălie navală, în largul insulei Midway (4–7 iunie 1942), prima mare bătălie navală între portavioane, care a revoluționat tactica războiului maritim, marile nave nemaiînfruntându-se direct de la câțiva kilometri distanță, ci prin escadrele aeriene,

la 30-35 de kilometri. Japonezii atacă cu patru portavioane, cărând aeronave de un singur tip. Americanii nu pot opune decât trei portavioane, cu modele de avioane deosebite – și totuși ies învingători, scufundând trei dintre cele patru portavioane japoneze. Taina acestei surprinzătoare victorii stă în posesia codului militar japonez pe care am pomenit-o mai sus și care a îngăduit navelor americane să cunoască mereu dinainte mișcările navelor inamice. Bătălia navală de la Midway a însemnat o întorsătură majoră a războiului din Pacific, iar izbânda se datorează, în primul rând, *intelligence*-ului, în două dintre înțelesurile⁷ de bază ale acestui cuvânt englezesc.

În tot cursul anilor 1943–1944, forțele navale, aeriene și terestre americane (generalul Douglas MacArthur) și britanice (lordul Louis Mountbatten) recuceresc pas cu pas și după lupte grele imensele teritorii cotoșite de japonezi de la începutul războiului – Indochina, Tailanda, Birmania, Java și Sumatra, Borneo, Filipinele și tot arhipelagul Indiilor Olandeze. După prăbușirea Germaniei, în aprilie 1945, anglo-americanii își vor concentra forțele împotriva japonezilor, astfel încât, la începutul anului 1945, aviația americană era în măsură să atace masiv de pe baze de uscat, în plus de pe portavioane, toate orașele și instalațiile industriale japoneze. Îndârjita rezistență a acestora e dramatic curmată de *cele două devastatoare bombe atomice lansate de un bombardier american la Hiroshima la 6 august 1945 și la Nagasaki la 9 august*, făcând, de fiecare dată, 100.000 de victime și lăsând urmări oribile de lungă durată. La 10 august 1945, împăratul Hirohito trebuie să vestească națiunii sale stupefiate că Japonia capitulează.

7. Adică: 1. inteligență, minte, pricepere, agerime; 2. informații secrete, spionaj, serviciu de informații (*n. ed.*).

III

SE NAȘTE O NOUĂ ORDINE MONDIALĂ ÎN DEZORDINEA „RĂZBOIULUI RECE“

Marile mutații pe plan mondial

Reîmpărțirea sferelor de influență

Accentuarea crizelor

(în sistemul colonial, Orientul Mijlociu, Cuba)

*Apariția primelor fisuri în edificiul URSS,
care se vor dovedi fatale*

La câteva săptămâni după invadarea Rusiei de către germani, Marea Britanie a semnat un tratat de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică. În același timp, s-a străduit să implice cât mai mult Statele Unite în ajutorarea țărilor cوتropite de puterile Axei. La 14 august 1941, Churchill și Roosevelt au lansat o proclamație, care va rămâne în istorie sub numele *Carta Atlanticului*, în care își formulau scopurile comune de pace: renunțarea la achiziții teritoriale fără asentimentul popoarelor – libere, fiecare, de a-și alege forma de guvernământ –, afirmarea necesității colaborării între toate popoarele, cu drepturi egale la dezvoltare economică etc.

Chiar înainte de încetarea ostilităților, *Carta Atlanticului* va inspira primele acorduri internaționale, menite să întemeieze o nouă ordine mondială, și acele strădanii vor căpăta de pe atunci numele de *Organizația Națiunilor Unite*. În iulie 1944, *Conferința de la Bretton Woods* (SUA), întrunind patruzeci și patru de state, inclusiv URSS, inițiază măsuri pentru reconstrucția economică și financiară a lumii postbelice, înființând, între altele, Fondul Monetar Internațional și Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare.

În acest context, e stupefiant să constatăm că, la întoarcerea de la penultima sa întâlnire cu Hitler, la 1 martie 1944, mareșalul Antonescu mai putea să creadă că Germania mai avea un cuvânt de spus la o conferință de pace, pentru a restitui României Transilvania de Nord!

Apoi, după cinci săptămâni de grele negocieri între Statele Unite, Commonwealth-ul britanic, Uniunea Sovietică și China, se proclamă, la 9 octombrie 1944, la Dumbarton Oaks (Washington), planul general de constituire a instituției internaționale ce va purta numele „Națiunile Unite”. Organizația va căpăta formă definitivă doar după încetarea ostilităților în Germania, în mai–iunie 1945, la conferința de la San Francisco.

Se prevedea crearea a patru organisme principale:

- o *adunare generală*, cu reprezentanți ai tuturor statelor membre;

- un *consiliu de securitate*, „având responsabilitatea principală de menținere a păcii și a securității internaționale”, organism restrâns, numărând cinci membri permanenți: Statele Unite, Marea Britanie, Uniunea Sovietică, Franța și China, și zece membri aleși pentru doi ani. O clauză impusă de URSS, după aprige discuții, institua însă *dreptul de veto* pentru fiecare dintre cei cinci membri permanenți, clauză care, cum vom vedea, a dus la o cvasiparalizie a acestui organism esențial;

- un *consiliu economic și social*;

- o *curte internațională de justiție*.

Între 17 iulie și 2 august 1945, la Conferința de la Potsdam, Statele Unite, Marea Britanie și Uniunea Sovietică hotărâsc să instituie un Consiliu al Miniștrilor de Externe ai SUA, URSS, Marii Britanii, Franței și Chinei, care să pregătească condițiile definitive ale păcii.

Președintele Roosevelt a murit subit la 12 aprilie 1945 și a fost înlocuit de vicepreședintele Harry Truman, în vreme ce, în Marea Britanie, Churchill era înlocuit, la 18 iulie 1945, de laburistul Clement Attlee, cum se întâmplă de cele mai multe ori în Istorie să fie răsplătit, după victorie, cel care a salvat patria.

S-a hotărât, în lipsa unui guvern german, ca țara întreagă să fie administrată, în zone de ocupație individualizate, de Statele Unite, Marea Britanie, Franța și URSS. Granița dintre zona sovietică și cele trei zone occidentale urma, în linii generale, linia fronturilor la momentul capitulării Germaniei. Zona sovietică ajungea astfel până la Elba, aproape de Lübeck, la nord, și, spre sud-vest, până la Coburg, capitala Berlin rămânând departe, în zona sovietică, *însă ca o enclavă, împărțită, și aceasta, în patru sectoare de ocupație*. O largă fracțiune a Germaniei Orientale dinainte de 1938 și toată fosta Prusie Orientală erau cedate Poloniei, care, în schimb, revenea, la răsărit, aproximativ la linia propusă la Versailles de lord Curzon, teritoriul cedat intrând astfel în componența, la sud, a Republicii Sovietice Socialiste Ucraina, la centru a Bielorusiei și, lângă Marea Baltică (Kaliningrad, fostul Königsberg al lui Immanuel Kant!), a Rusiei. Această răvășire a fostelor granițe ale Germaniei, plus expulzarea germanilor din regiunea Sudeților, din Cehia, va determina exodul către teritoriile rămase germane a unui val de 9.000.000 de refugiați! La asta dusesse, în cele din urmă, căutarea brutală de spațiu vital în dauna altora, visul acelui *Lebensraum* al naționaliștilor germani!

1. Ingerința Uniunii Sovietice în viața politică a țărilor din Est

Foarte curând se va dovedi că Uniunea Sovietică avea de gând să impună cu sila un regim de model sovietic atât în zona ei din Germania, cât și în țările est-europene pe care le ocupa acum Armata sa: Polonia, România, Bulgaria, Ungaria și Cehoslovacia.

Primele semne ale văditelor intenții sovietice se vor manifesta în România, unde regele Mihai e silit, sub amenințare, să-l înlocuiască (la 2 martie 1945) pe prim-ministrul agreat de partidele istorice, generalul Rădescu, printr-un om propus de partidul comunist, Petru Groza, care, după un an și jumătate de agitații artificiale, măsluiește alegerile parlamentare din noiembrie 1946, pentru a aduce oficial la putere un guvern comunist. Două luni mai târziu, Polonia suferea aceeași soartă, iar vicepremierul Stanisław Mikolajczyk, șeful partidului țărănesc, se refugia la Londra, unde ființa de mult un guvern polonez în exil. În ambele cazuri, puterile occidentale au reacționat doar prin proteste fără nici un efect.

În Germania, în vreme ce cele trei puteri occidentale se străduiau să șteargă urmele nazismului și să restaureze un regim asemănător celui al Republicii de la Weimar din perioada interbelică, Uniunea Sovietică aplica aceeași metodă ca la vecinii ei, zise „țări-satelit“. Cu aceleași metode se instala în Berlinul de Est un guvern comunist devotat în întregime Moscovei. Germania răsăriteană, zisă Republica Democrată Germană (RDG), izbutea, datorită tradiționalei discipline germane, să obțină rezultate economice mai bune decât celelalte țări-satelit. Dar această dominare a Germaniei de Est nu părea Moscovei deplină

atâta vreme cât în chiar miezul ei subzista enclava Berlinului de Vest, vitrină, în ochii germanilor, a modelului occidental. Atunci decide să pună la încercare fermitatea occidentalilor și spiritul lor de hotărâre – în special al americanilor – și, la 24 iulie 1948, decretează întreruperea tuturor legăturilor dintre Berlin și Germania de Vest. Berlinezii din partea de vest, pe lângă faptul că nu mai pot avea raporturi cu compatrioții lor din apus, riscă să fie, cu încetul, înfometati. Americanii reacționează, începând masive transporturi aeriene de alimente și cărbuni spre enclava Berlinului de Vest. Podul aerian devine, în câteva săptămâni, atât de intens, încât, în fața inutilității măsurii, sovieticii încețază blocada după zece luni și jumătate (la 12 mai 1949). Occidentalii vor continua zborurile două luni: în total, podul aerian a însumat, într-un an, peste 277.000 de transporturi aeriene.

În Extremul Orient, modelul sovietic avea, în schimb, un succes cu urmări planetare: după zeci de ani de război civil și de răsturnări de situație, comuniștii populari ai lui Mao Zedong (Mao Tzedun) pun mâna pe China întreagă (1 octombrie 1949), iar generalul Jiang Jieshi (Cian Kai-Și), susținut de americani, se retrage, cu mii de partizani, în insula Formosa (Taiwan).

Blocada Berlinului n-a făcut, în cele din urmă, decât să grăbească ușurarea condițiilor politice și economice impuse germanilor de cele trei puteri occidentale: renunțarea, în 1948, la limitarea producției industriale decise la început și crearea unei monede naționale, marca germană, care îngăduie renașterea spectaculoasă a economiei. Landurile germane federalizate sunt autorizate să creeze

Republica Federală Germană, care, în septembrie 1948, îl alege cancelar pe cel care fusese, înainte de instaurarea regimului nazist, primar al orașului Köln, Konrad Adenauer. Va sta la putere mai bine de paisprezece ani.

Altă consecință cu bătaie lungă a pericolului sovietic: semnarea, la Washington, la 4 aprilie 1949 – la început de către douăsprezece state: Marea Britanie, Franța, Belgia, Olanda, Luxemburg, Italia, Portugalia, Danemarca, Islanda, Norvegia, Statele Unite și Canada – a *Tratatului Atlanticului de Nord*, care a dus la crearea unui bloc politic-militar de apărare, North Atlantic Treaty Organization (NATO), Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (OTAN), cu sediul la Bruxelles. Acestea au fost, așadar, principalele rezultate ale primului *bluff* încercat de URSS pentru a testa rezistența Occidentului.

În aceeași perioadă, avea loc un eveniment epocal: crearea – prin tratatul de la 18 aprilie 1951, la inițiativa *Planului Schuman* (1949) alcătuit de J. Monnet și R. Schuman – a *Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului*, care prevedea ca pe viitor țările din Europa Occidentală producătoare de cărbune și oțel – Franța, Germania Federală, Belgia, Olanda, Luxemburg și Italia – să nu mai fie stăpâne, fiecare, pe producția ei, ci aceasta să se afle sub controlul unei organizații supranaționale. CECO va fi embrionul viitorului proiect de uniune europeană.

Planul CECO a fost inițiat de înaltul comisar francez pentru planificare, Jean Monnet (1888–1979) – care se inspirase mai de departe, din Mișcarea Paneuropeană inițiată de contele Richard Coudenhove-Kalergi, diplomat austriac aflat la originea creării, în 1949, a Consiliului Europei (și care, prin ascendența sa belgiană și greacă și prin mama sa japoneză,

era menit din naștere unui destin internațional!). Autorul planului CECO a fost ministrul francez al afacerilor externe Robert Schuman (1886–1963).

Hazardul istoric (sau nu e hazard?) a vrut ca atât familia ministrului afacerilor externe al Franței Robert Schuman, cât și cea a cancelarului Konrad Adenauer al Germaniei să fie originară din aceeași regiune istorică: Lotharingia nepoților lui Carol cel Mare (Charlemagne). Iar istoricul care privește harta celor șase țări fondatoare, reunite în prima Comunitate Europeană de la 1951, vede că aceasta corespunde așezării imperiului lui Carol cel Mare de acum o mie două sute de ani. Istoria ne dezvăluie uneori astfel de continuități obstinate.

Cu toate că primii doi mari actori ai noului proiect, Schuman și Adenauer, și-au arătat de la început intenția de a purcede la construirea unei Europe federale, etapele spre împlinire au fost încete și pline de dificultăți, iar scopul unei uniuni politice nu este atins nici azi, ba chiar e pus sub semnul întrebării.

Principalele etape, până în 1991, au fost:

- Tratatul de la Roma, din 1957, care a instituit *Piața Comună* (Comunitatea Economică Europeană, CEE) (adică libera circulație a bunurilor și a persoanelor între țările membre) și *Euratomul* (Comunitatea Europeană a Energiei Atomice);

- în 1973, intrarea în CEE a Marii Britanii, Irlandei și Danemarcei (Marea Britanie fusese, la început, nu numai reticentă, ci și ostilă, încercând să contracareze Comunitatea Europeană cu o zonă de liber comerț cu țările scandinave, apoi, când a văzut efectele pozitive ale Comunității, a dorit să adere, dar a fost un timp respinsă de ostilitatea generalului de Gaulle, pe atunci președinte al Franței);

- 1979, alegerea primului *Parlament European* – organ al CEE –, cu puteri însă foarte limitate;

– 1992, februarie, Tratatul de la Maastricht este semnat de cei doisprezece membri ai CEE (care devine Comunitatea Europeană [CE]) și ia ființă *Uniunea Europeană* (UE). Acest tratat prevede instituirea Uniunii Economice și Monetare (UEM), a unei politici externe și de securitate comune, ca și a cooperării în domeniul justiției și afacerilor interne. Se introduce cetățenia europeană. Astfel se desenează proiectul unei viitoare Europe politice.

Dar până la împlinirea acestei îndepărtate și ipotetice uniri politice, oricât de dureroasă ne-ar părea constatarea, dacă ponderea economică a Europei Occidentale e din anii 1950 în continuă creștere și pe alocurea spectaculoasă, ponderea ei politică e din ce în ce mai inconsistentă. Europa e un Gulliver economic și un Lilliput politic.

2. *Marea scenă mondială s-a mutat înspre duelul SUA–URSS*

Abia trecuse criza de la Berlin, că o criză și mai gravă izbucnește la celălalt capăt al continentului eurasiatic, în Coreea.

După căderea Japoniei, în 1945, americanii n-au fost în măsură să hotărască singuri soarta Coreii, întrucât sovieticii, pentru a nu-i lăsa singuri dominatori, la două zile după lansarea bombei atomice la Hiroshima, au declarat (la 8 august 1945) război Japoniei și au pătruns adânc în Manciuria, astfel încât Coreea (care căzuse sub protectorat japonez în timpul războiului ruso-japonez din 1904–1905 și devenise colonie japoneză în 1910) a trebuit, sub presiune sovietică, să fie ocupată, ca și Germania, de ambele puteri beligerante: jumătatea de sud de către americani,

jumătatea de nord – mai puțin populată, dar posedând cea mai mare zonă minieră și cele mai importante instalații industriale – de către sovietici. Conferința de la Ialta stabilise această dublă ocupație pe cinci ani, care s-au împlinit în 1950. Partea nordică, refuzând alegeri libere în toată peninsula (1948), a instalat acolo un regim de „democrație populară“. Alegeri libere s-au ținut numai în sud, unde a ajuns președinte Li Săn Man (Syngman Rhee) (care fusese patruzeci și unu de ani în exil).

La 25 iunie 1950, nord-coreenii invadează Coreea de Sud, nepregătită și în criză guvernamentală. Este convocat de îndată Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite, care hotărăște rezistența împotriva agresiunii. Șaisprezece state vor răspunde favorabil; cum era însă de așteptat, ponderea militară a Statelor Unite va fi covârșitoare sub comanda generalului veteran Douglas MacArthur, învingătorul Japoniei, un om impunător cu profil de acvilă imperială.

Sosit cu maximă celeritate în fruntea corpului expediționar constituit în grabă, îi respinge pe nordiști, care cuceriseră capitala, Seul, și ajunseseră până în extremitatea sudică a peninsulei. Apoi, pe măsură ce primește întăriri, pătrunde și în Coreea de Nord, luând capitala Pyongyang (Phenian). Dar coaliția se trezește deodată cu intervenția masivă a Chinei, de curând dominată în întregime de comuniștii lui Mao Zedong. MacArthur cere noi întăriri și propune să se intre și în China, pentru a răsturna regimul comunist. Truman și administrația sa nu acceptă riscul și-l recheamă pe MacArthur. Războiul se va împotmoli cu sorți variabili până în 1953, când americanii hotărăsc să pună capăt ostilităților, cele două Corei păstrând aproximativ aceeași frontieră ca în 1945, de-a lungul paralelei 38°.

Negocierile de armistițiu de la Panmunjon au fost ocazia unor incidente rămase faimoase în istoria diplomatică: săptămâni

de zile nu s-au putut începe discuțiile, fiindcă nord-coreenii au refuzat să stea la aceeași masă cu sud-coreenii. Soluția finală a fost... să fie masa tăiată în două, cu un spațiu între cele două jumătăți.

(Acest incident de protocol cu aspect tragicomic mă duce cu gândul la un precedent diplomatic mai apropiat geografic de istoria noastră, fiind vorba de Pacea de la Karlowitz, din 1699, prin care turcii au pierdut Transilvania și Ungaria. În 1698, când Turcia și adversarii săi creștini, Habsburgii Sfântului Imperiu, Veneția, Polonia și Rusia, hotărâsc în sfârșit să pună capăt unui război de șaisprezece ani, la Karlowitz, pe Dunăre, începutul negocierilor a întârziat, nici una dintre părți neacceptând ca masa să fie prezidată nici de sultan, care se dădea drept cel mai mare împărat din lume, nici de împăratul creștin; până când Alexandru Mavrocordat Exaporitul [„Păstrătorul tainelor“], mare-dragoman al Porții, care era adevăratul inițiator al întâlnirii, căci, cu machiavelică iscusință, îl convinsese pe Habsburg că turcii sunt dornici de pace, iar pe Sultan că austriecii vor pacea, a găsit soluția: a dispus ridicarea, între cele două tabere, a unui mare cort cu cinci intrări: la un sunet de goarnă, cele cinci delegații au intrat deodată pe cele cinci porți și s-au așezat la o masă rotundă, unde nu prezida nimeni!)

Chestiunea coreeană a rămas înghețată din 1953, Coreea de Nord, îndârjită în sistemul ei anacronic și totalitar, mai fiind și azi subiect de îngrijorare pentru lumea occidentală.

Pe de altă parte, o altă regiune din Extremul Orient va deveni, cu vremea, o preocupare majoră pentru Statele Unite: peninsula Indochina. Foste protectorate sau colonii franceze începând din vremea lui Napoleon III, cele trei țări constitutive ale peninsulei (Vietnam, Cambodgia, Laos) vor fi ocupate de japonezi între 1940 și 1945, apoi, după restabilirea autorităților franceze, subiectul unor revolte naționale susținute de comuniștii chinezi. Francezii,

obstinându-se să opună rezistență militară cu mijloace insuficiente, vor suferi o răsunătoare înfrângere la Diên Biên Phu (mai 1954) și vor accepta să acorde independența Vietnamului, împărțit însă în două unitați, nord (capitala: Hanoi) și sud (capitala: Saigon) – nordul fiind deja sub regim marxist.

Comuniștii se infiltrează din ce în ce mai intens în Vietnamul de Sud, astfel încât americanii hotărăsc, din 1961, să se implice direct și cu forțe din ce în ce mai importante, ajungând la peste 500.000 de oameni și o participare masivă a aviației, cu efecte devastatoare.

Va fi, timp de cincisprezece ani, un război mai greu și mai costisitor în bani și pierderi omenești decât războiul din Coreea. De asemenea, din ce în ce mai nepopular, astfel încât în 1975, mai mult sub presiunea opiniei publice decât din motive strict militare, americanii părăsesc Vietnamul de Sud, lăsând cele trei țări indochineze în soarta lor. A fost cel mai usturător eșec american de după Al Doilea Război Mondial. După douăzeci și cinci de ani însă, aceste țări caută prietenia Statelor Unite, fără de care nu pot păși către procesul de dezvoltare economică.

3. Efectele decolonizării

N-a fost însă singurul domeniu, nici singurul moment în care americanii, conștienți de acum de destinul lor de *leadership*, vor întâmpina mari dificultăți. Speranța inițială de a avea, la Națiunile Unite, sprijinul majorității statelor în diferendele care-i opuneau sovieticilor se va prefăce în amară dezamăgire după desfășurarea procesului de decolonizare a țărilor din Africa și Asia, proces pe care l-au

dorit și susținut ei înșiși și care s-a desfășurat, în linii mari, în perioada cuprinsă între anii 1947 (independența Indiei, despărțită în două state, India cu religia ei antică și Pakistanul musulman), apoi 1949–1950 (Indonezia eliberată de colonizarea olandeză) și 1960–1961 (independența a aproape tuturor coloniilor britanice și franceze din Africa; au rămas însă să și-o câștige în lupte de durată toate coloniile portugheze și Africa de Nord franceză).

Printr-un fenomen în aparență ciudat, din nefericire însă firesc, țările africane și asiatice scăpate de o dominație europeană de zeci de ani – și, uneori, de veacuri – vor păstra multă vreme un profund resentiment și o reținere naturală față de „europeni” (iar pentru ei europeni erau și nord-americanii, mai cu seamă că fuseseră principalii profitori ai negoțului cu sclavi negri). Pe un asemenea teren psihologic, sovieticii au jucat cu măiestrie rolul aparent de vajnici apărători ai drepturilor „Lumii a Treia”. (Expresia franceză *tiers monde* este creația publiciștilor și ziariștilor încredințați în mod eronat că în lume există trei grupări de țări, cu trei concepții politice, morale și culturale deosebite – cu alte cuvinte, că existau trei mari culturi: cea occidentală, cea sovietică și, nediferențiați, toți ceilalți de pe celelalte continente și care constituiau, așadar, „Lumea a Treia”. În termenii de istorie a civilizațiilor, ideea că țările cu sistem politic marxist impus cu sila – deci, în subconștient, nedorit – formau o lume aparte era cu totul greșită. Un regim politic temporar în Rusia și în țări unde fusese impus sau introdus de ea nu le scosese „cultural” din civilizația occidentală. În realitate, pe planetă existau doar, pe de o parte, civilizația occidentală, iar, pe de alta, mai multe alte civilizații, deocamdată dominate sau profund influențate de ea. Nu existau „trei lumi”, deci nici o „Lume a Treia“.)

Ideile greșite au însă viață lungă. Așa că, în primele decenii după valul de decolonizări, cei care se considerau ca aparținând „Lumii a Treia” erau instinctiv ostili sau, cel puțin, reținuți față

de occidentali („lumea întâi“) și naiv încrezători în bunele intenții ale sovieticilor („lumea a doua“), ignorând sau vrând să ignore că URSS era, pe teritoriul ei, țara cea mai colonialistă de pe glob. Acest concept greșit a avut multă vreme cele mai grave consecințe, iscând neîncetat dificultăți politice apusenilor, în special americanilor. În 1955, s-a ținut la Bandung (Indonezia) o conferință întrunind douăzeci și nouă de state din „Lumea a Treia“. Acolo s-a inițiat *grupul așa-zișilor nealineați*, adică al țărilor care nu voiau să se alinieze nici politicii Statelor Unite, nici politicii Uniunii Sovietice. Cei trei principali animatori ai mișcării vor fi Jawaharlal Nehru al Indiei, Gamal Abdel Nasser (Gamal ad-Din Abd an-Nasir) al Egiptului și Josip Broz Tito al Iugoslaviei. În realitate, „nealineații“ s-au găsit mai totdeauna de partea URSS, care a știut să profite cu machiavelică iscusință de naivitatea politicianilor pretinși nealineați, chiar a distinsului aristocrat Nehru (care era, cum s-a dovedit de atunci, încredințat de izbânda finală a comunismului, atribuindu-și doar rolul de a o întârzia cât se poate în țara sa)!

Voi mai adăuga și altă ciudățenie, anume că acțiunea celor mai multe organizații neguvernamentale (ONG) axate pe apărarea drepturilor omului și pe promovarea unei planete ecologice, ca, de pildă, Amnesty International sau Greenpeace, nu s-a desfășurat, în realitate, decât în țările occidentale și în paguba lor. Erau înfierate doar greșelile și încălcările pricinuite de americani în politica sau războaiele lor, doar experimentele nucleare ale francezilor, doar, bineînțeles, guvernele „fasciste“ din Spania sau Chile, „tolerate“ în chip vinovat de marile democrații occidentale. Nimic împotriva gulagurilor sovietice, nimic împotriva încălcării libertăților din toate țările-satelit, nimic despre teroarea dezlănțuită în China prin „Revoluția Culturală“, și nici despre experimentele nucleare din China, India etc. Justificarea cu care s-a venit pentru aceste ciudate omisiuni: că, neputând pătrunde în acele țări, n-au cum aduce dovezi și nici nu au cum manifesta masiv la fața locului, așa cum făceau în Occident! Falsă justificare, căci dovezi erau

destule, aduse de rarii fugari, iar acțiuni eficace se puteau întreprinde de-acum pe calea undelor până în cele mai îndepărtate cotloane ale lumii.

Din păcate, erau și cauze obiective de slăbiciune a poziției occidentalilor, și cel puțin două de importanță majoră: problema palestiniană și instituirea unui regim de discriminare rasială (*apartheid*) în favoarea minorității albe într-un dominion din Commonwealthul britanic, Africa de Sud, regim pe care nici Marea Britanie, nici Statele Unite nu puneau destulă râvnă să-l curme; rea-voință sau slăbiciune ce ridica valuri de ostilitate împotriva Occidentului în toată lumea neagră și chiar în țările asiatice.

Acest al doilea motiv de slăbiciune al lumii occidentale a cunoscut, după multe tergiversări și mare presiune din partea Statelor Unite, un început de rezolvare, prin abolirea, în iunie 1991, a regimului de apartheid, ce a deschis drumul către instalarea în Republica Africa de Sud a unui regim parlamentar multirasial. În schimb, chestiunea unei păci echitabile între israelieni și palestinieni n-a găsit soluție nici până azi, rămânând un ghimpe în acest „călcâi american al lui Ahile“.

Statul Israel modern s-a născut în urma procesului de emigrare a evreilor din Europa începând de la sfârșitul veacului al XIX-lea (mișcarea sionistă a lui Theodor Herzl, născută după Afacerea Dreyfus din Franța, din convingerea că evreii nu vor fi niciodată admiși cu adevărat în Europa și le trebuia deci o țară a lor, un focar național – cel mai firesc fiind în Palestina, patria lor de acum două mii de ani).

În timpul Primului Război Mondial, în noiembrie 1917, ministrul britanic de externe, lordul Balfour, într-o scrisoare către Lord Rothschild („Declarația Balfour“), a anunțat intenția guvernului britanic de a facilita, după încheierea războiului,

crearea unui cămin evreiesc în Palestina. Declarația izvora din scopul nemărturisit de a îndrepta marea finanță evreiască mai curând către puterile aliate decât către Germania. Dat fiind că, după rânduielele de la Versailles, mandatul de tutelă asupra Palestinei, fostă provincie otomană, a revenit Marii Britanii, a început, din întreaga Europă, o emigrare mai importantă de evrei în Palestina administrată de britanici, proces care s-a accentuat bineînțeles după teribilele masacre săvârșite de germani sub regimul hitlerist. La care s-a adăugat mai apoi, în urma politicii antisemite a lui Stalin și a accentuării unei atitudini din ce în ce mai nefavorabile față de evrei în toate țările de regim comunist, un val de emigrări din Uniunea Sovietică și din țările-satelit. Pe de altă parte, țările arabe au făcut greșeala – din perspectiva interesului însuși al cauzei arabe – de a expulza sute de mii de evrei stabiliți de două mii de ani în acele locuri. Aceștia erau de rit sefard, în vreme ce cvasitotalitatea celor emigrați din Europa erau de rit așkenazi – intervenind aici un paradox ciudat, anume că sefarii din Israel sunt mai întârziați în civilizație decât așkenazii veniți din Europa, de unde inferioritatea lor politică în Israel; în timp ce sefarii din Europa, mai toți descendenți din evreii spanioli goniți de Isabela Catolică, se află socialmente pe un plan superior așkenazilor.

În noiembrie 1947, Adunarea Generală a Națiunilor Unite (era încă înainte de valul de admiteri la ONU ale țărilor decolonizate) a hotărât împărțirea Palestinei în două state, unul arab, altul evreiesc; iar în mai 1948 britanicii au părăsit mandatul în Palestina, unde rolul lor de jandarmi devenise extrem de dificil, din cauza agitației imigranților evrei. Rezultatul a fost *un prim război declanșat de țările arabe din proximitate* (Siria, Libanul, Iordania, Egiptul și Irakul), care ar fi putut fi fatal micii comunități evreiești. Aceasta însă, după un an de luptă, a reușit să-i înfrângă pe toți vecinii și chiar să mărească sensibil teritoriul ce-i fusese inițial atribuit de ONU. Un rezultat de lungă durată, nefericit pentru cauza arabă, a fost refugiarea, atunci, de pe teritoriul preluat de Israel, către Siria și Iordania, a 700.000 de palestinieni.

La sfârșitul lui octombrie 1956 a avut loc al doilea război. Israelul, de conivență cu guvernele francez și britanic, a încercat să-l răstoarne pe președintele Egiptului, Nasser, fiindcă decretase cu zece ani înainte de scadență sfârșitul monopolului de o sută de ani al Companiei Suezului asupra exploatării Canalului. Partea tristă pentru țările din lagărul socialist este că cele trei țări înțelese pentru această lovitură profitau de angajarea Uniunii Sovietice în reprimarea *revoltei care izbucnise în Ungaria împotriva regimului sovietic* și care dădea deodată speranțe nebunești tuturor celor rupți de lume prin Cortina de Fier. Astfel, două mari democrații occidentale, în loc să dea o mână de ajutor națiunii ungare răsculate, se asocia Statului Israel, în scopul de a salva o mare companie capitalistă (care, de altfel, a reușit de atunci să se reprofileze perfect în alte direcții). URSS a putut atunci marca un punct în ochii țărilor din „Lumea a Treia” și, pe când îneca în sânge Revoluția Ungară, provocând un nou val de refugiați, stăpânul Kremlinului, Nikita Sergheievici Hrușciiov, se putea lăuda că a împiedicat debarcarea flotei anglo-franceze la Suez, amenințând Londra cu bomba atomică.

În realitate, stoparea tentativei anglo-franco-israeliene s-a datorat opoziției Statelor Unite, de la început ostile aventurii, care au trimis Escadra a VI-a americană din Mediterana să patruleze de-a lungul coastei egiptene, între flota anglo-franceză și țarm. Francezii și britanicii au renunțat la aventură, iar evenimentul a fost prima și cea mai evidentă dovadă că, între URSS și SUA, Anglia și Franța deveniseră puteri de rangul doi.

În 1967, a avut loc al treilea război israeliano-arab, zis „Războiul de Șase Zile”. Siria, Iordania și Egiptul au încercat prin diferite măsuri să dea ajutor palestinienilor răzvrățiți în interiorul Israelului. Acesta a pornit un război-fulger (5–10 iunie 1967), extins în Sinai, în fâșia Gaza, în Cisiordania, în zona arabă din Ierusalim și pe înălțimile Golan din Siria. Conflictul a încetat la 10 iunie, în urma unei rezoluții a Națiunilor Unite, dar a lăsat Israelul stăpân pe teritoriile cucerite, în ciuda celor stipulate în rezoluția ONU. Fapt care, după ani de zile de

hărțuieți între ambele părți, a determinat Egiptul și Siria să lanseze un atac-surpriză asupra Israelului în ziua sărbătorii de Iom Kipur (6 octombrie 1973), declașând *al patrulea război israeliano-arab*, după care Israelul a rămas totuși pe aceleași poziții.

După lungi strădanii ale Statelor Unite (acordurile de la Camp David, din septembrie 1978), între Israel și Egipt s-a încheiat o pace, în urma căreia Egiptul a recuperat peninsula Sinai. Conflictul s-a mutat însă în interior, palestinienii intrând într-o campanie neîntreruptă de confruntări interne. Israelienii au încercat să-i anihileze, tăindu-le aprovizionările din Liban și invadând această țară (*al cincilea război*, iunie–august 1982), fără izbândă de durată – astfel încât problema palestiniană a rămas nerezolvată până în ziua de azi.¹

4. Criza cubaneză

Echilibrul puterii dintre Est și Vest a rămas multă vreme greu de stabilit. Statele Unite se demobilizaseră grabnic și trimiseseră la casare un imens material de război, considerat învechit. Marea Britanie era istovită și pierduse una dintre sursele avuției sale, India. Franța nu-și revenise încă pe de-a-ntregul. Germania și Italia erau dezarmate prin tratatele de pace (1946–1947), iar Spania franchistă, neadmisă încă în gruparea țărilor democratice. Uniunea Sovietică nu dezarmase și-și dovedea neîncetat agresivitatea în toate direcțiile. În 1951 avusese loc primul ei experiment atomic, ce punea capăt monopolului

1. La mijlocul anilor 1960, generalul de Gaulle – căruia i se pot găsi multe cusururi, dar nu pe acela că n-ar fi avut un remarcabil simț politic – i-a mărturisit președintelui tinerei (pe atunci) Republici Niger, Diori Hamani, în legătură cu chestiunea palestiniană următorul gând: *C'est un problème insoluble!*

american. Astfel se face că cei șase ani cât deținuseră acest monopol, care le-ar fi permis – dacă ar fi fost o țară nedemocratică! – să-și impună voința pe tot globul, să fie tocmai cei în care sovieticii puneau mâna pe jumătate din Europa, îi aduceau pe comuniștii lor la putere în China întreagă și căutau să stăpânească și Coreea și Indochina. Europa Occidentală trăia – în cea mai mare parte – cu spaima în suflet sau, în unele țări mari, ca Italia sau Franța, ademenită de sistemul marxist.

Când, în octombrie 1957, s-a aflat că URSS își lansase primul satelit în jurul Pământului, prietenii Statelor Unite s-au întrebat cu stupoare și nedumerire dacă nu cumva Uniunea Sovietică le-o luase înainte în toate domeniile.

Unii preinși politologi și analiști economici o spuneau deja de câțiva ani. Marele cotidian francez de seară *Le Monde* publica, în 1954, pe două pagini mari, un savant articol, în care se afirma fără urmă de îndoială că, în 1984, URSS va depăși pe plan economic SUA. În zadar un savant autentic, Maurice Allais, profesor la Școala Politehnică din Paris, dovedea într-o lucrare temeinică minciuna statisticilor sovietice și afirma cu dovezi că puterea economică a Statelor Unite – fără a mai ține seama și de marile țări din Europa Occidentală – era de două ori și jumătate până la de trei ori mai mare decât a Uniunii Sovietice; manuscrisul îi era refuzat de toate editurile. Douăzeci și cinci de ani mai târziu, Maurice Allais primea Premiul Nobel pentru economie.

Între timp însă, după slaba cărmuire ca președinte al Statelor Unite a generalului Eisenhower (1952–1960), care crezuse în eficacitatea unei politici de *appeasement*² față de URSS, Armata americană și-a pregătit treptata și

2. Conciliere (*lb. engl.*) (*n. ed.*).

solida superioritate față de posibilul adversar. Un lanț de baze terestre și maritime, de la Polul Nord până la Oceanul Indian, înconjura de-acum imensul teritoriu al Uniunii Sovietice. Mai cu seamă avansul obținut de SUA asupra URSS în domeniul nuclear s-a menținut permanent, iar, după descoperirea bombei termonucleare (cu hidrogen; „bomba H“), chiar a sporit. Astfel încât, cu vremea, ambele părți le era din ce în ce mai limpede că dezechilibrul creștea în favoarea Statelor Unite. Criza cubaneză, din august 1962, va fi, în acest sens, cât se poate de revelatoare.

În insula Cuba, pe care Statele Unite, de la victoria lor împotriva Spaniei, în 1898, o considerau ca un fel de protectorat, ajunsese la putere în 1959 revoluționarul Fidel Castro. Din ce în ce mai închinat comunismului și apropiat de URSS, acceptase în 1962 – în mare secret, se înțelege – ca Uniunea Sovietică să instaleze în insulă platforme de lansare a unor rachete care puteau atinge Statele Unite. Descoperirea instalațiilor de către americani, în august 1962, prin fotografii de aviație sau de satelit stârnește o gravă criză diplomatică între Washington și Moscova. Președinte al Statelor Unite de un an și jumătate, tânărul John Fitzgerald Kennedy, presat de puternicul *lobby* militar din jurul președinției de a soma Uniunea Sovietică să-și retragă rachetele din Cuba, se hotărăște să dea telefonic un ultimatum în acest sens lui Nikita S. Hrușciov. Au fost atunci două zile de tensiune maximă, de temere de posibilitatea unui război subit între cele două superputeri. Uniunea Sovietică a cedat. Au venit nave ale flotei sovietice să demonteze instalațiile. SUA acceptaseră *pro forma* ca URSS să „scape cu față curată“ și au căzut de acord că-și retragă, în același timp, unele rachete de la o bază din Turcia. Slabă compensație în fața lanțului de baze americane din jurul „subcontinentului sovietic“!

Capitularea sovieticilor în Cuba îmi pare a fi clipa în care lumea a asistat la înclinarea balanței puterii mondiale de partea

Americii. În cartea mea de filozofie a istoriei,³ am îndrăznit să fac o paralelă între criza cubaneză și un moment similar din istoria civilizației greco-romane. Scena ne e povestită dramatic de Polybios, fost prizonier grec la Roma, devenit apoi, pentru noi, unul dintre cei mai prețioși istorici ai Romei: în 168 î.e.n., regele Siriei, Antiochos IV Epiphanes, invadează Egiptul, îl învinge pe regele Ptolemeu și-l împinge până sub zidurile Alexandriei. Senatul roman, îngrijorat de acest risc de dezechilibru al puterilor în Mediterana, îl trimite în misiune la el pe Caius Popilius Laenas, care se împrietenise cu regele când acesta, tânăr, era ostatic la Roma după ce tatăl său, Antiochos III, fusese învins de romani. Delegația, cu trei corăbii oprite în larg, îl întâmpină pe rege pe o plajă lângă Alexandria. Regele îi întinde mâna veciului camarad, care i-o refuză, înmânându-i, în schimb, *senatus consultum*⁴, care-i cerea să evacueze îndată Egiptul. Regele spune că va răspunde după ce-și va consulta sfetnicii. Romanul ia atunci biciușca lui, desenează un cerc în nisip în jurul regelui și-i spune că nu va ieși din el până nu răspunde. Stupefiat, regele șovăie o clipă, apoi răspunde: „Spune senatului roman că mă voi înclina în fața voinței poporului roman.“ E momentul când se știe de-acum cine va domina toată Mediterana. Sorocul se va împlini cu Caesar, după o sută douăzeci de ani. În vremea noastră, se va împlini după numai treizeci de ani, cu dezmembrarea Uniunii Sovietice, în 1991.

După criza cubaneză a rachetelor, din 1962, am avut pentru prima dată simțământul că Statele Unite vor avea în cele din urmă câștig de cauză asupra Uniunii Sovietice și vor deține hegemonia în lumea de azi.

5. Mai '68

Orizontul nu se luminase încă. Americanii se împotmoleau în Vietnam. În Europa, sovieticii își afirmă în

3. Cf. nota 1 de la p. 9 (n. ed.).

4. Decretul senatului (*lb. lat.*) (n. ed.).

continuare dominația în întregul spațiu central și răsăritean al continentului. În primăvara lui 1968, o schimbare politică la Praga a părut că aduce o rază de speranță celor din „democrațiile populare“, dar în luna august a aceluiași an tancurile sovietice, însoțite – în conformitate cu prevederile Tratatului de la Varșovia, organizație politico-militară înființată (în 1955) ca răspuns la crearea NATO – de unități militare din alte patru țări-satelit puneau capăt „primăverii de la Praga“. Atitudinea lui Ceaușescu cu acest prilej nu e bine lămurită nici până azi, dar a determinat o înșelătoare simpatie a conducătorilor occidentali pentru dictatorul de la București.

Întristătoare, de asemenea, pentru istoric e coincidența acelei „luni mai“ de la Praga care aspira la libertate cu acel „mai '68“ de la Paris, haotic și anarhic, care va duce, în cele din urmă, la căderea marelui om politic francez Charles de Gaulle. Acesta avusese curajul să decolonizeze Algeria, de zeci de ani posesiune franceză, și apoi cuprinsă administrativ în sistemul departamental francez, formulă fătarnică, deoarece rămâneau în continuare cetățeni de clasa a doua tocmai milioanele de băștinași. Independența acordată, în cele din urmă, Algeriei, în 1962, a provocat însă un dureros exod pentru un milion de europeni și evrei considerați francezi, pe care Franța hexagonală a trebuit să-i reazeze.

6. Orientul Mijlociu. Iranul

În anii 1970, alte dificultăți au început să se ivească pentru americani în Orientul Mijlociu, în special în Iran și în Irak. În Iran, politica prea autoritară a lui Mohammad

Reza Pahlavi Aryamehr și considerată de islamiști prea occidentală a provocat, în cele din urmă, o revoluție care l-a răsturnat pe şahinșah și i-a adus la putere pe islamiști, în frunte cu ayatollahul Ruhollah Mussawi Hendi Khomeiny, revenit în Iran dintr-un lung exil petrecut în Franța (ianuarie 1979). Înfruntarea cu Statele Unite a luat, în octombrie 1979, o întorsătură nemaîntâlnită în istoria diplomatică, cu sechestrarea tuturor membrilor Ambasadei Statelor Unite de la Teheran. Americanii, nedorind să transforme incidentul într-un *casus belli*, au trebuit să îndure acea umilire mai bine de un an. Culmea e că eliberarea americanilor s-a datorat practic izbucnirii, în toamna anului 1980, a unui război total între Irak și Iran, provocat de Irak.

7. *Un nou papă*

În octombrie 1978 a apărut deodată în Europa o rază de lumină: a fost ales papă cardinalul polonez Karol Wojtyła (Ioan Paul II). Această alegere, mult dorită de americani, rupea o tradiție de veacuri, timp în care nu se aleseseră papi decât italieni (considerați cetățeni ai unei țări mai slabe și mai neutre, cel puțin până în secolul al XX-lea). Ocuparea de către un polonez a Sfântului Scaun a dat un avânt extraordinar speranțelor de libertate în țările-satelit, îndeosebi în Polonia, unde a încurajat nașterea și întărirea mișcării sindicale protestatare *Solidarność*.

Se povestește că, la un moment dat, unii miniștri sau consilieri ai lui Stalin l-au sfătuit să nu ia o anumită măsură, ca să nu provoace ostilitatea Vaticanului. Stalin ar fi întrebat atunci rânjind: „Câte divizii are papa?“... Alegerea lui Ioan Paul II în 1978 a dat răspunsul despre câte oști cerești poate avea papa!

**8. 1989: fisuri în zidurile fortăreței URSS.
1991: prăbușirea edificiului**

În noiembrie 1980, era ales la președinția Statelor Unite Ronald Reagan, un fost actor hollywoodian și prezentator de televiziune cu succes, ajuns, vreme de opt ani, guvernator al statului California. În ciuda nedumeririi pe care o astfel de alegere a provocat-o în lume, Reagan s-a dovedit un președinte energic și deosebit de eficace: înăuntrul *boom* economic, în afară fermitate față de URSS. Când, reales pentru al doilea mandat, în 1984, a hotărât, cu toată via opoziție internă și externă, declanșarea unui program numit „Războiul Stelelor” (instalarea unei extrem de costisitoare rețele de rachete antirachetă), Uniunea Sovietică n-a mai putut urma „licitația”. Ceea ce-și putea îngădui economia americană – superioară, cum am spus mai sus, de vreo trei ori economiei sovietice – URSS nu-și putea permite fără a periclita grav situația internă. Degeaba a pornit Mihail Sergheievici Gorbaciov⁵ – ajuns, în 1985, secretar general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, apoi, în 1988, președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS – faimoasele programe de *perestroika* („restructurare”) și *glasnost* („transparență”), căci sistemul sovietic nu era perfectibil. În zadar a încercat Gorbaciov, în 1988, să obțină de la Reagan acordul de a renunța la programul militar american. Atunci, a luat o serie de măsuri de liberalizare economică în interior și de mai mare libertate de mișcare lăsată sateliților. Rezultatele au

5. Îndrăznesc o întrebare cam riscantă: oare Gorbaciov, născut în regiunea Stavropol, din nordul Caucazului, n-o fi, după nume, de origine tătară sau kalmâcă (v. rom. *gârbaci* din tc.)?

fost revoluționare: s-au prăbușit, rând pe rând, regimurile comuniste din Polonia, Germania (*în noiembrie 1989, Zidul Berlinului*, construit de Republica Democrată în 1961 pentru a opri fluxul de refugiați din Est spre Vest și devenit simbolul Războiului Rece, *a fost dărâmat*), din Cehia, Ungaria, în cele din urmă și din România, în decembrie 1989. Se dovedea încă o dată că totalitarismul nu îngăduie jumătăți de măsură. Dacă nu mai e integral, se surpă.

La Moscova, rezistența la schimbare era însă mult mai puternică. Toate încercările lui Gorbaciov de a modifica sistemul economic comunist se izbeau de rezistența conservatorilor, provocând haos economic, inflație galopantă și recesiune. În august 1991, un grup de militari și de înalte cadre ale partidului au încercat un puci, pentru „revenirea la normal”. În urma intervenției energice a președintelui recent ales al Rusiei, Boris Elțîn, puciul a eșuat, eșec urmat de un șir de defecțiuni în multe republici ale URSS. Alegerea, la 1 decembrie 1991, a unui independentist la președinția Ucrainei a fost semnalul sfârșitului: *la 8 decembrie 1991, la Minsk, președinții Rusiei, Bielorusiei și Ucrainei decretau dizolvarea Uniunii Sovietice și înlocuirea ei printr-o Comunitate a Statelor Independente.*

La 25 decembrie 1991, Gorbaciov demisiona, înmormântând Uniunea Sovietică, de Crăciun, ziua mării sărbători a creștinătății. Statele Unite ale Americii rămăneau singura superputere din lume.

*

* *

Astfel se împlineau cele afirmate la început: ca în cazul fiecărei civilizații dispărute pe care o putem studia, în

răstimpul civilizației occidentale era de dominație a unei singure puteri a fost precedată de aproape o jumătate de mileniu de confruntări pentru hegemonie între mai multe state. Această perioadă de *contending states* începe în 1519, odată cu alegerea ca împărat a lui Carol V de Habsburg (Carol Quintul), deja rege al Spaniei; tentativei spaniole de hegemonie – eșuate – îi urmează tentativa franceză, de la Ludovic XIV la căderea lui Napoleon; a treia tentativă va fi a Germaniei, de la mijlocul secolului al XIX-lea până în 1945.

Din 1914, începuse ultima mare „rundă” de confruntări între puteri. La a doua „pauză între reprize”, în 1945, nu rămăseseră față în față decât cele două mari puteri mai periferice, Rusia și Statele Unite, cum prevăzuse tânărul și genialul magistrat francez Alexis de Tocqueville în anii 1830. *Iar învingător la urmă* (în 1991, după patru sute șaptezeci și doi de ani – deci după aproape o jumătate de mileniu!) *a rămas, ca în toate precedentele, puterea geografic cea mai excentrică și intrată ultima în luptă: Statele Unite ale Americii.*

Quod erat demonstrandum.

IV

ÎNCERCARE DE PROGNOZĂ

*Care va fi aria de hegemonie a Statelor Unite
și care sunt șansele ei de longevitate?*

În lucrarea mea de filozofie a istoriei¹, am emis sentința că filozoful istoriei ar trebui să se limiteze la descoperirea, înțelegerea și descrierea realităților trecutului, cu alte cuvinte la punerea unui diagnostic asupra stării prezentului, dar să nu se încumete să se aventureze și în prognoza desfășurărilor din viitor, fiindcă succesiunea evenimentelor din chiar clipa prezentă înainte e totdeauna imprevizibilă, și am amintit, în acest sens, celebrul vers al lui Victor Hugo, adresat retrospectiv lui Napoleon, care-și închipuise, la nașterea fiului său, când era în plină glorie, că viitorul e al lui: *l'avenir n'est à personne, l'avenir est à Dieu!*² Și totuși, în aceeași carte, am îndrăznit să expun o serie de argumente pentru a prezice victoria finală a Statelor Unite asupra Uniunii Sovietice, iar predicția s-a realizat întocmai treizeci de ani mai târziu.

În lucrarea de față, n-am nici o rețineră să mă aventurez în ipoteze de desfășurare viitoare, deoarece de pe coperta cărții se anunță că e un eseu de politologie, iar politologul e, prin definiție, un *gâcitor* (cum ar fi zis

1. Cf. nota 1 de la p. 9 (n. ed.).

2. Vers din poemul *Napoleon II*: „Viitorul nu e al nimănui, viitorul e al lui Dumnezeu“ (lb. fr.).

Iorga). Voi încerca, așadar, în rândurile care urmează să *găcesc* marile desfășurări politice din viitorul ce se poate închipui.

1. Să fie oare aria hegemoniei americane toată planeta?

Întrebarea se pune, deoarece se constată că, în ultimii douăzeci de ani, nici o mișcare mai însemnată n-a avut loc pe suprafața globului fără ca Statele Unite ale Americii să se găsească implicate. Ba, mai mult, nici un conflict iscat undeva n-a găsit o soluție, nici măcar provizorie, bună sau rea, înainte de intervenția americană (Iugoslavia, Kuweit, Afganistan, Irak).

Înseamnă oare, în termeni de istorie a civilizațiilor, că avem de-acum a face cu o civilizație globală, o civilizație care acoperă toate țările și toate continentele? Până acum, cele unsprezece civilizații anterioare pe care le-am identificat și delimitat în întregul curs al unei Istории de șase mii de ani au avut un contur oarecum definit; la primele generații, pe teritorii destul de limitate (Valea Nilului, Valea Indusului, insula Creta etc.); la generațiile următoare (China, civilizația greco-romană), pe întinderi vaste, aproape continentale. Să fie oare menită civilizația occidentală să acopere tot globul, și atunci unificatorul ei să devină cu adevărat un fel de stăpânitor mondial?

Cred că nu. Civilizația occidentală este una de a treia generație și mai are alături de ea cel puțin o altă civilizație aproape contemporană, cea musulmană, și eventual o a treia, cea indiană (socotind că civilizația extrem-orientală

e pe cale de asimilare – ramura ei japoneză și coreeană, aproape în întregime – în ramurile chineză și indochineză, în plină prefacere). S-ar părea, așadar, că ar fi greu ca într-adevăr civilizația noastră să fie acea ultimă cultură susceptibilă de a acoperi pe lungă durată tot globul. Cu atât mai mult cu cât mai subzistă azi, pe lângă cele câteva culturi majore, o puzderie de culturi minore sau rămase la o fază foarte întârziată de evoluție, de-abia ușor atinse de Occident: vaste întinderi din Africa, America de Sud, Asia Centrală. Cred deci că va trebui să apară o civilizație de a patra generație ca să acopere cu adevărat tot pământul; „împărăția americană“, chiar dacă e mai peste tot prezentă, e sortită să domine cu adevărat numai teritoriul pe care-l considerăm stăpânit în decursul veacurilor de țările europene, plus Japonia și Coreea. Rămân deci în afară, cu mari semne de întrebare privitoare la evoluția lor chiar în viitorul apropiat, India brahmană, cu excrescențele sale budiste, și, mai cu seamă, toată lumea musulmană, întinsă pe zeci de mii de kilometri, din Maroc și Mauritania până în insulele Indoneziei. Încă o dată, logic, o civilizație care să asimileze cultural întreaga planetă n-ar putea fi decât, peste o mie sau două mii de ani, una de generația a patra – dacă va mai fi!

2. Care să fie șansele de durată ale hegemoniei americane?

În celelalte civilizații pe care le putem studia, perioadele imperiale au fost de durate variabile: Imperiul Roman, ce încheie civilizația elenică, ține cinci sute de ani, dacă

socotim că e deja prezent în jurul anilor 100 î.e.n., și se isprăvește, de fapt, nu odată cu detronarea palidului Romulus Augustulus, în 476, ci odată cu divizarea imperiului, în 395, la moartea lui Theodosius, și consulatul la Roma al barbarului Stilicon, în 400.

Otomanii înființează împărăția care stăpânește aproape totalitatea lumii arabe începând din jurul anilor 1520 (cuceresc Arabia și Egiptul și ating, în 1529, granița regatului marocan, pe care nu o vor trece) și pierd toate posesiunile arabe, dispărând ca putere imperială odată cu înfrângerea din 1918 – așadar, după circa patru sute de ani. Alte civilizații au faza imperială scurtată de o intruziune străină, ca fantastica aventură a lui Alexandru Macedon, care înlătură, în 330 î.e.n., dinastia persană a Ahemenizilor, stăpână pe tot Orientul Mijlociu de la 550 î.e.n., dinastie care n-a durat, așadar, decât două sute douăzeci de ani; dintre cele două imperii precolumbiene, al aztecilor a ființat mai puțin de două sute de ani (între circa 1335 și 1521), odată cu apariția catastrofală a spaniolilor lui Hernán Cortés; cel al incașilor, în Perú, și mai puțin (de la începutul veacului al XV-lea până la cucerirea lui Francisco Pizarro, în 1533).

Avem chiar civilizații care nu apucă să cunoască faza unitară, cum a fost civilizația bizantină, care n-a stăpânit politic niciodată ansamblul Bisericii răsăritene. Nici grecii din Grecia continentală și din Anatolia (supușii basileului de la Constantinopol), nici bulgarii (probulgarii), nici sârbii lui Ștefan Dușan, mai puțin încă rușii n-au ajuns să domine peste toată lumea ortodoxă, iar cuceririle otomane din secolele al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea au pus capăt oricărei nădejdi de unitate politică a țărilor cuprinse odinioară în cultura Bizanțului.

Două civilizații mari, cea egipteană și cea chineză, au, în schimb, imperii de o extraordinară longevitate. Din istoria antică a Egiptului, nu cunoaștem decât faza finală, după ce, pe la 3300 î.e.n., regatul din sud învinge și cucerește regatul din nord, unificând toată Valea Nilului. Istoricii Antichității socotesc că Regatul Vechi, care se înființează atunci, ține de la circa 2800 la 2300 î.e.n., deci cinci sute de ani, urmat de prima perioadă intermediară, adică de o vreme de tulburări, un ev mediu de vreo două sute cincizeci de ani. Regatul Mijlociu care se naște va dura din 2065 până în 1785, deci circa trei sute de ani, urmat, la rândul său, de o nouă perioadă intermediară, un nou ev mediu, de circa două sute de ani. În sfârșit, Regatul Nou, care cunoaște cele mai mari împliniri și în extindere teritorială (Nubia, Palestina), și în realizări artistice (dinastiile a nouăsprezecea și a douăzecea, Ramses) durează, și el, cinci sute de ani, după care va urma haos, apoi cuceririle asiriană, persană și, în sfârșit, macedoneană (Alexandru), cea care așază în Egipt, pentru o mie de ani, ca o superstructură, cultura elenistică.

Semnificativ și chiar impresionant e faptul că civilizația chineză, care se întinde, și ea, pe o durată de peste două mii de ani, cunoaște, la fel, trei perioade imperiale, întrerupte de două perioade intermediare și urmate de o decadentă definitivă, până la trezirea sub impactul civilizației occidentale. Nici una dintre fazele imperiale nu a ținut mai mult de cinci sute de ani. Tocmai aceasta am vrut să arăt: chiar când unele civilizații au durate totale de peste două mii de ani, *perioadele lor imperiale nu depășesc o jumătate de mileniu*. S-ar zice că e longevitatea firească sau maximă a acestora.

3. La ce ne putem aștepta în cazul Statelor Unite?

Apar mai multe simptome, care ar fi semnul că hegemonia americană nu poate fi de foarte lungă durată. Primul ar fi că profilul etnic al populației Statelor Unite se schimbă acum cu prea mare iuțeală, ceea ce ar putea avea, cu vremea, consecințe importante. De câteva zeci de ani, afluxul populațiilor sărace din America Centrală și de Sud e atât de mare, cu toate piedicile și zăgazurile puse, încât, în mod fatal, compoziția ansamblului populației țării va arăta curând foarte diferit. Proiecțiuni statistice guvernamentale publicate în septembrie 2008 prevăd că americanii albi nu vor mai reprezenta majoritatea populației în anul 2042, rămânând doar 46%, ca rezultat al acestei imigrații masive și incontrolabile și, de asemeni, a natalității mai ridicate în sânul minorităților etnice. Să aibă această perspectivă vreo consecință politică?

Trebuie aici – cerând iertare cititorului – să mă refer din nou la lucrarea mea de filozofie speculativă a istoriei, mai precis la pasajul pe care marele sociolog Raymond Aron l-a considerat cel mai original din teoria mea.³ Am tras acolo, dintr-o constatare a maestrului meu de la Sorbona, istoricul Romei Jérôme Carcopino (care, la rândul său, se inspirase din migăloasele cercetări ale unui romanist german din anii 1880, Carl Neumann, asupra originii înalților magistrați ai Romei) – și anume că formidabila construcție romană fusese, vreme de o sută cinci-

3. Cf. nota I de la p. 9, capitolul „Fenomenul de retragere progresivă a «centralilor» și de ascensiune progresivă a «perifericilor» atunci când societatea complexă atinge faza ei descendentă”, pp. 397–437 și anexe IV–VIII.

zeci de ani, opera a doar câteva zeci de familii patriciene de la Roma —, *concluzia că, în faza ascendentă a unui stat multinațional, puterea e concentrată în mâinile unei infime minorități, atât etnice, cât și sociale*. Ducând cercetările mai departe, am constatat, la rândul meu, cu mirare că îndată după atingerea marelui scop, adică impunerea dominației romane asupra întregului bazin mediteranean, Roma nu mai e condusă de împărați proveniți din Italia, necum din cetatea Romei, ci de provinciali din ce în ce mai periferici (Traian e fiul unui demnitar roman din Hispania și al unei syriene) și, curând, chiar de oameni de neam străin de Italia (Severii sunt pur arabi din Libya, Dioclețian, Constantin și urmașii lor, originari din Dardania, Illyricum, Thracia etc.). Așadar, *în faza descendentă, puterea e din ce în ce mai mult în mâinile „perifericilor“ acelei societăți*.

Dar să evităm răstălmăcirii ale acestei evidențe de fapt: nu „perifericii“ alungă „centralii“ de la putere, ci aceștia nu mai au destulă vlagă și lasă puterea nou-veniților, care, departe de a lichida vechea putere, sunt, dimpotrivă, cei care să străduiesc încetul cu încetul ca fosta împărăție să nu piară cu totul. Un moment am stat la îndoială: nu cumva să fie cazul roman un caz excepțional? Atunci, descoperind întâmplător constatarea că de la a Treia Republică încoace (1871) Franța e guvernată majoritar de meridionali, am căutat cu toată precizia cu putință de unde proveneau guvernanții Franței în ultimul veac al regalității (secolul al XVIII-lea) și de unde cei de după Revoluția din 1789 — căci, contrar teoriei, pe care încearcă mai toți intelectualii francezi s-o acrediteze, a unității milenare a „hexagonului“ francez, Franța dinainte de Revoluția Franceză era un regat multinațional, în care se vorbeau cel puțin opt limbi (limbi, nu dialecte!). Or, în acest stat cu mai multe limbi, miniștrii regelui s-au ales, într-o proporție

de peste 80%, numai de la nord de Loara, de *langue d'oïl*, adică franceză, și dintr-un grup social foarte restrâns, nobilimea (mai puțin cea de spadă, mai veche, și mai mult cea de robă, creată de rege de două-trei sute de ani, ca o pepinieră administrativă). Și nici celelalte 20% nu erau, cei mai mulți, originari din provincii, ci mai mult străini, tocmiți de rege pentru însușiri profesionale, militare sau financiare (ca, la începutul veacului al XVIII-lea, faimosul scoțian John Law, inventatorul monedei de hârtie, și, la sfârșitul veacului, elvețianul Jacques Necker, care încearcă zadarnic restabilirea financiară a regatului). La Revoluție – răsturnare totală: mai toate „figurile de proră” sunt periferice: meridionali, alsacieni, bretoni, protestanți, evrei (Jean-Paul Marat), în sfârșit micul corsican Napoleone Buonaparte, care, dacă se năștea cu câteva luni înainte, nu se năștea francez și care, la nouă ani, când e trimis intern – săracul! – la școala militară de la Brienne, nu știe boacă de franceză! Continuând apoi o dificilă cercetare a originii prim-miniștrilor de la 1871, încoace am constatat că Franța e guvernată din ce în ce mai puțin de cei care au construit-o (francezii de la nord de Loara) și din ce în ce mai mult de periferici. Culmea s-a petrecut acum, la ultimele alegeri prezidențiale: mai întâi, cei patru candidați ai partidului socialist și ai întregii stângi au fost patru evrei: Fabius, Hollande, Strauss-Kahn, Jack Lang, până s-au desemnat s-o desemneze pe frumușica concubină a unuia dintre cei patru, François Hollande. Iar adversarul de dreapta care a învins-o e pe jumătate de origine ungară, pe jumătate evreiască sefardă de la Salonic. Ne aflăm exact ca în ultima fază a Imperiului Roman târziu.

Guvernanții Marii Britanii de la începutul veacului al XVIII-lea până acum mi-au oferit aceeași curbă, mai puțin marcantă însă decât în cazul francez. Timp de o sută

cincizeci de ani, până la mijlocul secolului al XIX-lea, guvernanții sunt, cu toții, englezi, cu exceptarea scoțienilor, a galezilor și, bineînțeles, a irlandezilor catolici – cu toate că englezii nu reprezintă decât 50% din ansamblu; de-abia spre sfârșitul anilor 1860 încep să apară doi mari premieri „periferici“, scoțianul William Ewart Gladstone și evreul Benjamin Disraeli. Apoi cele două categorii se vor echilibra, dar nu se va ajunge încă la dezechilibrul atât de vizibil în cazul francez.

Trecând la altă împărăție multinațională, Rusia, vedem că, până la revoluția bolșevică, prim-miniștrii sau miniștrii de externe nu aparțin decât la două categorii: ruși adevărați și ceea ce am numit global „baroni balți“, adică cei de origine germanică (nemțească, suedeză, olandeză), care, de la Petru cel Mare înainte, au contribuit la procesul de occidentalizare a Rusiei. Nici un periferic nu accede la putere – nici ucrainean, nici polonez, nici finlandez, nici moldovean, nici georgian, nici evreu și, bineînțeles, nici un turanic, tătar, kalmâc, kirghiz etc. –, cu toate că, împreună, reprezintă peste o jumătate din populație. În 1917, răsturnare totală, ca în precedentul francez: în primul Politbiuro, cum am spus mai sus, numai „un sfert de rus“, Lenin!

Rămânea o singură țară mare, cu populație de cea mai largă varietate: SUA. Căutând originea celor patru principali magistrați ai Statelor Unite – președinte, vicepreședinte, secretar de stat și *Chief Justice*, de la nașterea uniunii și până la președintele John Fitzgerald Kennedy – la Biblioteca Națională din Washington (Library of Congress, care posedă, în chip aparent surprinzător, cea mai bună secție de genealogie dintre toate marile biblioteci pe care le cunosc), am descoperit că în această țară cât o jumătate de continent, în continuă extindere și prefacere, grupul etnic care era la temelia înființării statului

după 1776 și care nu depășea 50% din total, protestanții de obârșie anglo-saxonă, dețineau totalitatea acelor magistraturi, fără excepție, vreme de aproape două veacuri. Din punct de vedere social, au fost și unii ieșiți din straturi modeste, ca, de pildă, generalul Grant sau Abraham Lincoln, dar marea majoritate proveneau din acea elită care pornise revoluția, dintre acei *fathers of the Revolution*. Unii s-au succedat la președinție din tată în fiu sau de la unchi la nepot. Familii care se distinseseră în veacul al XVIII-lea, ca Stevenson, Cabot-Lodge, Roosevelt, Schuyler etc., dădeau generații de înalți demnitari. Culmea o reprezintă cazul președintelui Franklin Roosevelt, deoarece, căsătorit cu o vară născută tot Roosevelt, perechea se înrudea cu doisprezece foști președinți ai Statelor Unite! Nici în statele de structură aristocratică din Europa apuseană n-am întâlnit o selecție mai elitistă, așa că imaginea Statelor Unite ca democrație eminamente egalitară trebuie oarecum amendată. Kennedy, irlandez și catolic, e, așadar, primul periferic care ajunge să ocupe, în toamna anului 1960, una dintre primele magistraturi ale țării. Și nu e lăsat să-și isprăvească mandatul. Dar, cum se întâmplă adesea în Istorie, crima nu-și atinge țelul, ci are efect de bumerang. Asasinarea lui Kennedy va stârni, din patru în patru ani, la fiecare nouă alegere prezidențială, tot mai multe candidaturi „periferice”: Muskie era polonez, Dukakis grec, Henry Kissinger, influentul ministru de externe (*Secretary of State*) sub doi președinți, evreu născut în Germania; negrul Collin Powell ajunge, și el, *Secretary of State* și chiar nominalizat la candidatura prezidențială. În fine, campania electorală pentru alegerile prezidențiale din noiembrie 2008 aduce în primul eșichier al notorietății pe metisul Barack Obama, desemnat candidat la președinție de Partidul Democrat. Indiferent dacă trece sau nu, e

de-acum extraordinar de semnificativ ca, la patruzeci și cinci de ani după asasinarea primului președinte periferic, Kennedy, candidatul unei jumătăți din electoratul american să fie și mai periferic. S-a întors o pagină a Istoriei, și americanii intră probabil, încet, dar sigur, în faza în care vor fi guvernați din ce în ce mai mult de periferici. Repet că accederea perifericilor nu e o cauză de decadentă, ci doar un simptom al începutului de decadentă – *trebuie s-o privim ca pe un barometru al schimbării*, și deci, în cazul prezent, ca pe un semn probabil de durată mai scurtă a hegemoniei americane, care totuși nu cred să fie pusă în primejdie de actualele răbufniri belicoase și șantaje ale Rusiei, întemeiate pe deținerea unor imense resurse de energie. Ele nu vor schimba cu nimic echilibrul puterilor pe planetă. Brutala incursiune militară în Georgia, în vara anului 2008, va avea efect de bumerang, accelerând investițiile occidentale în acea țară și pregătind intrarea ei în NATO. Probabil, în lanț, și a Ucrainei.

Voi adăuga însă un ultim motiv de îndoială asupra longevității hegemoniei americane: studiul civilizațiilor ne arată că întotdeauna profundele mutații petrecute în viața spirituală – artă, gândire, credințe – care se întâmplă la trecerea de la o civilizație la alta apar după începutul scăderii puterii politice, uneori chiar cu veacuri mai târziu. Or, în cazul civilizației noastre, observăm un fenomen cu totul excepțional, extraordinar, nefiresc față de modelul tuturor civilizațiilor defuncte, anume că bruște și adânci schimbări în știință, filozofie, în toate artele, alături de o scădere enormă înregistrată la nivelul practicării religiei creștine, *au început subit în primii ani ai veacului al XX-lea*, deci cu mult înainte de o relativă închegare politică, adică de apariția unei eventuale unice puteri

hegemonice, „imperiale“. Într-adevăr, în scurtul răstimp dintre 1905 și 1913 (înainte de Primul Război Mondial și cu totul independent de acest fenomen politic), apar adevărate revoluții în toate domeniile gândirii și artei – iar dacă folosesc termenul „revoluție“ este fiindcă, în toate cazurile pe care le voi enumera, pe scurt avem a face cu o cotitură radicală față de lenta evoluție din veacurile anterioare. În sculptură, apare un Constantin Brâncuși, a cărui operă contrastează brutal cu evoluția sculpturii de la Michelangelo și Donatello până la Auguste Rodin și Aristide Maillol; în muzică, Béla Bartók, Igor Stravinski și cei trei compozitori austrieci inițiatori ai dodecafonismului serial (Arnold Schönberg, Alban Berg, Anton Webern) rup și ei continuitatea de la Claudio Monteverdi și Giovanni Pierluigi da Palestrina până chiar la Claude Debussy; în literatură, cu Guillaume Apollinaire, Franz Kafka, Tristan Tzara, Urmuz, James Joyce, Samuel Beckett, Eugène Ionesco și alții apar fantezia debordantă sau triumful impertinent al absurdului; în științe, teoria relativității a lui Einstein și psihanaliza lui Freud introduc, și ele, o ruptură cu o lungă tradiție anterioară. Am putea înmulți exemplele.

De asemenea, revoltele haotice ale tineretului împotriva oricărei rânduieli tradiționale, din ce în ce mai dese și mai sălbătice, pot fi, și ele, privite ca o dereglare în adâncime a societății. Să fi avut dară dreptate Berdiaev cu *Un nou ev mediu* (1920)?

Socot că da, și atunci ar însemna că vremea „împărăției“ Statelor Unite va fi neapărat de scurtă durată, pentru a lăsa locul unei lungi perioade de dezordine generală și tulburări haotice.

Aici ia sfârșit îndatorirea ce mi-am luat-o de *gâcitor* în stele.

INDICE DE NUME DE PERSOANE

- Adenauer, Konrad** (1876–1967) 92, 93
- Ahemenizi** (dinastie persană) 118
- Alexandru I Karagheorghevici** (1888–1934, rege al Iugoslaviei 1921–1934) 62, 64
- Alexandru III** (1845–1894, țar al Rusiei 1881–1894) 38
- Alexandru Macedon** (cel Mare) (356–323 î.e.n., rege al Macedoniei 336–323) 23, 118, 119
- Antonescu, Ion** (1882–1946) 70, 72, 75, 78, 79, 88
- Apollinaire, Guillaume** (1880–1918) 126
- Aron, Raymond** (1905–1983) 120
- Atatürk, Mustafa Kemal** (1881–1938) 56
- August** (Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus, împărat roman 64–14 î.e.n.) 21
- Averescu, Alexandru** (1859–1938) 46, 48, 50
- Badoglio, Pietro** (1871–1956) 76
- Balfour, Arthur James** (1848–1930) 100
- Bartók, Béla** (1881–1945) 126
- Beaumont, Gustave de** (1802–1865) 26
- Beckett, Samuel** (1906–1989) 126
- Berdiaev, Nikolai Aleksandrovici** (1874–1948) 127
- Berg, Alban** (1885–1935) 126
- Bismarck, Otto von** (1815–1898) 23, 31, 33, 34
- Bormann, Martin** (1900–1945) 82
- Brâncuși, Constantin** (1876–1957) 126
- Brătianu, Dinu** (1866–1950) 72
- Brătianu, Ion** (1864–1927) 36, 47, 50, 51, 56, 57
- Braun, Eva** (1912–1945) 81
- Broché, Șerban** 9
- Brusilov, Aleksei Alekseiivici** (1853–1926) 45
- Bülow, Karl von** (1846–1921) 42

- Caesar, Caius Iulius** (100 sau 101–44 î.e.n.) 14, 106
- Carcopino, Jérôme** (1881–1970) 120
- Carol cel Mare (Charlemagne)** (747–814, rege al francilor 768–814, împărat al Occidentului 800–814) 93
- Carol Cutezătorul (Charles le Téméraire)** (1433–1477, duce de Burgundia 1467–1477) 17
- Carol I** (1837–1914, domn 1866–1881 și rege al României 1881–1914) 36, 40
- Carol II** (1893–1953, rege al României 1930–1940) 70
- Carol Quintul** (1500–1558, împărat german 1519–1556) 17–19, 33, 111
- Carol V de Habsburg** *vezi* Carol Quintul
- Chamberlain, Neville** (1869–1940) 63, 67
- Churchill, Winston Leonard Spencer** (1876–1965) 67, 69, 81, 87, 89
- Cian Kai-Și (Jiang Jieshi)** (1887–1975) 24, 91
- Ciandragupta (Sandrocotos)** (c. 320–296 î.e.n.) 15
- Clemenceau, Georges** (1841–1929) 51, 57
- Constantin cel Mare (Caius Flavius Valerius Aurelius Constantinus** 270/288–337, împărat roman 306–337) 121
- Constantin I** (1868–1923, rege al Greciei 1913–1917; 1920–1922) 44
- Coudenhove-Kalergi, Richard** (1894–1972) 92
- Curzon of Kedleston, George Nathaniel** (1859–1925) 89
- Daladier, Édouard** (1884–1970) 63, 64
- Darlan, François** (1881–1942) 75
- Debussy, Claude** (1862–1918) 126
- Denikin, Anton Ivanovici** (1872–1947) 55
- Dioclețian (Caius Aurelius Valerius Diocles Diocletianus** 245–313, împărat roman 284–305) 19, 121
- Disraeli, Benjamin** (1804–1881) 33, 123
- Donatello, Donato di Betto Bardi zis** (1386–1466) 126
- Dönitz, Karl** (1891–1980) 81
- Dreyfus, Alfred** (1859–1935) 100
- Dukakis, Michael** (n. 1933) 125
- Einstein, Albert** (1879–1955) 126
- Eisenhower, Dwight David** (1890–1969) 75
- Eltân, Boris** (1931–2007) 110
- Esterházy (familia)** 37

- Fabius, Laurent** (n. 1946) 122
- Ferdinand de Aragon** (Catholicul) (1452–1516) 17
- Ferdinand de Habsburg** (1503–1564, împărat german 1556–1564) 19
- Ferdinand II Catholicul** *vezi* Ferdinand de Aragon
- Filip II de Habsburg** (fiul lui Carol Quintul) (1527–1598, rege al Spaniei 1556–1598) 19
- Filip V de Bourbon** (1683–1746, rege al Spaniei 1700–1724; 1724–1746) 21
- Foch, Ferdinand** (1851–1929) 53, 67
- Francisc I** (1494–1547, rege al Franței 1515–1547) 18, 19, 33
- Francisc II de Habsburg** (1768–1835, împărat german 1792–1806, apoi împărat ereditar al Austriei [Francisc I] 1804–1835) 31
- Francisc II Rákóczi** (1676–1735) 36
- Frederic II cel Mare** (1712–1786, rege al Prusiei 1740–1786) 22
- Freud, Sigmund** (1856–1939) 126
- Gallieni, Joseph** (1849–1916) 42
- Gamelin, Maurice** (1872–1958) 67
- Gaulle, Charles de** (1890–1970) 68
- Gladstone, William Ewart** (1809–1898) 123
- Goebbels, Joseph Paul** (1897–1945) 82
- Gorbaciov, Mihail Sergheievici** (n. 1931) 109, 110
- Göring, Hermann** (1893–1946) 69, 82
- Groza, Petru** (1884–1958) 90
- Habsburg** (dinastie) 17
- Herzl, Theodor** (1860–1904) 100
- Hess, Rudolf** (1894–1987) 82
- Hindenburg, Paul von Benckendorff und von** (1847–1934) 43, 61
- Hitler, Adolf** (1889–1945) 23, 60–65, 69, 70, 71, 74, 77, 80–82, 88
- Hollande, François** (n. 1954) 122
- Hrușciov, Nikita Sergheievici** (1894–1971) 102, 105
- Hugo, Victor** (1802–1885) 115
- Ioan Paul II** (1920–2005) 108, 109
- Ionescu, Eugène** (1912–1994) 126
- Ionescu, Take** (1858–1922) 50

Iorga, Nicolae (1871–1940) 116
 Isabela de Castilia (Catolica) (1451–1504) 17, 101
 Jellicoe, John (1859–1935) 48
 Joffre, Joseph (1852–1931) 42, 43, 45
 Joyce, James (1882–1941) 126
 Jukov, Gheorghe Konstantinovi (1896–1974) 82
 Kafka, Franz (1883–1924) 126
 Kennedy, John Fitzgerald (1917–1963) 105, 124, 125
 Kerenski, Aleksandr Fedorovi (1881–1970) 49
 Khomeiny, Ruhollah Mussawi Hendi (1902–1989) 108
 Kissinger, Henry (n. 1923) 125
 Kluck, Alexander von (1882–1944) 42
 Kolceak, Aleksandr Vasilievici (1873–1920) 51
 Kollontai, Aleksandra (1872–1952) 79
 Kun, Béla (1886–1938) 56
 Lang, Jack (n. 1939) 122
 Laval, Pierre (1883–1945) 74
 Law, John (1671–1729) 122
 Lenin, Vladimir Ilici Ulianov zis (1870–1924) 49, 123
 Leopold II (1835–1909, rege al belgienilor 1865–1909) 33

Leopold III (1901–1983, rege al belgienilor 1934–1951) 67
 Li Săn Man (Syngman Rhee) (1875–1965) 95
 Lindbergh, Charles (1902–1974) 73
 Lloyd George, David (1863–1945) 51, 57
 Ludendorff, Erich (1865–1937) 43, 52, 54
 Ludovic XIV cel Mare (Regele-Soare) (1638–1715, rege al Franței 1643–1715) 20, 21, 23, 111
 Ludovic XV (1710–1774, rege al Franței 1715–1774) 21
 Ludovic XVI (1754–1793, rege al Franței 1774–1791) 33
 MacArthur, Douglas (1880–1964) 83, 95
 Mackensen, August von (1849–1945) 50
 Maillol, Aristide (1861–1941) 126
 Maniu, Iuliu (1873–1953) 72
 Manstein, Erich von Lewinski zis Erich von (1887–1973) 77
 Mao Zedong (Mao Tzedun) (1893–1976) 24, 91, 95
 Marat, Jean-Paul (1743–1793) 122
 Marghiloman, Alexandru (1854–1925) 50

- Maria a României (1875–1938, regină a României 1914–1927) 50
- Maria de Burgundia (1457–1482) 17
- Maria Tereza (1717–1780, împărăteasa Austriei 1740–1780) 37
- Marx, Karl (1818–1883) 26
- Mathias Corvinul (1440 sau 1443–1490, rege al Ungariei 1458–1490) 36
- Maurya (clan indian) 15
- Mavrocordat Exaportul, Alexandru (1641–1709) 96
- Maximilian de Habsburg (1459–1519, împărat german 1508–1519) 17
- Mazarin, Jules (cardinal) (1602–1661) 20
- Michelangelo Buonarroti (1475–1564) 126
- Mihai I (n. 1921, rege al României 1927–1930 și 1940–1947) 70
- Mikolajczyk, Stanisław (1901–1966) 90
- Mirabeau, Victor de Riqueti marchiz de (1715–1789) 10
- Molotov, Viaceslav Mihailovici Skriabin (1890–1986) 65
- Moltke, Helmuth von (1800–1891) 31
- Monnet, Jean (1888–1979) 92
- Monteverdi, Claudio (1567–1643) 126
- Montgomery of Alamein, Bernard Law (1887–1976) 76, 82
- Mountbatten of Burma, Louis (1900–1979) 83
- Munteanu, Bazil (1897–1972) 10
- Muskie, Edmund Sixtus (1914–1996) 124
- Mussolini, Benito (1883–1945) 61, 63, 74, 76
- Nanu, Fred(eric) (ministru plenipotențiar la Stockholm) 79
- Napoleon I Bonaparte (1769–1821, împărat al francezilor 1804–1814 și 1815) 22, 23, 27, 31, 32, 111, 115, 122
- Napoleon III (1808–1873, împărat al francezilor 1852–1870) 31, 96
- Napoleone Buonaparte *vezi* Napoleon I
- Nasser, Gamal Abdel (1918–1970) 99, 102
- Necker, Jacques (1732–1804) 122
- Nehru, Jawaharlal (1889–1964) 99
- Neumann, Carl 120
- Nicolae II (1868–1918, țar al Rusiei 1894–1917) 49
- Obama, Barack (n. 1961) 125
- Orlando, Vittorio Emanuele (1860–1952) 57

- Pahlavi Aryamehr, Mohamad Reza** (1919–1980) 107, 108
- Palestrina, Giovanni Pierluigi da** (1525–1594) 126
- Paul** (prinț regent al Iugoslaviei 1934–1941) 70
- Paulus, Friedrich** (1890–1957) 77
- Petacci, Clara** (1912–1945) 76
- Pétain, Philippe** (1856–1951) 68, 74
- Petru cel Mare** (1672–1725, țar 1682–1725 și împărat al Rusiei 1721–1725) 123
- Petru II** (rege al Iugoslaviei 1934–1945; refugiat din 1941 la Londra) 71
- Powell, Colin** (n. 1937) 125
- Qin** (dinastie chineză secolul X–207 î.e.n.) 14
- Qin Shi Huangdi** (Tsin Ce Huang Ti) 14
- Quisling, Vidkun** (1887–1945) 79
- Rabelais, François** (c. 1494–1553) 18
- Rădescu, Nicolae** (1876–1953) 90
- Rakovski, Hristian** (1873–1941) 56
- Reagan, Ronald** (1911–2004, președintele SUA 1984–1988) 25, 109
- Reynaud, Paul** (1878–1966) 68
- Ribbentrop, Joachim von** (1893–1946) 65
- Rodin, Auguste** (1840–1917) 126
- Rommel, Erwin** (1891–1944) 76, 80
- Romulus Augustulus** (c. 461–476, împărat roman 475–476) 16, 118
- Roosevelt, Franklin Delano** (1882–1945) 58, 60, 69, 72–75, 81, 87, 89, 124
- Roosevelt, Theodore** (1858–1919) 72
- Rotschild, Lord** (președinte onorific al Federației Sioniste din Marea Britanie și Irlanda) 100
- Saint-Aulaire, contele de** 51
- Schönberg, Arnold** (1874–1951) 126
- Schuman, Robert** (1886–1963) 92, 93
- Severii** (familia) 121
- Sima, Horia** (1906–1993) 70
- Spengler, Oswald** (1880–1936) 9, 10
- Stalin, Iosif Vissarionovici Djugașvili** (1879–1953) 77, 81, 101, 108
- Stanley, Henry Morton** (1841–1904) 34

- Stauffenberg, Claus Schenk von** (1907–1944) 80
- Strauss-Kahn, Dominique** (n. 1949) 122
- Stravinski, Igor** (1882–1971) 126
- Suleiman (Soliman) Magnificul** (1494–1566, sultan otoman 1520–1566) 18
- Șcerbacev, Dmitri** 50
- Ștefan I cel Sfânt** (c. 970–1038, duce 997–1000, rege al Ungariei 1000–1038) 36
- Ștefan IV Dușan** (rege al Serbiei 1331–1355) 118
- Știrbei, Barbu** 78
- Thucydides** (460–395 î.e.n.) 5
- Tito, Josip Broz** (1892–1980) 92
- Tocqueville, Alexis Charles Clérel de** (1805–1859) 26, 27, 111
- Toynbee, Arnold** (1889–1979) 9, 10, 14
- Traian (Marcus Ulpius Traianus, 53–117, împărat roman 98–117)** 121
- Truman, Harry S.** (1884–1972) 81, 89, 95
- Tzara, Tristan** (1896–1963) 126
- Urmuz (Demetru Demetrescu-Buzău)** (1883–1923) 126
- Vaida-Voevod, Alexandru** (1872–1950) 56
- Venizelos, Eleftherios** (1864–1936) 44
- Victor Emmanuel III** (1869–1947, rege al Italiei 1900–1946) 61, 63, 76
- Victoria I** (1819–1901, regină a Marii Britanii și a Irlandei 1837–1901, împărăteasă a Indiilor 1876–1901) 33
- Vișoianu, Constantin** (1897–1994) 78
- Voltaire, François Marie Arouet zis** (1694–1778) 21
- Vranghel, Piotr Nikolaievici** (1878–1928) 55
- Webern, Anton von** (1883–1945) 126
- Wei** (veche dinastie chineză) 14
- Weygand, Maxime** (1867–1965) 67
- Wilson, Thomas Woodrow** (1856–1924) 57, 58, 73
- Wojtyła, Karol Jozef** *vezi* Ioan Paul II
- Young, Owen D.** (1874–1962) 60

INDICE DE DENUMIRI GEOGRAFICE

- Afganistan 38, 116
Africa 10, 34, 38, 75, 97, 98, 117
Africa de Nord 76, 98
Africa de Nord franceză 75, 98
Africa de Sud (Republica) 100
Africa de Sud 100
Albania 44, 70
Algeria 68, 75, 107
Alsacia 20, 35
America Centrală 54, 120
America de Sud 117, 120
America precolumbiană 12
Anatolia 56, 118
Anglia 5, 16, 19, 21, 32–34, 37–39, 41, 43–45, 63, 64, 67–69, 102
Arabia 118
Aragon 17
Ardeal 46
Arhanghelsk 77
Asia 10, 21, 24, 38, 97
Asia Centrală 117
Atena 5
Atlantic 73, 87, 92
A Treia Republică 121
Austria 17, 19, 35, 37, 40, 55–57, 63
Austro-Ungaria 35, 37–41, 44–46, 50, 51, 54, 55
Bagdad 38
Balcani 32
Balcanică (Peninsula) 37
Banat 35, 36, 46, 56
Bandung 99
Basarabia 50, 52, 55, 70, 81
Belgia 33, 34, 39, 41, 43, 57, 59, 67, 92
Berlin 22, 25, 32, 33, 37, 62, 65, 69, 70, 72, 81, 82, 89, 91, 94, 110
Berlinul de Est 90
Berlinul de Vest 91
Bielorusia 89, 110
Birmania 83
Birmingham 69
Bizanț 118
Borneo 83
Bosnia 37, 38, 40
Bosnia-Herțegovina 39
Brest-Litovsk 51, 55

- Bruxelles 92
 Bucovina 35, 45–47, 56, 70
 București 5, 9, 44, 51, 52, 54, 56, 79, 107
 Budapesta 36, 56, 79
 Bulgaria 16, 38, 44, 46, 51, 55, 56, 70, 71, 90
 Burgundia 17, 18
 Cadrilater 44, 46, 51, 70
 Cambodgia 96
 Camerun 34
 Carpați 46, 51
 Carpații Meridionali 47
 Carpații Orientali 47
 Cartagina 10
 Casablanca 80
 Castilia 17
 Caucaz 44, 76, 109
 Cehia 16, 20, 35, 36, 55, 63, 64, 80, 89, 110
 Cehoslovacia 63–65, 90
 Chile 99
 China 14, 25, 54, 73, 88, 91, 95, 99, 104
 Chișinău 51
 Cipru 33, 44
 Cisiordania 102
 Coburg 89
 Commonwealthul britanic 88, 100
 Compiègne 68
 Comunitatea Statelor Independente 110
 Confederația Germană 31, 35
 Congo (fluviu) 34
 Congo (stat) 34
 Constantinopol 17, 36, 118
 Coreea 25, 94, 95, 97, 104, 117
 Coreea de Nord 95, 96
 Coventry 69
 Craiova 70
 Creta (insula) 71, 116
 Crimeea 44, 76, 81
 Croat (Regatul) 36
 Croația 16, 35, 44, 55
 Cuba 105
 Danemarca 34, 67, 92, 93
 Danzig 65, 66, 133
 Dardania 121
 Diên Biên Phu 97
 Dobrogea 46, 47, 51
 Don 71, 76, 77
 Dunăre 46, 47, 96
 Dunkerque 67
 Egipt 10, 34, 44, 75, 76, 99, 101–103, 106, 118, 119
 Elba 81, 89
 Estonia 66, 70
 Etiopia 34, 63, 75, 76
 Europa 10, 16–24, 26, 27, 31, 32, 33, 36–38, 46, 47, 55, 61, 73, 74, 81, 92, 93, 94, 100, 101, 104, 106, 108, 124
 Europa Centrală 57
 Europa de Vest 17
 Europa Occidentală 10, 17, 92, 94, 104, 124
 Europa Orientală 57
 Extremul Orient 91, 98

- Fashoda** 38
Filipine 83
Finlanda 55, 66
Flandra 17, 20
Focșani 48, 50
Formosa (Taiwan) 91
Franța 5, 16, 18–22, 24, 31–35, 38–41, 43, 45, 46, 51–53, 55, 57–59, 62–65, 67–69, 72, 73, 75, 81, 88, 89, 92, 93, 100, 102–104, 107, 108, 121, 122
Galați 48, 79
Galileea 10
Galiția 35
Gallia 15, 16
Gaza (fâșia) 102
Georgia 55, 125
Germania 5, 16–18, 20, 22–25, 31–36, 38–41, 44, 46–48, 50–55, 59–74, 78–81, 83, 88–90, 92–94, 101, 103, 110, 111, 125
Germania de Vest 91
Golan (înălțimile) 102
Golful Finic 67
Grecia 10, 38, 44, 55, 62, 70, 71, 118
Groenlanda 73
Hanoi 97
Harappa 12
Hawaii (insulele) 73, 74, 82
Hertegovina 37, 38
Himalaya 12
Hiroshima 24, 83, 94
Hispania 15, 121
Ialta 81, 82, 95
Illyricum 121
Imperiul Austriac 31
Imperiul Bizantin 17, 118
Imperiul Otoman 12, 15, 19, 33, 37
Imperiul Roman 14, 16, 117, 123
India 15, 21, 33, 63, 98, 99, 103, 117
Indiile Olandeze (arhipelag) 83
Indochina 25, 34, 73, 83, 96, 104, 106, 116
Indonezia 98, 99, 117
Iordania 101, 102
Irak 107, 108, 116
Iran 25, 77, 107, 108
Islanda 73, 92
Israel *vezi* Statul Israel
Italia 15–17, 34, 35, 45, 46, 57, 61–63, 65, 68, 70, 72, 74, 76, 92, 103, 104, 121
Iugoslavia (Regat) 62
Iugoslavia 63, 64, 70, 71, 99, 116
Japonia 25, 38, 45, 58, 65, 72–75, 81–83, 94, 95, 117
Java 83
Jütland (strâmtoare) 48
Kaliningrad 89
Karelia 67

- Karlowitz 96
 Kerci 76
 Köln 92
 Königsberg 89
 Kremlin 102
 Kuweit 116

 Ladoga (lacul) 67
 Laos 96
 Lausanne 56
 Leningrad 71, 72
 Letonia 66, 70
 Libia 34, 75, 76
 Libya 121
 Lisabona 22
 Lituania 66, 70
 Londra 51, 65, 68, 69, 90, 102
 Lorena 35
 Lotharingia 93
 Lübeck 89
 Luxemburg 92

 Madagascar 34
 Maginot (linia) 63, 66, 67
 Manciuuria 94
 Mannerheim (linia) 67
 Mărășești 48
 Mărăști 48
 Marea Azov 71, 76
 Marea Baltică 46, 89
 Marea Britanie 24, 32, 38, 41,
 44, 46, 52, 55, 57–59, 62,
 63, 65, 67–69, 72, 73, 78,
 81, 87–89, 92, 93, 101, 103,
 123
 Marea Mediterană 71, 102, 106

 Marea Neagră 44, 46
 Marna 42, 43, 52
 Maroc 34, 75, 117
 Marsilia 64
 Mers el Kebir 68
 Mexic 12, 15, 17
 Midway (insula) 83
 Minsk 110
 Mohenjo Daro 12
 Moldova 46, 48, 50, 52, 78
 Moscova 65, 67, 70, 71, 90,
 105, 110
 München 63, 64
 Muntenegru 44
 Muntenia 46, 47
 Munții Apuseni 56
 Murmansk 55, 71
 Nagasaki 24, 83
 Nămolosa 48

 Narvik 67
 Neuilly 56
 Niger 34, 103
 Nistru 71, 72
 Norvegia 67, 79, 92
 Nubia 119
 Nürnberg 82

 Oceanul Indian 105
 Oceanul Pacific 34, 58, 73, 74,
 83
 Odessa 48, 50, 55, 71
 Oituz 48
 Olanda 67, 92
 Orientul Mijlociu 12, 15, 107,
 118

- Pakistan** 98
Palestina 100, 101, 119
Panmunjon 95
Paris 9, 42, 52, 64, 79, 104, 197
Pavia 18, 19
Pearl Harbour 73, 82
Persia 38
Peru 12, 15, 17, 118
Petrograd 133
Polonia 16, 55, 61, 63, 65, 66, 71, 81, 89, 90, 96, 107, 108, 110
Porțile de Fier 46
Portugalia 34, 35, 92
Protectoratul Boemiei și Moraviei 64
Prusia 22, 31
Prusia Orientală 43, 65, 66, 89
Pyongyang (Phenian) 95

Regatul Franței 18, 20
Regatul Iugoslaviei 62
Regatul Mijlociu (Egipt) 119
Regatul Nou (Egipt) 119
Regatul Qin 14
Regatul României 52
Regatul Vechi (Egipt) 119
Reims 81
Reni 71
Republica de la Weimar 59, 61, 90
Republica Democrată Germană 90, 110
Republica Federală Germană 92
Republica Franceză 39

Republica Niger 103
Republica Sovietică Socialistă Ucraina 89
Roma 14, 62, 70, 72, 93, 106, 118, 121
România 36, 40, 44–47, 50–52, 54, 56, 57, 63–65, 70, 71, 78–81, 88, 90, 110
Rostov (pe Don) 71, 76
Ruhr (regiunea) 59
Rusia (țaristă) 55
Rusia 16, 24, 26, 27, 32, 33, 38–41, 44–46, 49, 50, 54, 56, 61, 71, 76, 87, 89, 96, 98, 110, 111, 123, 125
Rusia Sovietică 51

Sadowa 35
Saigon 97
Saint-Germain 56
Salonic 44, 46, 47, 123
San Francisco 81, 88
Sankt Petersburg 22, 39, 49, 133
Sarajevo 40
Sedan 67
Sena 42
Serbia 16, 39, 40, 45, 46, 57
Serbia Mare 62
Seul 95
Sevastopol 76
Sèvres 56
Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană 5, 17, 31, 36, 93, 96
Sicilia 17, 76

- Siegfried (linia) 63, 66
 Silezia 66
 Sinai (peninsula) 102
 Siret 47
 Siria 101–103
 Slovacia 35, 55, 63, 64
 Somalia britanică 75
 Somme 43
 Spandau 82
 Spania 10, 16–19, 21, 33, 34, 61, 62, 99, 103, 105, 111
 Sparta, 5, 6
 Stalingrad 77, 78
 Statele Unite ale Americii 6, 25, 57, 58, 60, 72, 74, 75, 78, 87–89, 92, 95–97, 99, 100, 102–106, 108–111, 113, 115, 116, 120, 123
 Statul Israel 100–103
 Stavropol 109
 Stepa Kalmâcă 77
 Stockholm 78, 79
 SUA (Statele Unite ale Americii) 6, 22–27, 45, 48, 54, 55, 57, 58, 60, 69, 72–75, 81, 87, 88, 94, 102, 104, 105, 123
 Sudan 38, 44
 Sudeți/regiunea sudetă 63, 89
 Suez (Canalul) 33, 44, 102
 Sumatra 83
 Taganrog 76
 Tailanda 83
 Tannenberg 43
 Teheran 108
 Teschen (regiunea) 63
 Thracia 121
 Togo 34,
 Tokyo 70, 72
 Toulon 68
 Transilvania 32, 35, 36, 45, 46, 56, 96
 Transilvania de Nord 70, 72, 79, 88
 Trianon 56
 Tunisia 34, 35, 76
 Turcia 17, 33, 38, 43, 44, 46, 51, 55, 56, 96, 105
 Țarițan 77
 Țările de Jos 17
 Ucraina 35, 55, 89, 110, 125
 Ucraina Subcarpatică 35
 Ungaria 16, 35–37, 55, 56, 59, 61, 63, 64, 70, 71, 90, 96, 102, 107, 110
 Uniunea Sovietică 6, 65, 69, 74, 75, 78, 79, 81, 87, 88, 90, 99, 101–106, 109, 110, 115
 URSS (Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste) 23–25, 49, 66, 70, 71, 79, 81, 87–89, 92, 94, 99, 102, 104, 105, 109, 110
 Utrecht 21
 Vâborg 67
 Valea Indusului 12, 116
 Valea Nilului 116, 119
 Varșovia 79, 107

Vatican 108	Vietnamul de Sud 97
Vechiul Continent 15, 73	Viipuri 67
Veneția 96	Vladivostok 55, 77
Verdun 43, 45, 47, 52	Voivodina 35
Versailles 6, 21, 37, 55–59, 62, 89, 101	Volga 77
Vichy 68, 75	Voronej 77
Viena 39, 70	Welsh 123
Vietnam 96, 97	Westfalia 5, 20, 23

CUPRINS

Tema lucrării	5
---------------------	---

I. INCURSIUNE ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ

Fazele ce apar organic la toate civilizațiile.

Civilizația Occidentală a intrat, de cinci sute de ani, în penultima fază, cea a luptei pentru hegemonie sau a erei „regatelor combatante“.

Etapile acestei faze	7
----------------------------	---

1. Definiție	11
--------------------	----

2. Succesiunea fazelor	13
------------------------------	----

3. Cazul civilizației occidentale	15
---	----

II. SCHIȚA DESFĂȘURĂRII

„RĂZBOIULUI DE ȘAPTEZECI ȘI ȘAPTE DE ANI“

Primul Război Mondial (1914–1918).

Perioada interbelică.

Al Doilea Război Mondial (1939–1945).

„Războiul Rece“ (1945–1991)	29
-----------------------------------	----

1. Desfășurarea campaniilor militare (august 1914–noiembrie 1918)	40
--	----

2. Revoluția Rusă și urmările ei	49
--	----

3. Tratatul de pace	55
---------------------------	----

4. Perioada interbelică	59
-------------------------------	----

5. Succesiunea venirii la putere a partidelor de extremă dreaptă în Europa	61
---	----

6. <i>Începe politica externă agresivă a lui Hitler</i>	62
7. <i>Al Doilea Război Mondial (1939–1945)</i>	65
8. <i>Schiță sumară a diverselor campanii din Al Doilea Război Mondial pe toate fronturile – pe uscat, pe mare, în aer</i>	66
9. <i>Războiul aerian deasupra Angliei</i>	68
10. <i>Războiul în Răsărit</i>	71
11. <i>Statele Unite ale Americii se află în stare de război cu Japonia, Germania și Italia (7 decembrie 1941)</i>	72
12. <i>Al doilea an de război în Rusia</i>	76
13. <i>E doborâtă și Japonia</i>	82

III. SE NAȘTE O NOUĂ ORDINE MONDIALĂ ÎN DEZORDINEA „RĂZBOIULUI RECE“

Marile mutații pe plan mondial.

Reîmpărțirea sferelor de influență.

Accentuarea crizelor

(în sistemul colonial, Orientul Mijlociu, Cuba).

Apariția primelor fisuri în edificiul URSS,

care se vor dovedi fatale 85

1. <i>Ingerința Uniunii Sovietice în viața politică a țărilor din Est</i>	90
---	----

2. <i>Marea scenă mondială s-a mutat înspre duelul SUA–URSS</i>	94
---	----

3. <i>Efectele decolonizării</i>	97
--	----

4. <i>Criza cubaneză</i>	103
------------------------------------	-----

5. <i>Mai '68</i>	106
-----------------------------	-----

6. <i>Orientul Mijlociu. Iranul</i>	107
---	-----

7. <i>Un nou papă</i>	108
---------------------------------	-----

8. <i>1989: fisuri în zidurile fortăreței URSS. 1991: prăbușirea edificiului</i>	109
--	-----

IV. ÎNCERCARE DE PROGNOZĂ

Care va fi aria de hegemonie a Statelor Unite și care sunt șansele ei de longevitate?	113
1. <i>Să fie oare aria hegemoniei americane toată planeta?</i>	116
2. <i>Care să fie șansele de durată ale hegemoniei americane?</i>	117
3. <i>La ce ne putem aștepta în cazul Statelor Unite?</i>	120
Indice de nume de persoane	127
Indice de denumiri geografice	134

Redactor
S. SKULTÉTY

Tehnoredactor
MANUELA MĂXINEANU

DTP
DUMITRU OLTEANU

Apărut 2008
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Lucrare executată la „ACCENT PRINT” – Suceava

„Războiul de șaptezeci și șapte de ani” este, conform strălucitoarei pledoarii a lui Neagu Djuvara, o sintagmă ce are șanse reale de a se impune istoricilor din veacurile viitoare. Așa cum se vorbește azi de „Războiul de Treizeci de Ani” sau de „Războiul de o Sută de Ani” din secolele trecute, perioada cuprinsă între cea dintâi conflagrație mondială (1914) și prăbușirea Uniunii Sovietice (1991) are toate șansele de a se impune atenției opiniei publice drept o epocă pe care și-a pus pecetea, implacabil și în ultimă instanță, marele război pentru revelarea puterii americane, căreia îi revine pe mai departe rolul de a domina ultima fază a civilizației occidentale. Doar că – prezice sumbru și neliniștitor profesorul Djuvara – vremea „împărăției” Statelor Unite va fi de scurtă durată, pentru a lăsa locul unei lungi perioade de dezordine generală și de tulburări haotice.

O nouă și fascinantă demonstrație de erudiție și talent – cu care ne-a obișnuit și încântat, de-a lungul anilor, profesorul Neagu Djuvara – despre chipul epocii noastre, așa cum este și, mai cu seamă, cum va fi el peste nu multă vreme.

ISBN 978-973-50-2366-9

1 129735 112366 1